اروايي ښامار

د پوهاند سيد بهاالدين مجروح د پښتو آثارو رواني څېړنه

ليکوال : عبدالغفور لېوال

هغه کتابونه چې سمسور ووبپاڼې پرليکه کړې او يا يې پر ليکه کوي، نور څوک يې
پر ليکه کول اجازه نه لري

WWW.SAMSOOR.COM

۱۳۸۷المريز

فهرست

۱ـد لارښود استاد نظر:
۲ـسریزه
۳ـلومړی فصل
- له ادبیاتو سره د ارواپوهنې اړیکي.
۴ـادبیات او اروایي مسالې.
۵ـنړیوال معاصر ادبیات او ارواپوهنه.
۶ـدویم فصل
- په ځانځاني ښامار کې د اروپوهنې د نوي علم څرکونه
۷ـد ښامار کیسه.
۸ـځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل.
۹ـد روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی.
۱۰ـکه له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانی کې دی
۱۱ ـ دوزخ ولې زیږي؟
۱۲ـ اید Id یا اماره نفس:
۱۳ـسوپر ایګو super Ego یا ((د وجدان قاضي))
۱۴ـایګو Ego یا منځګړی
۱۵ـد ځانځاني ښامار کیسه لکه د خوب لیدل
۱۶ـتېر هېر خاطرات
۱۷ـځانځاني ښامار او عشق
۱۸ـزړه ناخود آګاه یا ټولیزه ځان ناخبري
۱۹ـپه ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل
۲۰ـپه ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ
۲۱ـژورخپګان (Depression)
۲۲ـله مرګ څخه ویره
۲۳ـدریم فصل
- په ځانځاني ښامار کې شعور او تحت الشعور
۲۴ـڅلورم فصل
- په ځانځاني ښامار کې ځینې سمبولونه
۲۵ـښار
۲۶ـبیابان
۲۷ـد ورک سمندر غاړې
۲۸ـلاروی
۲۹ـښامار
۳۰ـسمڅه

۳۱ـغرځنۍ
۳۲ـشالیلی
۳۳ـد اژدها ستاینځای
۳۴ـدوزخیان
۳۵ـپرښته د تروږمیو
۳۶ـپینځم فصل
- په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ
۳۷ـپایله
۳۸ـ*مأخذونه*

ډالۍ

اروابناد استاد اسداسمايي ته !
چې دفلسفې او اروا پوهنې الفبې مې ورڅخه زده کړه.
هغه ته !
چې ولاړ، خو چا ونه پېژانده.

سریزه

له محتوایي پلوه ادبي آثار د هغو د بېلا بېلو اړخونو له نظره څېړل کېږي. د بیلګې په توګه یو شمېر ادبي آثار د بلاغت د فنونو او په هغو کې د هنري ارزښتونو له نظره د پام وړ وي، ځینې یې له تاریخي پلوه داسې اسناد په لاس ورکوي چې د مورخینو لپاره د استناد وړ ګرځي، یو شمېر ادبي متون له ټولنپوهانو سره مرسته کوي چې د یوې ځانګړې بشري ټولنې جوړښت او څرنګوالی معرفي کړي او حتی د انتروپولوژیکو (Anthropology) مطالعاتو لپاره مرستندوی مواد برابروي. همدا راز په نړۍ کې ځینې مهم او تلپاتې ادبي آثار د اروا پوهنې او اروا څېړنې «روانکاوي» له نظره مهم او په زړه پورې وي چې په تېره بیا معاصر کره کتونکي داسې آثار د اروا څېړنې د میتودونو له مخې ارزوي، چې په اثر کې د لیکوال یا د اثر د داخلي کرکټر «کرکټرونو» رواني خصوصیات را پېژني. ښایي دلته یادونه وکړو، چې داسې تحلیلونه د ادبي آثارو له فلسفي تحلیل او ارزونو سره توپیر لري او تر یوه بریده د اروا پوهنې د ټاکلیو علمي چوکاټونو په داخل کې ترسره کېږي نه د فلسفي تفسیرنو او شرحو له مخې.

د پښتو ادبیاتو په اړه اروا څېړنیز تحلیلونه، نه خو ډېره سابقه لري او نه یې هم د شمېر له مخې ډېر زیات لرو. او که نه له شفاهي او فولکلوریکو آثارو رانیولې تر یو شمېر مدونو «کلاسیکو او معاصرو» ادبي شهکارونو پورې داسې آثار شته، چې د اروا پوهنې له معیارونو سره سمې په زړه پورې څېړنې پرې وشي؛ لنډۍ، ولسي کیسې، شعرونه، داستانونه او منظومې له همدا سې آثارو څخه ګڼل کیدای شي.

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې د اروابنادپوهاند دکتور سید بهأ الدین مجروح ځانځاني ښامار هغه ادبي شهکار دی چې د اروا پوهنې له پلوه د تحلیل او تفسیر ډېر مواد په کې شته او که د اروا څېړنې له معیارونو سره سم تحقیق ورباندې وشي نو لږ تر لږه دوه لویې ګټې به ولري: یوه دا چې د ادبیاتو مینه وال به د دغه اثر له ژورتیا او معنوي ارزښتونو سره لا نور اشنا شي او په یو شمېر هغو رواني واقعیتونو به خبر شي چې په دغه ادبي اثر کې رانغاړل شوي دي، او دوهمه ګټه به یې دا وي چې ځوان لیکوال او شاعران به دا زده کړي، چې څه ډول په یوه ادبي او هنري اثر کې د انسان درونې احساسات او ځانګړنې لکه لا شعوري زیرمې، ښکلا خوښوونه، خوشالي، غم، وسوسې، اضطرابونه، خوبونه، غریزې، پټې ویرې او روحي عذابونه منعکس کیدای شي، او په دې توګه به ځانځاني ښامار په راتلونکو پښتو ادبیاتو کې د نورو په زړه پورې آثارو د تخلیق لپاره یوه ښه پیلامه او موډل شي.

تر هغه بریده چې زما لاس رسیده او له دوستانو مې وپوښتل د استاد مجروح د دغه اثر په اړه د اروا څېړنې پر بنسټ ډېر څه نه دي لیکل شوي، که څه هم د دې کتاب پر دري او پښتو متونو ګڼې فلسفي او ادبي لیکنې شوي خو له دې ځانګړې زاویې څخه لږ څېړل شوی دی. په چاپي لیکنو کې ما یوازې د ښاغلی اسدالله غضنفر هغه لیکنه وموندله چې د ځولۍ مجلې د دویم کال په لومړۍ او دویمه ګڼه کې د «پیغامونه پټ پراته په افسانو کې» تر سرلیک لاندې چاپ شوې ده او الحق چې د دغه اثر په

زړه پورې اروا پوهنيز تحليل يې ګڼلی شو، خو د ښاغلي غضنفر ليکنه د يوې مقالې په حدودو کې يوازې د اثر پر يو شمېر برخو رڼا اچوي او پوره تفصيل نه لري.

په ناچاپو آثارو کې ماته د ښاغلي پوهندوی اسد اسمايي يوه ليکنه په ياده ده چې د خپلې علمي ترفيع لپاره يې پر «اژدهای خودی» باندې ليکلې وه، زه نه يم خبر چې هغه ليکنه چاپ شوې ده که نه؟ خو ما يې قلمي بڼه لوستې وه او زما لپاره خورا په زړه پورې وه.

هغه مهال چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پښتو څانګې د ماسټرۍ دورې په وروستي سمستر کې د تيزس ليکلو بحث راغی زما دروند استاد ښاغلي سرمحقق زلمي هېواد مل ماته هدايت راکړ چې دغه موضوع (د استاد مجروح د پښتو آثارو رواني مطالعه) غوره کړم او ما د لاندنيو دلايلو پر اساس دا موضوع خوښه کړه:

۱ـ د استاد مجروح له دغه اثر سره مې له پخوا څخه علاقمندي درلوده او څو څو ځله مې لوستی و، بلکې له پخوا مې غوښتل چې د ځانځاني ښامار په اروايي ځانګړنو څه وليکم.

۲ـ ما د نړيوالو ادبياتو يو شمېر بيلګې لوستې وې چې د ادبي مبصرينو او کره کتونکو له خوا ورباندې رواني څېړنې شوې وې د بيلګې په توګه زيګموند فرويد د هغو نظرياتو مطالعه راته په زړه پورې وه چې د داستايفکسي د آثارو په اړه يې درلودل دا د هغو احساساتو په اړه څرګندونې وې چې ماشومان يې د والدينو په تېره بيا پلار په وړاندې لري او له يوناني سوفوکل څخه را نيولې تر انګريزي شکسپير او روسي داستايفسکي پورې ټولو په سره ورته بڼو په خپلو آثارو کې تمرکز پرې کړی دی. همدا راز د ګويته د فاوست تراژيدي په اړه مې د اروپايي ليکوالو هغه نظريات لوستي وو چې د اروا پوهنې معيارونو له مخې يې څرګند کړي وو، د ايراني ليکوال صادق هدايت د کيسو په تېره بيا «بوف کور» ناول اروا څېړنيز تحليلونه يې هم د يادونې وړ سيمه ييزې بيلګې دي.

ماته د استاد محمد صديق روهي د کتاب «ادبي څېړنې» او د کارل ګوستاو يونګ اثر «انسان او د هغه سمبولونه» مطالعې دا انګيزه را کړه چې کيدای شي د يو شمېر پښتنو ليکوالو او شاعرانو پر آثارو هم د اروا پوهنې له نظره بحث او مطالعه وشي، چې په دې لړ کې راته لومړی مستحق اثر همدا ځانځاني ښامار ښکاره شو.

۳ـ ما د ښوونځي د وروستيو کلونو له دورې څخه د اروا پوهنې له آزادي مطالعې سره مينه درلوده او په دې کې مې يو شمېر زاړه او نوي آثار لوستي وو خو په دې برخه کې د يو شمېر تخصصي زده کړو چانس مې هغه وخت تر لاسه کړ چې د امريکې د متحده ايالاتو د مريلند په پوهنتون کې د ژورنالېزم په زده کړه بوخت وم. هلته د «عامه ذهنيت» په کورس کې د ټولنيزې اروا پوهنې Social psychology زده کړه لازمي وه، په تېره بيا د David G.Myers کتاب په دې برخه کې ښه روزنيز اثر و چې له اروا پوهنې سره يې زما مينه لا پسې زياته کړه.

کله چې موضوع د تيزس لپاره وټاکل شوه، تر هر څه وړاندې مې د ماخذونو په راټولولو پيل وکړ، د فرويد او ګوستاو يونګ مجموعې مې برابرې کړې او د استاد مجروح د ځانځاني ښامار ترڅنګ مې د هغه نوره پښتو شاعري هم وپلټله، ځکه لا ربښود استاد راته د اروا ښاد مجروح پښتو آثار ښوولي وو، چې په هغو کې له ځانځاني ښامار پرته د هغه له «نااشنا سندرې» مجموعې څخه هم پخپله د «نااشنا سندرې» شعر د بحث وړ و، چې تاسو به يې د همدې رسالې په پای کې ولولئ.

په لومړی ګام کې مې ځانځاني ښامار يو ځل بيا په غور ولوست او هغه برخې مې په نښه کړې چې زما له نظره زما د علاقې وړ موضوعات «د انسان د اروايي ځانګړنو څرنګوالی» په کې تمثيل شوي

وو. بیا مې هڅه وکړه چې د خپلې دغې رسالې د تنظیم لپاره ځانته یو کاري میکانیزم جوړ کړم او د هغه له مخې بېلا - بېل موضوعات طرح او معرفي کړم. زه دې ته متوجه وم، چې استاد مجروح نه دې غوښتلي په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې تدریس وکړي، بلکې زموږ دغه استاد غوښتل داسې یو ادبي اثر ایجاد کړي چې له خپل هنري ارزښت سره سره یو شمېر فلسفي افکار هم ارائه کړي او د انسان د پیچلي روحي جوړښت ځینې مشخصات هم معرفي کړي. نو زما کار یوازې له وروستۍ مسالې سره و او باید د اثر دغه ځانګړتیا مې تحلیل کړې وای. خو تر دې مخکې دا یادونه ضرور وه، چې باید یو څه توضیحات وړکړل شوي وای، چې څنګه ادبیات د انسان د رواني پېښو د تمثیل لپاره کارول کېږي، د رسالې اول فصل په همدې هکله دی، په دې توګه هیله ده لوستونکي دا ومومي چې ادبیات او اروا پوهنه څه اړیکې سره لري او په نړیوالو ادبیاتو کې د داسې اړیکو یو شمېر بیلګې کومې دي.

په دوهم فصل کې چې د بحث موضوع «ځانځاني ښامار» ته ځانګړې شوې، لومړی د دغه اثر د کیسې لنډیز او بیا یې د هرې روحي ځانګړنې په اړه تحلیلي بحث راغلی دی.

په دریېم فصل کې د نوې اروا پوهنې تر ټولو ستر کشف «د تحت الشعور ساحه» او له شعور سره یې اړیکو ته ځانګړی شوی دی، د یادولو وړ ده چې استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د انسان په روح کې د دغې ساحې په زړه پورې تمثیل راوړی دی. د بشري تاریخ په اوږدو کې او د جمعي شعور د جوړښت په بهیر کې د ګڼو انسانانو لپاره یو شمېر نښې په ګډو سمبولونو بدلې شوې دي، یونګ په خپلو لیکنو کې د داسې سمبولونو د اهمیت په اړه تفصیلي بحث لري د دغې رسالې په څلورم فصل کې یو شمېر هغه سمبولونه معرفي شوي دي چې په ځانځاني ښامار کې شته، د ښامار ځینې سمبولونه فردي او ځینې یې قراردادي دي.

د رسالې پنځم فصل د استاد مجروح د نااشناسندرو هغه اثر ته ځانګړی شوی چې اروابناد استاد یې له ځینو لویدیځو اسطورو څخه سوژه اخیستې او د انساني خصوصیتونو تمثیل یې د بېلا بېلو کرکټرونو په مرسته کړی دی، په دې بحث کې موږ وینو، چې انسان څنګه د غریزو او عواطفو په مرسته د خپل روان سفر پیلوي او هلته له کومو پېښو سره مخامخ کېږي. زما په ګومان د استاد مجروح دغه شعر د خپل ادبي ارزښت تر څنګ دا هم ښیي چې اسطورې د بشري ذهن د محصول په توګه تصادفي نه دي رامنځ ته شوې بلکې د ګډ تفکر په نتیجه کې د انساني روح د بېلا بېلو اړخونو د معرفي لپاره ور څخه کار اخیستل شوی دی.

په دې کتابګوټي کې ما هڅه کړې ده چې د ځانځاني ښامار او ناآشنا سندرو یو شمېر هغه رمزونه او پیچلي مسایل آسانه کړم چې ښایي د ځینو لوستونکیو لپاره په اول ځل لوستلو سره د پوهېدو وړنه وي، ځکه دغه مسایل په یوه بل مستقل علم «اروا پوهنه» کې ریښې لري، او دا د هرې هغې لیکنې ځانګړنه وي چې په دغسې ادبي آثارو باندې کښل کېږي، په حقیقت کې دا معرفي د تفسیر او تحلیل ګډوله ده، چې کیدای شي یو شمېر تعبیرونه یې زما د قاصر ذهن محصول وي، ځکه خو یې پر حتمي کره والي ټینګار نه لرم، امکان لري له ځینو سمبولونو، تمثیلونو او د پېښو له تصویرونو څخه د شاعر مرام بل څه وي، او دا هم ممکنه ده چې نور لوستونکي ورڅخه بل ډول تعبیر ولري چې له یوه ادبي اثر څخه د بېلا بېلو تعبیرونو د درلودلو حق هر چاته خوندي وي. مګر هغه هڅه چې ما کړې دا ده، چې د امکان تر بریده د اروا پوهنې د ځینو علمي سرچینو پر اساس د استاد مجروح په یادو شویو آثارو کې د رواني پېښو او انګیزو چاپېریال او زمینې معرفي کړم. او هغه کرکټرونه چې له ځینو رواني خصوصیاتو څخه نمایندګي کوي، لکه ایګو، د حتمي مرګ تصور، مینه، عقل، غرایز او نور وڅېړم.

لوی خدای دې وکړي چې په خپله هڅه کې بریالی شوی یم. دلته غواړم د خپل لارښود استاد ښاغلي سرمحقق هېواد مل له ټولو نیکو مشورو لارښوونو او مرستو څخه مننه وکړم او تر ټولو وړاندې د هغه اعتماد یې ځانګړی منندوی یم چې د داسې ستونزمنې چارې د ترسره کولو لپاره یې پر ما وکړ. ددې سریزې په پای کې دا هم د یادونې وړ بولم چې ددې رسالې له هر لوستونکي څخه زما هیله داده چې په دې لیکنه کې زما تېروتنې راته وښیي او ځوان لیکوال او څېړونکي په راتلونکي کې د نورو ممتازو ادبي آثارو ورته تحلیل او ارواخېړنیزې معرفۍ ته متې بډوهي.

په درنښت
عبدالغفور لېوال

لومړی فصل

له ادبیاتو سره د اروا پوهنې اړیکي

له تاریخي پلوه اروا پوهنه د یوې ځانګړې پوهې په توګه نوې پوهنه ده، خو په دغې پوهنې پورې اړوند ځینې بحثونه له پخوا څخه په نورو علومو کې موجود وو. فلسفه، ادبیات او طب هغه علوم دي چې د اروا پوهنې بحثونه یې خوندي کړي وو. په زاړه یونان کې چې فلسفه، د پوهنو او فکرونو د سیستماتیکې مجموعې په حیث، ډیره د پام وړ وه د انسانانو د رفتار او شخصیتي ودې په اړه یو شمیر مهم موضوعات هم په کې شامل وو.

په پخوانیو ادبیاتو کې هم د انساني نړۍ دروني مسایل او هغه څه چې په اروایي انګیزو پورې اړه لري مطرح وو، د نړۍ تر ټولو زړه حماسه ګیل ګمیش په حقیقت کې دایمي ژوند ته د رسیدو لپاره د انسان پټه تلوسه تمثیلوي، چې آن د دغې زړې حماسې رواني اړخ هم خورا جالب دی. د دې حماسې اتل ګیل ګمیش چې ویني ځواکمن ملګری یې (انکیدو) مري نو وسوسه ورته پیدا کیږي چې سبا به دا حال په ده هم راشي، له ځانه سره فکر کوي او په یوه تعبیر خپل روان ته ننوزي. را وروسته د یونان په سترو ډرامو کې پاچا ادیپ هغه ادبي اثر دی چې د پلار په وړاندې د زوی د رقابت پټه عقده په بله بڼه څیړي. هسې چې په نوې اروا پوهنه کې له کورنۍ په تیره بیا له پلار سره په روان کې زیرمه شویو عقدو ته د ادیپ عقدې وایي. موږ به په ادبیاتو کې د اروایي مسئالو او اروا پوهنې د موجودیت نورو بېلګو ته وروسته په تفصیل اشاره وکړو خو دلته غواړو له تاریخي پلوه د اروا پوهنې پخواني بحثونه وپلټو.

طب یو له همداسې علومو څخه و، چې د اروا پوهنې ارګانیکي مسایل یې له پخوا څخه په ځان کې ځای کړي وو. انسانانو له ډېر پخوا څخه د خپلو خوبونو، عادتونو، خپګان، خوشحالۍ او نورو اراوایي انګیرنو په اړه فکر کاوه، په تیره بیا خوبونه چې د اروا پلټنې (روانکاوي) یوه جدي موضوع ده، د پخوانیو انسانانو لپاره هم د پام وړ وو.

خو په نوې زمانه کې اروا پوهنه د یو مستقل علم په توګه هغه وخت رامنځ ته شوه چې جرمني ویلهم -وونت د اروا پوهنې لومړنی ازمیښتځای په ۱۸۷۹م کال د لایپزیک په پوهنتون کې رامنځته کړ. تر ده وروسته جی.استنلي او ویلیام جیمز په امریکا کې د اروا پوهنې نوي مباحث پېل کړل او د جیمز د اروا پوهنې د آرونو په نامه یو کتاب په ۱۸۹۰م کال کې خپور کړ(http://ahoo-raranioot,blogfa.com/post-3.aspx).

خو د اروا پوهنې په هغه برخه کې چې موږ بحث پرې کوو اتریشي اروا پوه زیګموند فروید او کارل ګوستاو یونګ جدي کارونه کړي چې وروسته به بحث پرې وشي.

خو راځئ وګورو چې اروا پوهنه څه ته وایي؟

اروا پوهنه هغه علم دی چې د انسان کړه وړه او روحي (پدیدې) په علمي بڼه څیړي، له کړو وړو څخه هدف د انسان هغه کړنې دي چې پخپله د کوونکي، لیدونکي یا تجربي وسایلو په مرسته د مشاهدې او احساس وړ وي.

(۱-۲)

اروا پوهنه د تجربو او جوړښتونو له مخې په بېلا بېلو مکتبونو ویشل کیږي چې موږ یې دلته په ویش باندې کار نه لرو.

موږ به د دغه اثر په پېل کې د اروا پوهنې اړیکې له ادبیاتو سره وڅېړو او بیا به د پوهاند مجروح په آثارو کې اروایي مسایل وڅېړو. په دې بحث کې به د ښوونې او روزنې، طبي، شخصیتي، کړو وړو او اروا پوهنې ته ډېر پام نه وي، بلکې د هنر او ادبیاتو په وسیله د یو شمیر اروا پوهنیزو مسایلو د مطرح کیدو اړخ به وڅېړل شي.

ادبیات او اروایي مسألې:

انسانانو همدا، چې فکر کول پېل کړ د طبیعت (خپل ماحول) په اړه، د بل (انسان) او د ځان په اړه یې یو شمیر حقایق وموندل یعنې دده پوهه د طبیعت، فرد او ځان په هکله له فکر کولو څخه راوزېږیده. انسانان د ژوند له لومړیو زمانو څخه متوجه شوی چې یوازې فزیکي او طبیعي عوامل لکه ساړه، تودوخه، باران او باد دوی پر بدن اغیز نه لري بلکې په دوی کې دننه هم ځینې عوامل شته چې دوی باید د هغو په هکله فکر وکړي لومړنیو انسانانو د خوشالۍ او غم عاطفي او کرکې، مینې او خپلوۍ احساس دې ته متوجه کړل چې باید د ځان په هکله فکر وکړي او بالاخره پوه شي چې د دوی په روح کې څه تېریږي. وروسته بیا انسانان د ښکلا خوښوونې په غریزه پوه شول او د ښکلي او ناښکلي د تشخیص ځواک یې خپل کړ، د ښکلا په اړه دروني احساس هېڅ ډول فزیکي موجودیت نه درلوده خو ښکلا ته تږی انسان له ډېرې پخوا څخه د ښایستونو شوقي و، تردې وروسته په بل ګام کې له ځینو طبیعي پېښو او نورو انسانانو څخه د بېلا بېلو خاطراتو تداعي ته متوجه شو، خوبونه یې ولیدل او پر سمبولیک اهمیت یې وپوهېدل د ټول د ځان په اړه د انسان تفکر لا اوږد او پیچلی کړ او په دې توګه د اروا پوهنې لومړني فکري زړي رامنځ ته شول.

له تر ټولو لرغونې معلومې حماسې (ګېل ګمېش) څخه نیولې تر نویو آثارو پورې ګڼ ادبي آثار د انسان له وسوسو، ویرو، اضطرابونو، خوبونو، مینې، ښکلا خوښوونې، غم، خوشالی، پټو او ښکاره تمایلاتو او غریزو څخه حکایتونه کوي.

نامتو اروا پوه فروید فکر کاوه چې جنسي غریزه له ماشوبتوبه له انسان سره مله وي او د شخصیت د ودې په څرنګوالي کې ونډه لري.

(۱۲۵-۷)

د دې فکر یو بل تعبیر موږ په ګېل ګمېش کې هم موندلی شو. هلته چې انکیدو له ژویو سره یو ځای څرې او کاملاً یو وحشي موجود دی، ارباب الانواع د دې لپاره چې انساني ژوند ته یې راوبولي د معبد یوه ښکلې خدمتګاره ورلیږي او انکیدو کله چې له هغې سره پریوزي، انسانیت، خوند او غریزو ته متوجه کیږي او ورو ورو له ژویو څخه را بیلیږي او مدني ژوند ته مخه کوي. په ګېل ګمېش کې خوبونه ټاکونکی رول لري، پخپله ګېل ګمېش، د هغه مور، انکیدو او ارباب الانواع ډېر څه په خوب کې ویني او د هغو له تعبیرونو سره سم حرکت کوي.

(۳۵،۳۱-۱۵)

د دغو قهرمانانو او ضد قهرمانانو په خوبونو کې سمبولونه ډېر عجب دي او تر زرګونو کلونو وروسته لا اوس هم دغه سمبولونه په ورته یا لږو ډېر بدلون خپل ځای لري، په دې حماسه کې د مرګ په

وړاندې اضطراب، د قدرت ښوونې عقدې او د دوستۍ عاطفه، مینه، انتقام او کینه ټول وینو چې څنګه د کرکټرونو پر اروايي حالتونه حکم چلوي.

تر دغې زړې حماسې را وروسته په یونان کې لوی ادبي آثار د هومرله ایلیاد او ادیسې را نیولې د سوفوکل تر پاچا ادیپ او نورو پورې ټول د انساني اروا په بېلا بېلو اړخونو پورې اړوند موضوعات مطرح کوي. اسطوره پوهان (متیالوژیستان) لکه اوید مییرس او نور باور لري چې په دغو آثارو کې اساطیر د انساني اروا د بېلابېلو ځواکونو استازیتوب کوي. یو شمېر اساطیر د جنسي غریزو، ځینې د حرص، سخاوت، شرارت، نیکي او داسې نورو عادتونو لپاره سمبول دي. مثلاً هلن د ښځینه فکر، ښکلا، هوس او بې وفايي لپاره نښه ګڼل شوې ده. یوروپیدیز پخپل نامتو اثر (د ټرای ښځې) کې په ښکاره بڼه د یوناني او تراوايي ښځو رواني ځانګړنې په هنري ژبه څرګندوي. (۳-۴۰-۱۳۰مخونه)

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي په خپل کتاب (ادبي څېړنې) کې د یورو پیدیز په هکله لیکي:

«د یوروپیدیز آثارو هغه وخت محبوبیت وموند، چې په اروپا کې په کپیټالیزم پورې مربوطې روحي او عصبي ناروغتیاوې خپرې شوې (یوروپیدیز) سایکالوجست و او د انسان د سلوک انګیزې یې په ژوره توګه تحلیل کړې دي». (۲-۴۶۸)

د استاد روهي په وینا د یوروپیدیز بله نامتو ډارمه (میدیا) هم د یوې ښځې روحي عقدې څېړې:

«په لومړي اکټ کې (میدیا) زاري کوي او اوښکې تویوي او په وروستي اکټ کې لعنتونه استوي.

(میدیا) یوه تحقیر شوې او ځپل شوې میرمن ده، چې بلاخره د انتقام په فکر کې لویږي...» (۲-۴۶۹)

موږ وینو چې د سایکالوژي (اروا پوهنه) په ادبیاتو کې څومره لرغونې ریښې لري، استاد روهي دا ښیي، چې که څه هم د یوروپیدیز په زمانه کې اروا پوهنه دیو مستقل علم په توګه نه وه موجود، خو پخپله یوروپیدیز د هغې زمانې یو اروا پوه (سایکالوجست) و ځکه د هغه په آثارو او ډرامو کې د اروا پوهنې مسایل لیدل کیږي.

دا یوازې په لویدیځ کې نه، بلکې د خیټځ لرغوني ادبیات هم ګڼ داسې آثار لري چې په هغو کې د انسان د اروايي ځانګړنو یوه یا څو اړخونو ته ځای ورکول شوی دی. د نامتو هندي ډرامه لیکوال کالیداس په زړه پورې ډارمه شکونتلا یو همداسې ادبي اثر دی. په دې ډارمه کې بیرته (زه) ته را ګرځیدل یا د (له لاسه تللي زمان تداعي) مساله خورا عجیبه مطرح شوې ده. انسانان له خپلې ماضي سره روحي اړیکې لري، د ماضي مهمې پېښې او انګیرنې په لار شعور کې رسوب کوي او د هغو بیا فوران د انسان پر اوس او راتلونکې بدلوونکی اغیز درلودای شي.

دوشیانته پاچا چې د زړه له کومې پر شکونتلا عاشق شوی و، د اغیار دښېراله امله خپله مینه هېروي او تر اوږدو پېښو وروسته په ناخود آګاه بڼه د شکونتلا ماشوم وینې او د خپلې مینې هېر شوی اور یې په زړه کې را تازه کیږي (۴ ـPP) ددغې ډرامې اوج په همدې رواني تداعي کې نغښی دی، که څه هم هره پېښه خپل عیني وسایل او دلایل لري خو سړی ویلای شي چې ډېرې پېښې د (دوشیانته) په دننه (خود) کې پېښیږي. استاد روهي دغې تداعي ته داسې اشاره کوي:

«څه موده پس د ښېرا وروستۍ ژمنه پوره شوه او د پاچا تر ایرو لاندې خاطرې بیرته تازه شوې؛ خو څه ګټه؟ (شکونتلا) اسمان ته ختلې وه.» (۲-۴۸۴)

زمونږ د هیواد د دواړو ژبو پښتو او دري په کلاسیکو ادبیاتو کې ارواپوهنه، لکه فلسفي افکار په پراګنده ډول شته، د سنایي غزنوي شیخ فریدالدین عطار، مولانا جلال الدین محمد بلخي، خوشال خان ختک، رحمن بابا او نورو په شاعرۍ کې د انسان د رواني پېښو په زړه پورې نښې لیدلای شو خوشال خان ختک ډېر ځله د خپلو ارواپي انګېرنو تر اغیز لاندې دی، کله خوده په خپلو شعرونو کې د خپلو ارواپي کشمکشونو شوروشر ته داسې اشاره کړې وګورئ:

چې قانع د زمانې په خشک و تریم
که مې پېژنې بادشاه د بحروبریم
په درون کې مې پراته دي ډېر
په معنی کې لکه کان د سیم و زریم
که مې لاس لکه دریاب خالي لیده
د ټټر دننه ډک په در ګوهریم
لا یو شور راځنې لاړ نه وي بل
مګر زه پیدا په ورځ د شور او شریم
زیست روزګار به چې له خلکو سره نه شي
زه خوشال له واړه خلکه مروریم (۵-۸۸-۸۹)

د خوشال په آثارو کې د Individualism یا فردیت (یوازی توب) احساس ډېر ځله ګورو، یو لامل چې د خان د ژوند په پریکړو کې یې هم اغیز درلود د فردیت همدغه غوټه وه خان د ژوند په وروستیو ورځو کې فکر کاوه چې یوازې دی، ښایي دده د سیاسي پریکړو قاطعیت هم د هغه د یوازیتوب د پټ احساس مولود و، البته دا یوازیتوب رواني اړخ لري نه ټولنیز:

د یار غم به په تنها صورت زغمم
د ابې درد عالم به نه را خبروم
آشنایي له جداییه سره ښه ده
د مرهمو قدر داغ څخه ګنم (۲-۱۲۹)

نړیوال معاصر ادبیات او ارواپوهنه:

اتریشي ارواپوه زیګموند فروید (۱۸۵۲-۱۹۳۹م) له خپلو علمي نظریاتو سره په معاصرو ادبیاتو ژور اغیز درلوده. فروید د خودآګاه او ناخودآګاه یا شعور او تحت الشعور پرځرنګوالي کار وکړ، له بلې خوا یې د انسان د شخصیت پر تکامل د جنسي غریزو اغیز وڅېړه، دغه نامتو ارواپوه د خپلو تیزسونو د بیان لپاره اروپا او امریکا ته سفرونه وکړل او پخپلو مشهورو خطابو کې یې خپل نظریات روښانه کړل. (۷-۱۲-۵۲)

دده نظریاتو په تېره بیا د انسان په لاشعور کې د عقدو د ترسب او بیا فوران او د هغوه د اغیزو په اړه، وروسته بیا د ګنو لویو لیکوالو په آثارو کې ځان را څرګند کړ.

تردې چې د سورریالیزم د مشهور هنري – ادبي مکتب رېښې دده له نظریاتو څخه رامنځته شوې ګڼل کیږي. استاد روهي لیکي:

« سورریالیزم په معاصر هنر کې یو ذهني ایډیالیستي تمایل دی، چې د کپیټالیستي ټولنې د بحرانونو زیږنده دی.

ددې هنري جريان ريښې د (زيګموند فرويد) اتريشي اروا پوه په نظريو کې ليدل کيږي. (۴۰۳-۲) سورريالستانو فکر کاوه چې د انسان د تمايلاتو او غوښتنو لويه برخه په لاشعور کې ده، له بلې خوا دوی هم د رومانتيسيسم د مکتب د پلويانو په څېر له تخيلي، غير عقلي او اريانوونکو پېښو سره علاقه درلوده که څه هم اجتماعي، سياسي او اقتصادي شرايطو له هغې ډلې څخه لومړی نړيوالې جګړې د سورريالستانو د نظرياتو او افکارو په شکل موندنه کې لاس درلود خو د فرويد نويو اروا پوهنيزو نظرياتو د تخيل او تفکر لپاره نوي مواد چمتو کړل استاد روهي بل ځای ليکي:

« د اروا پوهنې په ساحه کې سورريالستان د (فرويد) لمنې ته لاس اچوي او ګومان کوي، چې د انسان د هلو ځلو لمسوونکی د شعور نه لاندې ذهني جهان دی. دوی وايي، چې د انسان د عمل او سلوک محرک دده تحت الشعور دی». (۴۰۵-۲)

ددغه مکتب له نامتو ليکوالانو څخه اندره برتون و چې فکر يې کاوه: د انسان ډېر ژور احساسات هغه وخت په ټوله معنی تجلی کوي، چې موهوم تصورات ټولو ذهني شيانو ته لارښوونه وکړي او د انساني منطق او برهان واګې له لاسه ووزي. د سورريالستانو په آثارو کې خوبونو او د بې خودۍ تخيلاتو لوی ځای درلود. دوی د ذهن سيال جريان ته ډېر اهميت ورکاوه او له ځان سانسورۍ څخه به يې ځان ساته.

پخپله زيګموند فرويد له ادبياتو سره کلکه علاقه درلوده، ده د آلماني ژبې له ادبياتو پرته د فرانسوي او انګريزي ادبياتو پوره مطالعه درلوده او په ايتاليايي او اسپانوي هم پوهيده. (۴۵-۷)

په روسي ادبياتو کې يې د داستايفسکي له آثارو سره مينه درلوده. حتی له ده څخه نقل قول شوی چې فرويد ويل ما د اروا پوهنې ډېر مسايل د داستايفسکي له آثارو څخه زده کړي دي. فرويد د (پلار وژنه) په نامه يو ليکنه لري او هلته پر داستايفسکي خبرې کوي نوموړي پخپله د ليکوال پر اروايي ژوند د هغه په فکرونو او آثارو خبرې کوي. د فرويد له نظره د داستايفسکي تر ټولو لوی شهکار (د کارامازوف ورونه) تر ټولو مهم رومان دی چې تر هغه وخته ليکول شوی و.

(د کارامازوف ورونه) په رومان کې مشر ورور خپل پلار وژني، دوهم ورور يې بې عقيدې دی او درييم يې يو کلک مسيحي، اروا پوهان عقيده لري چې ددغه رومان هر کرکټر په حقيقت کې د انسان د يوه رواني خصوصيت سمبول دی او په بله وينا دا د انسان د رواني ځانګړنو د کشمکش کيسه ده. فرويد فکر کوي چې درې ادبي شهکارونه يو له بل سره رواني اړيکې لري، د سوفوکل په پاچا اديپ کې اديپ خپل پلار وژني، خو ناخبره وي چې هغه يې پلار دی، دا د لاشعور عمل دی، د شکسپير په هاملت ډرامه کې هاملت تقريباً په نيمه خبرۍ حالت کې خپل پلندر وژني چې دا د نيمه آګاه ذهن عمل دی (کارامازوف ورونه) رومان کې مشر ورور خپل پلار په لوی لاس وژني چې دا د شعور عمل دی، خو د فرويد له نظره ټول د يوه رواني ميلان نښه ده: (زوی د پلار په وړاند)فرويد وايي، داستايفسکي پخپله د ژور خفګان په ناورغۍ اخته و، لا ډېر کشرو، چې پلار يې مړ شو، ده به عجيب و غريب خوبونه ليدل، تردې چې د داستايفسکي ورور (اندري) ويلی و، چې ورور يې په يوه يادانښت کې غوښتنه کړې وه چې کيدای شي د مرګ په څېر په کوم اوږده خوب ويده شي ځکه خو که داسې وشول تر پنځو ورځو پورې دې يې نه خښوي. (۸-۲۵۳-۲۷۲)

فروید نتیجه اخلي چې دلیکوال شخصي رواني حالتونه د هغه د آثارو اتلانو ته ورلیږدي، کله کله د ځینو آثارو قهرمانان په یوه یا بله بڼه د لیکوال د رواني شخصیت څرګندوی وي، له همدې امله خو په ادبي آثارو کې د لیکوال ارواپوهنې ته خیال ساتل کیږي.

د داستایفسکي ګڼ آثار لکه:

تش لاسي- جنایات او مکافات، قمارباز، بېړا (ابله)، د مړیو د کور خاطرات، تسخیر شوي، خام ځوان، د یوه لیکوال د یادښت کتابچه، تحقیر شوي، اوسپینې شپې د داسې رواني کرکټرونو پر اعمالو تمرکز کوي چې له رواني پلوه له بېلا بېلو عقدو څخه ځوریږي دا یوازې داستایفسکي نه دی، بلکې د نوي عصر ګڼ اروپایي امریکایي او ختیځ لیکوال او شاعران شته چې د نوې ارواپوهنې په رڼا کې یې آثار د پام وړ ارواپوهنیز مسایل لري او موږ دلته یوازې څو بېلګو ته اشاره وکړه. د بېلګې په توګه د پل الوار شعرونه په دې برخه کې خورا په زړه پورې آثار دي. ددغه شاعر اصلي نوم اوژن ګرندلEugen Grindel و، په پاریس کې پر **۱۸۹۵** وزیږید او په **۱۹۵۲**کې ومړ.

د نوې ارواپوهنې بحثونه یوازې د سوررئالستانو په آثارو کې نه، بلکې د نورو مکتبونو او سبکونو پیروانو په ادبي آثارو کې هم ځانګړې ځای لري، چې د ټولو یادول زموږ له دې بحث څخه وتلی کار دی.

زموږ ددغه بحث لنډه پایله داسې کیدای شي چې ارواپوهنه له ادبیاتو سره نږدې اړیکې لري. د نړۍ د ادبیاتو په تاریخ کې د ارواپوهنې مسألو ډېر پخوا لا ادبیاتو ته لار موندلې وه، خو همدا چې د علومو د ودې او تکامل په نتیجه کې ارواپوهنه د یوه مستقل علم په توګه رامنځ ته شوه نو ددغې پوهنې یو شمېر په زړه پورې بحثونه نویو ادبیاتو په پراخه پیمانه را واخیستل، تردې چې کله کله یو د بل متمم شول مانا دا چې ارواپوهنې له ادبیاتو او ادبیاتو له ارواپوهنې څخه ډېر څه زده کړل او یود بل د پرمختګ، ودې او رنګارنګۍ لامل شول.

اوس به راشو د خپل هیواد یو نامتو لیکوال، شاعر او فیلسوف ته چې ده په خپلو تلپاتې آثارو کې د اروایي مسایلو کوم اړخونه څېړلي او یا یې مطرح کړي دي.

دویم فصل

په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې د نوي علم څرکونه

پیلامه:

ځانځاني ښامار د اروا ښاد پوهاند بهاألدین مجروح هغه ادبي اثر دی چې د هنري ارزښتونو ترڅنګ د اروا پوهنې، فلسفې، ټولنپوهنې، او انسانپوهنې د مباحثو یوه تمثیلي ګډوله یې هم ګڼلی شو.

پخپله استاد مجروح د دغه اثر په سریزه کې کاږي:

«ځانځاني ښامار د انساني ژور طبیعت د تمرد او عصیان بیان دی او دا واقعیت درې جلا اړخونه لري. یو یې نفسي انفرادي اړخ دی او بل یې اجتماعي او سیاسي اړخ دی او دریېم ددې دواړو اړخونو ترکیب دی او هغه د انساني موجودیت فلسفي معنی ده.»

موږ په دې کتاب کې غواړو د ځانځاني ښامار پر اروایي psychological اړخ خبرې وکړو چې خامخا به د اثر فلسفي philosophic مسایلو ته هم اشارې په کې وي ځکه چې په داسې ادبي آثارو کې د فلسفې او اروا پوهنې قلمرو یو وي او ډېر ځله یو بحث هم اروا پوهنیز وي هم فلسفي.

زموږ په بحثونو کې به د ټولنیزې اروا پوهنې Socio-psychology ځینې اړخونو ته هم کتنه وشي ځکه وګړنۍ (فردي) اروا پوهنه د ټولنیزې اروا پوهنې ګڼې ځانګړنې له ځانه سره لري، چې پوهاند مجروح هم په خپل اثر کې په زړه پورې اشارې ورته کړې دي. خو تر هر څه وړاندې:

د ښامار کیسه:

ځانځاني ښامار په پرولوګ (لومړنۍ خبرې) پېل کیږي، راوي د یوه فیلسوف یادونه کوي چې له ډېر فکر او سوچ وروسته دې پایلې ته رسیدلی چې: (ترکوم وخته چې دا زمکه او آسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي) اشاره نامتو وجودي فیلسوف ژان پل سارتر ته ده، چې ویل یې: انسان د انسان دوزخ دی، خو د ځانځاني ښامار راوي دا نه مني، بلکې د ختیزو عارفانو په څېر دوزخ په ځان کې خپل نفس ګڼي او خپله خبره له همدې ځایه پېل کوي. لاروی د نیمو شپو چې د اثر اصلي کرکټر دی د خپل سفر کیسه کوی چې څنګه د ژوند د واقعي مانا موندلو لپاره د وجود له ښاره ووزي، هغه ښار چې لا ودان و خو لاروی ورڅخه د دښتو او بیابانونو خواته ولاړه، د انساني روح له راز راز پړاوونو څخه تیریږي او په خپله کیسه کې هغه را پیژني. تر پرولوګ وروسته لومړی څرخ پېلیږي، لاروی لا هم د لاشعور د تورې سمڅې خولې ته ناست دی خو ګوري چې ښار نور په ویرانه بدل شوی او د ښامار (ایګو - قهرمان) راتلو ته لاره څاري، په همدې څرخ کې قهرمان (له نفس، ښامار، ایګو څخه مراد) راځي او پر ښار خپله قهر جنه واکمني پېلوي، په اوله ورځ د مینې غرخه د ټولو ښاریانو په وړاندې په غشي ولي او خپله ویره پر زړونو کینوي. اژدها حکم کوي چې دده لمانځنې ته دې معبد جوړ شي او خلک دې دده عبادت کوي زوړ راهب په هر څه پوهیږي او د حاکم اصلیت ورته معلوم دی خو د خپلې ګټې لپاره د ښامار عبادت ته تبلیغ کوي او ښاریان د حاکم له قهره ویروي، ښار د حاکم د قهر جنې

واکمنۍ تر جبر لاندې ورو ورو شاړېږي او خلک د نیکمرغه ژوند ورځې هېروي، ویره، ناهیلي او اژدها ته اطاعت پر ټولو وزرغوړ وي.

داول څرخ په دوهم پړاو کې ښار له ښاریانو څخه خالي کیږي، ښامار ناڅاپه متوجه کیږي چې د ښار په لویه او ښکلې ماڼۍ کې یوازې دی، ښاریان څه مړه دي، څه دده په لاس د ماڼۍ په زیرخانو کې زنځیر تړلي بندیان دي او څه هم په نامالومه لوري تللي دي. قهار حاکم چې په ماڼۍ کې یوازې پاتې دی ویریږي، ناآشنا غږونه اوري، کله فکر کوي چې ځمکه ریږدي کله کله یې موهوم اشباح ویروي، قهرمان د ښار د آبادۍ وختونه ور په یادوي او د هغه تیارې مغارې په اړه فکر کوي چې دی یې خولې ته ناست دې کله کله د عشق او مینې ښاپیرۍ ور په یادیږي، د هغې ښکلا او مستي او د هغې په قلمرو کې د ژوند نښې. ده ته ور یاد شو چې څنګه یوه ورځ په توند سیلاو او باران کې، چې سیند په څپو څپو بهیده او هر څه اوبو په سر اخیستي وو، (د مارانو ستر واکمنه) چې د ښیرازۍ، مینې او عشق ښاپیرۍ ده، د یوه آبي مار په څیریې کوړۍ کوړۍ پر یوه غټه ګرګه کولچه وهلې د اوبو پر مخ له ملکه وځي، ددغې مار ښاپیرۍ پر سر یو تاج دی او په تاج کې یو لال ځلیږي، خلک چې د هغې وتل وینې خواشینې کیږي او همدا ورځ د خپل غمځپلي تاریخ مبدا ټاکي. لاروی په فکرونو کې ډوب ده او دا هر څه را یادوي، خو په دې وخت کې یوه بدرنګه، مرموزه، سیاهپوشه بوډۍ د یوازې پاتې شوي قهرجن حاکم ماڼۍ ته ورځي، پرته له دې چې ور وټکوي یا له چا پوښتنه وکړي مخامخ له دهلیزونو تیریږي او د ایګو قهرمان ملاقات ته ځان وررسوي، دغه بوډۍ د مرګ او فنا استازې ده.

د اول څرخ په دریېم پړاو کې پېښې د نفس د دوزخ له درشل څخه د اخوا پېښیږي چې د شعور او عقل ساحه ده، په دې پړاو کې راوي یو ځل بیا د هغې زمانې کیسه کوي چې ښار د آبادۍ په حال کې و، او د عشق او مینې الهې پرې حکومت کاوه هر څه شنه زرغون وو، خو ناڅاپه پر همدې ودان ښار باندې ښامار ورننوت او خلک یې د خپلې حکمرانۍ له پېل څخه خبر کړل او ځان یې ور معرفي کړ چې:

زه خـــــــو (زه) یـــــــــم!
زه (ایـــــــګو) یـــــــــم!
زه فاتح د لـــوی جنګونو د جهان یم
قهرمان یـــــــم بـــــــې مثالـــه
ستاسو ښار زمـــــــا تابـــع دی
تاسې ټول زمـــــــا مریان یاست

دا ځل ددغه قهرمان یوه بله ځانګړنه هم را پیژني چې د هغه ځانځاني او پر ځان مینتوب دی.

دغه پر ځان مین ښامار په ټوله ماڼۍ کې پر هر څه خپل نوم لیکي او د خپل ژوند ځای ټول له هندارو څخه جوړوي چې هره شیبه ځان ووینې، هرې خواته چې سترګې اړوي نو خپل ځان ولیدلای شي. قهرمان دومره په ځان کې ډوب شي چې ماضي، حال او مستقبل ټول ترې ورک او هېر شي. دا ځل قهرمان د مرګ په اړه فکر کوي، که څه هم په دې اړه فکر کول یې نه خوښیږي خو غواړي له مرګه د خلاصون او ابدي ژوند تـه د رسیدو لاره ومومي. مګر یوازیتوب! یوازیتوب لوی درد دی، په یوازیتوب کې قهرمان یوه مرموزه ویره په سر اخلي، چې پخپله یې هم نه پیژني. قهرمان ویریږي چې زمانه ونه دریږي، دی په خپل ځان کې ننوځي او سفر کوي، له ډېرو سختو لارو څخه تیریږي دی ګوري چې ټولې لارې یې پخپله په لوی لاس ورانې کړې دي او ځکه خوله خپل یوازیتوبه هیڅ لوري ته تیښته نه شي کولای. یو ځل یې خپکۍ (خپسکه) نیسي، فکر کوي نیمه تنه یې په ځمکه کې خښه شوې ده،

بیا خپل سیوری ورځخه ورکیږي او بل ځل د داسې تندې احساس کوي چې که د ځمکې ټول رودونه هم وځښي تنده به یې ماته نه شي. قهرمان د ژوند په پوچۍ باور پیدا کوي او په همدې سرګردانیو کې را چورلي.

داول ځرخ ځلورم پړاو هم د قهرمان د دردونو، ویرې او اضطراب په تمثیل پیل کیږي او راښیي چې قهرمان څه ډول خوبونه ویني، بلاخره خپل یوازیتوب مني او باوري کیږي چې په فنا محکوم دی.

هغه شاته تمبول شوي عواطف چې قهرمان په زیرخانو کې زندانې کړي دي وخت نا وخت غریو را پورته کوي او د خپلو زنځیرونو په شرنګولو سره ښامار ګواښي، یو پټ باطني توپان له قهرمان سره مونو لوګ کوي او ملامتوي یې، دی ورته وایي چې یوازې دوه غلامان تاته صادق وو، یو عقل او بل فکر، دوی غواړه مار او ستا ستایونکی وو. خو ددوی ټول دلایل، چې ستا د ستاینې لپاره یې جوړول، ناسم او فاني وختل، تا د خپل شاته تګ ټولې لارې وتړلې او بیړۍ دې تر شاو سیزلې او دادی چې اضطراب دې رامنځ ته کړ. قهرمان په همدې کشمکش کې دی چې د تربړمیو پرښته (د مرګ استازې) بوډۍ راځي چې هر څه یې تور دي، مخامخ مانۍ ته ورخیژي او پرته له دې چې ور وټکوي ځان یوازې شوي قهرمان ته رسوي. بوډۍ خپل کوربه ته په مهربانۍ وایي چې د تلو وخت دی، قهرمان ویریږي او وایي: زه خو لا د ژوند په خوند نه یم پوهیدلی او همدلته خوښ یم، خو بوډۍ ورته وایي نه اوس ډېره ناوخته ده او باید ولاړ شو، ښامار د مقاومت هڅه کوي خو چې ویني بې فایدې دی زړه او نا زړه ورسره روانیږي او د ماښام په خړه کې د یوه نامالوم لوري ورک سفر پیلوي.

دوهم ځرخ: د ښامار دوهمه برخه (ځرخ) د اپلاتوني سمځې په تمثیل پیلیږي، او د مثل د نظریې پیژندنه کوي. د یونان نامتو فیلسوف اپلاتون په دې دنیا هر څه د هغو د اصل سیوری ګاڼه او د ژوند مثال یې په یوه غار کې د هغو انسانانو حالت ته ورته ګاڼه چې مخونه یې د مغارې دیوال او څټونه یې د هغې خولې ته وي، دی وایي فکر وکړئ بهر اور بل دی او ترمخ یې ژوندي موجودات تیریږي په مغاره کې تړلي خلک یوازې پر مخامخ دیوال د هغو سیوري ویني او له دې نه دې خبر چې اصل حقیقت څه دی. د اپلاتون په مشهور کتاب (جمهور) کې دغه تمثیل په اووم کتاب کې راغلی دی (۹ـ۳۹۲)*.

د ځانځاني ښامار راوي د اپلاتون دغه نظر نه مني، بلکې وایي چې که د غار زندانیان له غاره ووزي نو هر څه به تیاره او خړ ووینې، شاعر تر همدې نظره وروسته د نیمو شپو د لاروي د سفر کیسه پیلوي. چې دده د تمې پر خلاف هیڅوک په مخه نه ورځي، چې ښه راغلاست ورته ووایي یا یې له هغې شین کمیسې شالیلا سره ملاقات وشي چې د ژوند د ورک سمندر غاړې یې په سترګو کې پټې کړې دي. د لاروی هغه تېر وختونه پر زړه ور ګرځي چې څنګه یو ځل شالیلا په زړو جامو کې مخې ته ورغلې وه او له خپل منګي څخه یې اوبه ورکړې وې، یو ځل لاروی له خپل نابلد ملګري څخه یادونه کوي چې ده ته یې د بلدوالي لاپې کړې وې خو په نیمه لاره کې یې همداسې لاروركی پریښود او مرسته یې ورسره نه وه کړې دده دغه دروغجن ملګری دده (زه) و. نو ده هم ورسره مخه ښه کړې وه او هغه یې خپلې ځانځانۍ ته پریښی و. لاروی خپل سفر ته دوام ورکوي، ستړی دی، غمجن دی او حیران هم. ډول ډول پیښې او احساسات ورپیدا کیږي خو پرمخ ځي، لاروی د ژوند د ورک سمندر غاړې لټوي. خو یو ځل پریوه توره مغاره (د لاشعور ساحه) ورپیښیږي، نه پوهیږي څنګه خو ور ننوزي هلته د ښامارانو

* (که څه هم اروابناد پوهاند مجروح د ښامار په لمن لیک کې هغه د جمهور پنځم کتاب ښودلی دی).

زیږنځای ویني چې څنګه په یوه تور مردار ډنډکې چینجي یو بل خوري او غټیږي بلاخره یو چینجي د نورو په خوراک دومره غټیږي چې ښامار ورڅخه جوړیږي او بیا دغه ویروونکی ځناور د لاوري د سترګو په وړاندې له مغارې څخه وځي، لاروی ددې پیښې په لیدو حیران دی، خپل مزل ته دوام ورکوي خو نه پوهیږي چې چیري روان دی. ده ته اوس، ماضي او راتلونکی ټول سره ګډ شوي او زمان خپل مفهوم له لاسه ورکړی دی. په همدې بې مانا حالت کې دی یو لوی راز کشفوي او پردې پوهیږي:

چـــــې عـــــالم او هستي واړه
بـــــې معنی دي بـــــې مفهومه
لټول د کوم معنی او کوم مفهوم هم

د دوهم څرخ په بله برخه (شپږم پړاو) کې لاروی د وجود ښار ته ورنږدې کیږي خومخکې له دې چې ښار ته ورسیږي له ځان سر پریکړه کوي چې باید په بیړه ځان ښار ته ورسوي او خلک د ښامار له راتللو څخه خبر کړي، ځکه ده په مغاره کې د ښامار زیږیدل ولیدل او پردې پوه شو چې ښامار له مغارې څخه ووت او ښایي د ښار په لوري راروان وي، د ښار په درشل کې په دښته کې د لارې پرسر خپله ورکه شالیلا ویني چې شلیدلی کمیس د یخو اوبو منګی ترڅنګ دده په تمه ده، لاروی یې سترګو ته ځېر کیږي او پوهیږي چې اوږد انتظار یې ایستلی دی ډېر اوږد ان د عالم له پیدا ایښته راهیسې. دغه پیغله نازنینه خپل ورک لاروی ته اوبه ورکوي او پر خپلې مینې یې سترړیا ورمینځي. لاروی ددې تر کتنې وروسته ښار ته ننوځي که څه ګوري چې ښامار ترده وړاندې راغلی او د ښار په مانۍ کې ناست دی، خلک یې تر خپلې سختې واکمنۍ لاندې زموللي دي. لاروی چې د اوږدو سفرونو له امله ببر شوی او لوڅ لپړ دی خلکو ته د ښامار د حقیقي څېرې په ورپیژندلو پېل کوي او خلک د شالیلا له حضوره خبروي خو ښاریان یې چې څېرې، لغړوالي او نا اشنا خبر وته ګوري د مجنون او لیوني نوم پرې ږدي او ورپورې خاندي. مجنون لاروی ګوښه کیږي او د ښاریانو په هکله فکر کوي، یوه شپه یې د مستو خیالونو او غوښتنو پر پټ خرابات پیښه کیږي چې ګوري هلته ځوانان او پیغلې غاړه پر غاړه او پرشراب و شباب و رباب وخت تیروي. لیوني لاروی ته هر کلی وایي او دی هم هغوی ملامتوي چې په داسې پټه مستي به هیڅ هم تر لاسه نه کړي، مستې پیغلې او ځوانان ورڅخه پوښتي چې واقعي مستي او حقیقت څه دی، لاروی ورته ټول حقایق بیانوي او هغوی دهستۍ او مستۍ پر راز خبروي.

ها خوا لاروی پر یوه مړي پیښیږي او خلک د ژوند او مرګ په رموز وپوهوي او دا ورته زبادوي چې دوی پر ژوندوني هم مړه دي ځکه د (زه) ښامار پرې حاکم دی. خلک ور پورې خاندي چې:

((دا سړی چور لیونی رښتیا مجنون دی.))

د ړندو په دغه ښار کې لاروی او د هغه معشوقه (شین کمیسې لیلا) په لیونتوب مشهوریږي او خلک یې خبره جدي نه ګڼي خو دومره پوهیږي چې د هغوی خبرې عادي او بې مانا نه دي او شاته یې کوم څه شته خو ددوی سرنه پرې خلاصیږي، لاروی خلک د شالیلا لمانځنې ته را بولي او د ښامار له عبادته یې منع کوي خو مه دې شه.

یوازې بوډا راهب دده په خبرو پوهیږي او حیران دی چې لاروی څنګه په ټولو پټو حقایقو خبر دی؟ د لاروی خبرې د حاکم تر درباره هم رسیږي، ښامار هغه جدي نه ګڼي خو یوه ورځ لاروی او شالیلا خپل دربار ته وربولي چې وګوري خبره څه ده ښامار په تمسخر له لاروی څخه پوښتنه کوي چې ته او دا ګدا ییګره معشوقه دې څه غواړئ او ولې خلک له لارې باسئ. لاروی د خلکو د بې خبرۍ او د ځانځاني ښامار د ظلم او ناروا کیسه ټوله ورته کوي او د ډېرو پټو حقایقو له مخې پرده لرې کوي.

ښامار هم غوسه کیږي خو له بلې خوا فکر کوي چې ځه دا خو لیونی دی خلک یې خبره نه مني، لاروی ښامار ته د هغه د مرګ او سقوط وړاندوییني هم کوي او ښامار دواړه له درباره شړي. مجنون لاروی د خپل یوازیتوب کونج ته ورستنیږي او شالیلا دښتې ته ځي چې له خپل ډک منګي سره د حقیقت لارویو ته اوبه ورکړي.

خو ښامار چې نور په خپله مانۍ کې یوازې شوی دی هره ورځ د خپل مرګ شیبې شماري. زړه بوډۍ چې تورې جامې یې اغوستې له کومې خوا څخه ښار ته راځي او مخامخ د ښامار مانۍ ته ځان رسوي، پرته له دې چې دروازه وټکوي یا یې څوک مخه ونیسي د ښامار تر مخ دریږي او په مهربانۍ سره ورته وایي چې نور نو د تګ وخت دی. د ښامار زړه نه کیږي چې له بوډۍ سره ولاړ شي خو بله چاره نه شته او زړه نا زړه په بوډۍ پسې روانیږي او په یوه تیاره ماښام کې په نامعلومه لوري روانیږي.

لاروی یو ځل بیا سر راپورته کوي او ګوري چې هرې خواته ښیرازې ده. سیند بهیږي، چمنونه او ګلونه ښکلي دي ماشومان مستي کا او نا آشنا پیغله، هماغه زوړ کمیسې څېرې ګریوانه شالیلا لکه غرځنۍ ګرځي او بې پروا د مینې حکومت کوي، نو:

لاروی د نیمو شپو چې دا حال ولید
بې اختیاره په خندا شو
ځکه پوه شو
چې له سره بیا شروع شو، یو ځل بیا بیا
زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر
او د ښکلې رب النوعې آلهې د عشق او مینې
یو ځل بیا له سره پېل شوه
افسانه لویه اوږده د تور ښامار مار

* * *

ځانځانې ښامار او د روحي بحران لامل:

د ښامار کیسه د نامتو فرانسوي فیلسوف ژان پل سارتر له هغې خبرې څخه پېل کیږي چې وایي ((انسان د انسان دوزخ دی)) د سارتر یوه مشهوره ډارمه چې فرانسوي نوم یې Hui-clos دی او مانا یې ده ور تړلی (دربسته) او کیسه یې د دریو کرکټرونو ((ګارسین))، ((انیز)) او ((استل)) په هکله ده چې که څه هم یو بل ته اړتیا لري او په یوه کوټه کې پر ګډ ژوند محکوم دي خو یو له بله تنګ دي له دوی څخه یو نارینه او دوه ښځې دي چې یو د بل په وړاندې په ظاهر او باطن کې متفاوت لیدلوري لري. دغه نندارلیک په ۱۹۴۴ میلادي کې نندارې ته وړاندې شو.

په دې ډرامه کې سارتر د انسانانو اړیکو ته اشاره کوي، او د انسانانو ترمنځ اړیکې د بې باورۍ او تړلتیا یوه ګډوله ګڼي، دده له نظره موږ پخپله ځانونه سم نه شو پیژندلی او د ځان پېژندنې لپاره د نورو نظر ته اړتیا لرو، ګواکې انسان د انسان هنداره ده او بالاخره انسان د انسان دوزخ هم.

د ښامار لاروی چې په ځان کې ننوتی او ډېر مزلونه یې کړي دانه مني او دوزخ دننه په ځان (خود) کې پټ شوی ګڼي او دا چې ولې دې پایلې ته رسیږي؟ ښایي په لاندې دلایلو.

۱ـد روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی:

ځانپالی (خودپرست) شعور چې په منظومه کې د ښامار په بڼه را څرګندیږي د ګڼو اروایي غوټو (عقدو)، شاته وهل شویو غوښتنو او ځپل شویو غریزو له امله په تحت الشعور کې زیږي او بالاخره همدغه ځانپالی شعور د وګړي د شخصیت د سالمې ودې مخه نیسي، که څه هم په ځینو مواردو کې د یو شمېر پټو استعدادونو د غوړید باعث هم ګرځي او د یو شمېر اروا پوهانو په نظر په شخصیت کې جسارت، زړه ورتیا او اعتماد پر نفس روزي خو په مجموع کې د یوه ژور روحي بحران په رامنځ ته کولو کې ونډه لري. د ښامار لاروی په ځان کې ننوزي او له ځانه بهر دنیا هېروي، د سارتر پاملرنه (بل) ته ده حال دا چې پوهاند مجروح د خپل کرکټر روحي دنیا ته ننوزي او د هغو پټو بلاوو په اړه څرګندونې کوي چې په موږ کې دننه زیږي.

۲ـ که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانۍ کې دی:

نرسیسیزم Narcissism (یوزاې پر ځان مینتوب) ډېر ځله د داسې افعالو د صدور لامل ګرځي چې د (بل) فرد د اذیت یا لږ تر لږه هېریدو باعث کیږي. په منفي نرسیسیزم اخته انسان د نورو وجود هېروي یا په بله ژبه د نورو موجودیت یې نه خوښیږي، دا یو ځل بیا د سارتر خبرې ته موږ ورنږدې کوي چې پر ځان مین انسان د بل وجود ځانته عذاب او دوزخ ګڼي ځکه دومره په ځان کې ورک وي چې له ځانه پرته بل نه شي لیدی. دلته علت ځانځاني او ځانغوښتنه ده ځکه نو پوهاند مجروح د ستونزې اصلي لامل پر ځان مین والی ګڼي نه د بل موجودیت ځکه نو دا پایله مومی چې دوزخ په خپل نفس کې دی.

۳ـدوزخ ولې زیږي؟

لویه ګناه بل ته زیان اړول وي، او بل ته زیان اړول د هغې عقدې محصول دی چې انسان یې د ځان د لوړتیا د زیادولو لپاره لري. موږ هغه وخت ځواکمن ګڼو چې بل راوپرځوو، نو له همدې امله پر نورو بلوسو، دوزخ چې د ګناهونو لپاره رامنځ ته شوی دلیل یې دلته په انسان کې دی، ځکه خو د پوهاند مجروح له نظره باید دوزخ په ځان کې ولټول شي نه په بل کې.

د داسې سره ورته دلایلو د ثبوت او تمثیل لپاره د نیمو شپو لاروی خپل سفر پیلوي او کیسه پرمخ ځي، که څه هم ژان پل سارتر د (ورتړلی) ډرام په اوږدو کې داسې فضا تمثیلوي چې خپل تز «انسان د بل انسان دوزخ دی» پرې زیاد کړي، په هر صورت دلته به ښه وي چې د ځانځاني ښامار په اوږدو کې د هرې اروایي فرضیې طرح، ثبوت او علمي څرنګوالی وڅېړو. که غواړو ځانځاني ښامار د فرویدیسم له نظره وڅېړو نو ددې ترڅنګ چې د فروید موندنو او نظریاتو ته به لنډه اشاره کوو د هغه له خوا د یو شمېر رامنځ ته شویو اصطلاحاتو پېژندنه به هم کوو البته هغه شمېر اصطلاحات چې په دې بحث کې مطرح کیږي.

د فروید له نظره د انسان شخصیت له درېیو برخو څخه رغیدلی:

۱ـاید (Id)

۲ـسوپر ایګو (super-Ego)

۳ـایګو (Ego)

۱.اید Id یا اماره نفس:

((اید)) په ځان ناخبري (ناخودآګاه) ضمیر کې ځای لري او له حیواني غریزو څخه جوړدی. اید د خوند اخیستلو پر اصل ولاړ دی په ((اید)) کې دوه ډوله غریزې شته چې یوه یې د ژوند غریزه یا اروس Eros نومیږي او بله یې د مرګ غریزه یا تاناتوس Thanatos . د ژوند غریزه د جنسي ځواک چلوونکې ده او د مرګ غریزه د تاوتریخوالي د ځواک چلوونکې. اید هماغه څه دی چې په عرفان کې یې اماره نفس بولي او په عرفاني ادبیاتو کې یې شیطاني وسوسې ګڼي. صوفیان او عارفان د Id له دواړو غریزو (جنسي او تاوتریخوالي) سره دښمني کوي او ځپي یې.

۲.سوپر ایګو super Ego یا ((د وجدان قاضي))

سوپرایګو د ټولنیزو او اخلاقي قوانینو د منلو هغه شعور دی چې له بهر څخه د انسان ذهن ته راننوزي. سوپرایګو حیواني غریزې کنترولوي او سانسوروي یې، چې وګړی په ټولنه کې د ژوند کولو وړتیا ومومي. د سوپرایګو لویه برخه په ځان خبري (خودآګاه) ضمیر کې ځای لري خو یوه برخه یې په ځان ناخبري ضمیر کې هم ورننوتې ده او همدا برخه ددې لامل ګرځي چې انسان په ناخود آګاه توګه د خپلو یوشمېر کړنو په وړاندې د ګناه احساس وکړي او ځان ملامت کا. ((اید)) ددې لپاره چې له سوپرایګو څخه وتښتي ډېرې هلې ځلې کوي آن تردې چې د خپلو غوښتنو او امیالو بڼه بدلوي او غریزي هوسونو ته د رسیدو لپاره د سوپرایګو د تېرایستلو چلونه سنجوي.

۳.ایګو Ego یا منځګړی:*

ایګو هغه ځواک دی چې د Id (اماره نفس) او سوپرایګو (د وجدان قاضي) تر منځ د منځګړیتوب دنده ترسره کوي او هڅه کوي چې حیواني غریزې او شهواني غوښتنې داسې خړوب (ارضا) کړي چې اخلاقي قوانینو او ټولنیزو پریکړو ته هم زیان ونه رسیږي او په یو ډول یې رعایت وشي. د ایګو لویه برخه په ځانخبري ضمیر کې ځای لري. ایګو لانجمنه دنده لري له یوې خوا له شیطاني وسوسو او غوښتنو سره ډغرې وهي او د غریزي غوښتنو تر فشار لاندې دی او له بلې خوا د اخلاقي حکمونو او ټولنیزو ټاکل شویو حدودو په چارپېر کې راګیر دی.

د فروید له نظره د انسان دننه تل د ((سوپرایګو)) او ((اید)) ترمنځ یو پټه جګړه روانه ده او ایګو هڅه کوي دغه روحي جګړه اداره کړي. فروید وایي په هوښیارۍ او وینښتیا کې ایګو کولای شي اید یو څه کنترول کړي خو همدا چې انسان ویده شي یا هوښیاري له لاسه ورکړي نو ((اید)) سر را پورته کړي، ځان له سوپرایګو څخه پټ کړي او په بشپړه آزادۍ سره ځان را څرګند کړي.

---

* wikipedia انسایکلوپیډیا د فروید له نظره Ego داسې را پېژني:

In Freud's theory the ego mediates among the id, the super-ego and the internal world. Its task is to find a balance between primitive drives, morals, and reality while satisfying the id and super –ego. Its main concern is with the individual's safety and allows some of the id's desires to be expressed, but only when consequences of these actions are marginal.

ژباړه: د فروید د تیوري له مخې په دروني جهان کې ایګو د ایډ او سوپر ایګو منځګړی دی، چې د لومړنیو تحرکاتو او اخلاقو ترمنځ تعادل ومومي او د وجدان او غریزي غوښتنو رینښتینې سرچینې وپېژني. د ایګو ډېر پام دې ته وي چې څنګه فرد خوندي پاتې شي او هم یې غریزي غوښتنې تر کنترول لاندې راولي. ددې هڅو حاصل د غریزو او اعمالو حاشیې ته ټیل وهل دي.

د ځانځاني ښامار اصلي کرکټر له دری و اړو جوړښتي ځواکونو سره ملاقات کوي؛ ښامار د لاشعور په ساحه کې زیږي بیا د وجود په ښار کې حکومت ترلاسه کوي یعنې د ایګو پر تخت کیني، له یوې خوا د سوپرایګو د احکامو د رعایت لپاره ټولې عاطفي غوښتنې (مشروع او غیر مشروع) د لاشعور په سمڅو او زندانونو کې بندي کوي او له بلې خوا د نرسیسیزم (پر ځان مین والي) له امله هر بل حس او استعداد داسې ځپي چې سر را پورته نه شي کړای. عقل چې دا ایګو اصلي ملګری او لارښود دی له عواطفو او غریزو سره نه جوړیږي او ایګو په ورکو او ړندو لارو بیایي.

اوس نو پوښتنه رامنځ ته کیږي، چې د ایګو د منځګړیتوب او تعادل ساتنې رول ته په کتو سره ولې صوفیانو تل ملامت کړی، په عرفاني ادبیاتو کې یې غندنه شوې او پوهاند مجروح ورته ښامار وایي؟ ایګو د عقل په مرسته د انساني شخصیت حکومت ترلاسه کوي او تقریباً ټول ژوند پر وجود حاکمیت چلوي. ایګو او عقل د اجتماعي ژوند په داسې سیالیو کې بوختیږي او د ځان غوښتنې په داسې لومو کې ننبلي چې د پیدایښت موخه، معنوي ارزښتونه، ځان پیژندنه، مینه او معرفت له انسانه هېروي.

ایګو د عقل په مرسته هڅه کوي ځان مطرح کړي، آن که دغه مطرح کول او برلاسی د نورو په ځپلو او خوارولو کې هم وي، د بشري تاریخ اوږده کیسه له ډېرو داسې پېښو ډکه ده چې ځواکمنو انسانانو د خپل شهرت او برلاسۍ لپاره څه ناروا وې چې نه دي کړي! وینې یې بهولي، تیري یې کړي، غلا – غدۍ، شوکماري ظلم او ناروا هر څه د خپل ځان د برلاسۍ لپاره، په حقیقت کې دا هر څه د ځانځانۍ او انانیت لپاره کیږي. ایګو له عقل سره ملګری دی او پر انسان حکومت کوي، ټول عمر جنګیږي ځان لویوي او نور تر پښو لاندې کوي، سره له دې چې دننه په وجود کې له ایډ او سوپرایګو سره لاس او ګریوان دی، بلکې دا دواړه ځواکونه هم کنټرولوي خو په حقیقت کې همدا هم د ځانښوونې لپاره کوي، له سیاسي حاکمیت سره د وجود تشبیه د ځانځاني ښامار سیاسي اړخ دی. موږ ګورو چې ښامار د وجود پر ښار حکومت پیلوي، غریزې او هیجانات (Id) زنداني کوي او راهبان (ښایي سوپرایګو) دې ته اړ کوي چې خلک دده لمانځنې ته راوبولي د ځانځاني ښامار کیسه د فروید د رواني نظریو دقیق ادبي تمثیل دی.

او لنډ پیام یې دادی چې خودي او انانیت (چې د ایګو له خوا اعمالیږي) ورو ورو د انسان پر شخصیت داسې حاکمیت ترلاسه کوي چې یو مهال په خپله د انساني شخصیت په اصلي ځواک بدلیږي او د «انسان یعنې (زه)» تعبیر ثابتوي، استاد مجروح وایي:

تاسو وایاست زه به څوک یم؟

زه خو «زه» یم، زه «ایګو» یم (۸-۳۰)

د استاد مجروح اثر یوازې ددې قضیې ثبوت نه دی، بلکې د کیسې نور اړخونه هم په کې تمثیل شوي دي «زه» یا ایګو چې خپلو کړنو ته غره دی او بیخیاله پاچاهي کوي یو مهال ځان یوازې ګڼي، ګوري چې په وجود کې هیڅ ملګری نه دی ورپاتې، آن عقل (د هغه پخواني خو ناځوانه او دروغجن ملګری) هم ورڅخه بیلیږي، دا نور د ایګو لپاره تر ټولو وحشتناکه پړاو دی، ایګو چې ځان له مرګ سره مخامخ وینې د ژوند پر پوچۍ اوبې ماناتوب یې باور راځي او فکر کوي چې ټولې هڅې، ټول قدرتونه ځانځاني او حاکمیت، برلاسي او تفوق بې مانا وو او کاشکې یې داسې او هسې نه وای کړي، یو ځل هیله کوي چې که بیا ژوند پیل کړي نو کړې تیروتنې به بیا

نه تکراروي خو د مرګ بوډۍ ورته خاندي چې نه ! ته به بیا هم همداسې وکړي ځکه د ځانځاني شعور ځانګړنه همدا ده، سیالي او د برلاسۍ تنده به دې بیا دې اعمالو ته مجبور کړي:

په دې هرڅه کې معلوم یو حقیقت راته ښکاره شو
د زمان د دریاب پورې پورې غاړه
هرڅه هیڅ دي
د مکان له درشل ها خوا
هرڅه تش هر څه خالي دي
دا عالم او هستۍ واړه
بې معنی دی بې مفهومه
بې معنی او بې مفهومه
لټول د کوم معنی د کوم مفهوم هم. (۱۰ـ۱۵۵)

د ځانځاني ښامار په کیسه کې د ایګو د ودې څو پړاوونه یاد شوي، یو شمېر نور ارواپوهنیز مفاهیم، لکه یوازیتوب، خوبونه، نرسیسیزم (پرځان مینتوب) مینه، غرایز، هیجانات، زاړه خاطرات، ځپل شوي عواطف، اوهام، روحي آزادي، د ماناوو را ګرځیدنه (تداعی معاني)، ماشوم شعور، ټولنیز (جمعي) شعور، کهن الګو (Archetype) او نور په سمبولیکه ژبه داسې تمثیل شوي چې د انساني وجود په قلمرو کې یې تړون او ارتباط په زړه پورې دی.

د ځانځاني ښامار کیسه، لکه د خوب لیدل:

فروید وایي: «خوب لیدل د ارواپوهنې تر ټولو مطمئن اصل دی او هر څوک چې غواړي د ارواپوهنې په برخه کې زده کړه وکړي، دې ته اړ دی چې د خوب لیدلو په اړه پوهه ترلاسه کړي.» (۷ـ۱۰۵)

فروید د خوبونو پر تعبیر تکیه کوي او هغه له وجود څخه د بهرنیو پېښو په اړه د انساني شخصیت تر ټولو دقیق غبرګون ښیي.

په ادبیاتو کې ګڼ هغه آثار چې له ارواپوهنې یا د انسان له روحي مسایلو سره سروکار لري خامخا خوب لیدلو ته ورته حالت په کې انځور شوی دی، د هنري آثارو کره کتونکي شعرونه خوبونو ته ډېر نږدې ګڼي او فکر کوي چې هم په خوب او هم په شعر کې عادي منطق، د زمان او مکان دقیق مراعت او متناوب طرز فکر نه ځاییږي، موږ کله چې خوب وینو؛ نه پوهیږو چې دا به حقیقت نه وي، او همدا راز په شعر کې هره تخییلي مفکوره په هماغه جدیت سره مطرح کوو، لکه د ساینس کومه قضیه چې غواړو ثبوت کړو، شعر د عادي منطق او فزیکي عملیو له بنده خلاص دی او د خوب لیدلو حالت هم هیڅ ډول التزام نه مني.

د ځانځاني ښامار کیسه خوب لیدو ته ورته ده، هلته لاروی اوږدې او سختې لارې وهي خو له فزیکي پلوه ستړی نه دی، په کیسه کې سمبولونه، په خوب کې اشیاوو ته ورته دي، حوادث او پېښې د راوي له بدن څخه بهر خو د هغه په ذهن کې دننه پېښیږي، د ښامار په کیسه کې وخت او مکان بدلیږي، ځواني، ماشومتوب او زړښت، لکه د عادي ژوند په څېر منظم نه دي، راوي کله ماشوم دی کله ځوان او کله بوډا، ښامار زیږي، حکومت کوي مري، خو بیا راځي، بیا یوازې

کیږي او بیا مري د نیمو شپو لاروی کله د مغاري پر غاړه، کله په ښار او کله په بیابان کې دی. هر پېښه، لکه یو خوب بدلیږي. پوهاند مجروح د خپلې لیکنې سبک همداسې ټاکلی چې وکړای شي د هغه په مرسته خپلې رواني فرضیې تمثیل کړي.

په خوب کې پېښې او اشیا خپلې سمبولیکې ماناوې لري، د ښامار په کیسه کې هم هر څوک، شی، پېښه، مفکوره او ځای سمبولیک بار لري یعنې د یوه فکري موقعیت استازیتوب کوي، ښامار د ایګو «زه»، لاروی د حقیقت موندنې د شعور، شالیلا د مینې او محبت، بیابان د بې مانا او سرګردانه خو چوپ لټون او ښار د وجود د قلمرو سمبولونه دي چې کیدای شي پر څو څو نورو ماناوو هم دلالت وکړي. د نامتو فلسفي شاعر ایټالیوی دانتې (Dante) مشهور اثر (انساني کمیډي) هم دې ته ورته دی هلته ټولې پېښې، سفرونه او موقعیتونه د خوب لیدلو په شان سمبولیک او رمزي دي.

له خوبونو سره د ځانځاني ښامار اړیکه هغه د استاد روهي په وینا «خوب نمایي» ده، یعنې له دغه اسلوب څخه کار اخیستل د موضوع د شرح کولو لپاره یوه وسیله ده، استاد روهي لیکي: ((د شاعر د خوبونو درېیمه معنا «خوب نمایي» ده یعنې له خوب څخه د وسیلې په توګه کار اخیستل کیږي او شاعر غواړي، چې د رمز او کنایې له لارې خپل هدف بیان کړي.)) (۲-۱۰۷)

موږ کله چې ځانځاني ښامار لولو داسې راته ایسي، لکه د خپل ځان ټول قلمرو چې په خوب وینو، دغه خوب سترې کوونکی دی خو د حقیقت داسې پاړکي په کې دي چې موږ یې په وینه نه شو لیدلای، د «زه» په اړه ټول هغه واقعیتونه چې موږ یې د ویښ شعور د حاکمیت پرمهال نه شو لمس کولای په دغه خوب کې یې لولو، موږ وینو چې د ښامار د حاکمیت تر څنګه د وجود په ښار کې څه روان دي، لاروی، شالیلا، راهب، زنداني ځوانان او پیغلې، رندان، ماشومان، هوسۍ او نور کرکټرونه څه دي او څه کوي؟ ځکه خو هره هغه روحي انګیزه چې وړاندې به معرفي شي د دغه اوږده خوب یوه برخه ده یا په بله ژبه د انسان د شخصیت یوه اروایي برخه ده چې ښایي وپېژندل شي.

تېر هېر خاطرات:

په ځانځاني ښامار کې څو ځله د پخوانیو هېرو شویو خاطراتو له Review یا بیا کتنې سره مخامخ کیږو، ځینې داسې خاطرات فردي دي چې یو شخص یې په خپل ژوند کې تجربه کوي او بیا یې را یادوي، ځینې داسې خاطرات د بشریت ګډ خاطرات دي چې کیدای شي په زرګونه کاله پخوا پېښو پورې اړه ولري او موږ یې د ګډ شعور په وسیله له خپلو نیکونو څخه په ارثي توګه را خپلوو او کله کله مو له لاشعور څخه سر را پورته کوي او په شعور کې مورا تداعي کیږي. ځینې خاطرات په داسې ثابتو موډلونو بدلیږي چې هغه هم زموږ په جمعي ذهنیتونو کې د لومړنیو قالبونو په بڼه را څرګندیږي، «کارل ګوستا ویونګ دا موډلونه Archetypes بولي، ایرانیانو «کهن الګو» بللې موږ به ورته هماغه ارکیټایپونه وایو چې په ټولنیز شعور کې د منل شویو قالبونو مانا لري» هره خاطره چې په درې واړو ډولونو پورې اړه لري زموږ د راوایي جوړښت یوه لویه برخه جوړوي، په بله ژبه زموږ عواطف، احساسات، انګیرنې او رواني لوړې ژورې په دغو

خاطرو او یادونو کې ژورې ریښې لري، او بیا تداعي یې پر موږ کاري اغیز ښندي. استاد مجروح په ښامار کې وایي:

بیابـــان و ، تروږمی وه، تـــوره شپه وه
خوله مـــاسره د ننه یوه ډیوه وه بلیدلـه
دا ډیـــوه د تیـر وختونـــو خـــاطره وه
انسانـان مې لا لیدل د خیال په سترګو
د غمجنـــو فریـــادونه، ډک لـــه قهره
غـــږ د مـــینې محبت مې لا تـــر غوږ و
مـــاشومان مې لـــه نظره تیریدل چې،
د کمـر پـه سر روان وو
د سیند غاړې منډوګې ته کوزیدل ټول
غونډول یې سیندني ځـــلانده کـــانې
لوړ بـــرجونه یې د شګو جوړول بیـــا
هی ټوپونه لاندې کول وو
تښتیدل وو ځغلیدل وو

دلته تېر خاطرات هم د فردي ماشومتوب او هم د بشریت د تاریخ لومړنیو پړاوونو ته اشاره ده «هغه مهال چې مدني قوانینو او ټولنیزو قراردادونو د انسان خپلواکي نه وه محدوده کړې».

د تېرو خاطراتو تداعي په کیسه کې مهم ځای لري، کله چې ایګو «پرځان مین شعور» پر شخصیت «د وجود ښار» حاکم شي نو د عقل په مرسته د «اوس» په زماني مقطع باندې حکومت کوي او هر څه د اوس لپاره غواړي په دوهم ګام کې راتلونکی مهم دی ځکه ډېر ځله د برلاسي لپاره هڅه د راتلونکي حاکمیت ګټلو په نمت کیږي، د ایګو لپاره تېرې خاطرې کوم اهمیت نه لري، ځکه ماضي د کمزورۍ، مساوات او تر لاس لاندې والي پېږدی، ماشوم د مور او پلار ساتنې «مواظبت» ته اړتیا لري، لومړنیو انسانانو ډله ییز ژوند کاوه او د تفوق عقده یې نه درلوده، د هستۍ اصلي مفهوم «په ښامار کې د ورک سمندر غاړې» هغه وخت څرګند و ، ماشومان به آزاد ګرځیدل او هوسۍ چا نه ښکار کولې، په ښامار کې هغه مهال خودي «ځانځاني» یا انانیت لا د وجود پر ښار حاکمیت نه درلود ، او د ژوند اصلي څېره څرګنده وه، ښامار یا خود پرسته شعور د دغې دورې له یادولو څخه ویره لري او هڅه کوي چې د ښار خلک دغه عصر هېر کړي، یو ځل چې لاروی او د هغه معشوقه «ګریوان څېرې شالیلا» غواړي، د هغه عصر یادونه وکړي نو ښامار غوسه کیږي. لاروی ښامار ته تېر وختونه ور یادوي ورته وایي: ستا معبد خونوی جوړ شوی، ډېر پخوا خلکو د مینې د الهی لمانځنه کوله، هغه وخت آزادي، مینې او رښتینولی حکومت کاوه، ماشومان آزاد ګرځیدل او پیغلو به له ځوانانو سره په خپل واک مینه کوله د ښامار دغه خاطرات نه خوښیږي او لیونی لاروی او د هغه ګریوان څېرې معشوقه له خپل درباره شړي.

تېرو خاطراتو ته ورګرځیدل یا د هغو بیا را په یادول په ښامار کې څو څو ځله تکراریږي او دا د انساني شخصیت په وده کې د درې ګونو روحي بحرانونو په هر پړاو کې په تېروا وزړو خاطرو کې د انسان یو روحي سیر ته نغوته ده چې هر انسان ورسره مخامخیږي.

فروید به د خپلو رواني ناروغانو د تداوي پر مهال هڅه کوله هغوی وهڅوي چې خپل تېر خاطرات ورته تکرار کړي، فروید عقیده درلوده چې د ټولو په یاد کې پاتې شویو خاطرو په منځ کې د ناروغۍ لامل خاطرې هم د لاشعور له ساحې څخه د شعور برخې ته راتلای شي او دا مسأله د خاطراتو د تداعي په مرسته ترسره کیدای شي، نوموړي وایي: «هغه عقده چې د تداوۍ پرمهال د ناروغ په ذهن کې راڅرګندیږي باید له اصلي خاطرې یا شاته وهل شوې غوښتنې سره اړیکې ولري». (۷-۹۸)

فروید فکر کوي چې له تېرو خاطراتو سره – چې په لاشعور کې یې رسوب کړی دی – د بیا تداعي پرمهال «چې د شعور ساحې ته د هغوی د راوستلو هڅه ده» یو شمېر هغه خاطرات هم را په یاد ای شي چې په یوه ټاکلي پړاو کې د روحي بحران لامل یا یو له لاملونو څخه وي. پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي «د ځانځاني ښامار دري متن» په شروحو کې لیکي، چې دغه کیسه د ژوند په دریېم رواني بحران پورې اړه لري چې د عمر په څلویښتمو کلونو کې پېښېږي، هغه مهال چې تېر خاطرات یو ځانګړی اهمیت لري، استاد لیکي: «د ژوند بحران په اوج کې «زه» یا ځانپالی شعور له ځانه پوښتي چې ژوند ولې وچ او بې خونده دی؟ دی پوهیږي چې د ژوند یو مهم توکی ورڅخه تللی دی، ناڅاپه یې پام کیږي چې دغه «غوره غائب» یا ورک شوی «مینه» ده، د مینې نشتوالی په روحي ژوند کې یوه لویه تشه رامنځ ته کوي ځکه نو د «زه» ټول فکر تېرو خاطرو ته ورګرځي، د ماشومتوب او ځوانۍ خاطراتو ته چې د کیسې په ژبه «د ورک سمندر غاړې» او «د ژوند سرچینې» په لټون پسې راوزي. (۱۰-۱۴۲)

د رواني ستونزو یا ناروغیو یو عامل داوي چې ناروغ له یوې هېرې شوې روحي غوټې «عقدې» څخه ځوریږي، پرته له دې چې خپله پرې وپوهیږي د همدې لپاره اروا څېړونکي غواړي ټولې هېرې خاطرې راڅرګندې کړي، چې د غوټې لامل بیا مومي د فروید د شاګردانو له نظره د رواني غوټې د عامل موندل د ناروغۍ نیم علاج دی، په اروایي درملنه کې تشخیص د تداوي اصلي او غوره برخه ده له همدې امله د هر رواني بحران د څېړنو لپاره تېرو خاطرو ته مراجعه کیږي، په ځانځاني ښامار کې هم وینو چې ښامار د عشق خاطرات له ښاره شړلي دي، غریزې او د ښکلا خوښوونې تمایلات یې په زیرخانو کې زنداني کړي او د مینې شالیلا یې بیابان ته شړلې ده، ښامار یا پرځان مین شعور فکر کوي چې ددغو عاطفي غوښتنو په ځپلو به خپل حکومت ټینګ کړي او له ښاریانو څخه به دا هېره کړي چې پرته له ده څخه بل واقعیت هم وجود لري، مګر کله چې د وجود ښار ورو ورو رنګیږي، کوڅې شاړیږي، طراوت او ښیرازي له منځه ځي دلته نو زنداني عواطف، تېر هېر خاطرات او د عشق رښتیني تمایلات سر را پورته کوي آن تردې چې په ماڼۍ کې ناست ښامار یې هم شورو ځوږ اوري.

ځانځاني ښامار او عشق:

عشق هغه غریزي تمایل دی چې انسان یې معمولاً له ځانه بهر له بل «شخص یا پدیدې – شي» سره لري البته له ځانه بهر ځکه وایو چې له خپل ځان سره عشق «نرسیسیزم» هغه څه دی چې دلته په ځانځاني ښامار کې یې په ځان مین شعور هم ورته ویلي، په دې بحث کې عشق معمولاً له بل

سره د مینې او په تېره بیا مخالف جنس سره هماغه عشق دی چې سرچینه یې جنسي غریزه ده، ډېر ځله په عرفاني آثارو او عرفاني حماسو کې د سالک «د حقیقت پلټونکی - په ځانځاني ښامار کې د نیمو شپو لاروی» لارښود داسې څوک دی چې لاروی له هغه سره د مینې اړیکې لري د دانته په الهی کمیدي کې بیا تریسه «د دانته معشوقه» د راوي لاس نیسي او هغه د بلې نړۍ سیر ته بیایي، مولانا جلال الدین محمد بلخي په شمس تبریز پسې روانیږي او خپلې معنوي نغمې د هغه په فراق کې غږوي، ګویته د «فاوست تراژیدي» کې هلن بیا را ژوندۍ کوي او فاوست یې په مینه کې لیونی کوي، استاد مجروح هم په ښامار کې شالیلا د عشق د سمبول په توګه را پېژني. په ځانځاني ښامار کې عشق څو جلوې لري:

سر به یې کېښود په زنګون
په خپل سوچ کې به ډوب ناست و
خپل ګریوان ته به یې لاس کړو
بیا به یې ووې
زه شړلی، فراری یمه له عشقه
دا غایبه هستي څه ده؛
هغه عشق دی
نامعلومه ورکه څه ده
هغه مینه
ور په یاد بیا هغه وخت شو
چې څه شانتې فراري شو
الهی د محبت په هغې ورځې، اغوستلی شین کمیس و،
دی یې ونیوه له لاسه
بیا یې وښوده له ورایه
هلته دورې یو افق و نامعلوم
نو یې وویې
څه چې څو اوس... (۱۰ـ۵۷)

له بل سره مینه مخامخ د نرسیسیزم «پر ځان مینتوب» په وړاندې دریږي. د همدې لپاره عارفان په دې ګروهه دي چې:

مبری ګمان که مفتی به خدا رسیده باشي
تو زخود نرفته بیرون به کجا رسیده باشي

له مقابل جنس سره مینه د فروید له نظره له جنسي غریزې څخه رازیږي، دغه اروا پوه فکر کوي، چې دې ډول مینې ته معنوي دلایل تراشل هغه څه دي چې موږ یې د ټولنیزو اخلاقي قراردادونو تر فشار لاندې جوړوو او د خپلو غریزي غوښتنو د پټولو لپاره یې کاروو او که نه، ایډ له مقابل جنس سره د اړیکو تلوسه را منځ ته کوي او سوپر ایګو یې شاته تمبوي، ایګو په همدغه منځګړیتوب کوي. دلته به د فروید له خپلې وینا څخه دا څو کرښې راوژباړو:

«جنسي غوښتنو ته لاسبری زموږ د نننې مدنیت له ګڼو آرونو سره تضاد لري او دا ګڼې ستونزې رامنځ ته کوي، د تمدن دا آرونه او معیارونه چې د فرد له جنسي غوښتنو سره تضاد لري

د ګڼو عصبي ناروغيو لامل ګرځي، موږ نه ښايي له دې امله خوشاله اوسو چې خپلې غريزي غوښتنې مو ځپلې يا مو بيخي له منځه وړي دي»
(۷ـ ۱۵۳)

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار په يوه برخه کې همدغې ناروغۍ او د هغو احساساتو او غوښتنو د ځپلو له امله رامنځ ته شويو عقدو او اضطرابونو ته، چې له عشقه رازيږي، داسې اشاره کوي:

کوم قدرت چې نوم يې «مينه محبت» و
اوس يې نوم د «تنفر» دی غوره کړی
پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وايي (۱۰ـ۹۲)

زموږ فيلسوف شاعر ددې پلوي دی چې په تورتمو سمڅو کې زنداني شوي ځوانان او پيغلې چې هلته پټ يو له بل سره په مينه او پيالو پورته کولو بوخت دي بايد آزاد شي او همدوی د چارو واګې په لاس کې ونيسي.

پوښتنه را منځ ته کيږي چې آيا په ځانځاني ښامار کې د عشق هغه معنوي مفهوم، چې صوفيان او عارفان پرې ګروهمن دي، د ځانځاني «ايګو» په وړاندې دريږي او يا هم يوازې غرايز او جنسي غوښتنې؟ د ښامار په کيسه کې د دواړو لپاره بيل بيل ځايونه شته، زه فکر کوم چې شين کميسې ليلا د معنوي عشق سمبول ده ځکه په بيابان کې اوسيږي او يوازې لارويو ته سپينې او رڼې اوبه ورکوي.

هغه د ليوني «مجنون» او د نيمو شپو د لاروی مانيزه څېره ده او لوستونکی کولای شي د لاروی عظمت او مانيز ستروالی د هغې په سترګو کې وګوري. مجروح وايي:

او زه وايم
د هستۍ معنا ليلی ده
که باور نه کړئ نو ورشئ ورته ځير شئ !
نو به پوه شئ
چې زما په معنا څرنګ د ليلی لبان رنګين دي
بيا زما د ارزښتونو رڼاګانې
په څه شانې
د هغو آبي چشمانو په افق کې تل ځليږي... (۱۰ـ۱۵۲)

خو د هستۍ خرابات، هغه ځای چې ځوانان او پيغلې نيمه بربنډ په کې پراته دي او يو د بل له غيږو څخه خوندونه اخلي، شراب څښي او سندرې بولي دا د بې بندوباره زور ورو جنسي غوښتنو سمبول کيدای شي:

لاروی چې ښه کتلې، هرې خواته يې ليدل چې
ځوانان پيغلې يو له بل سره غيږ په غيږوو
ځينې پټ ځينې لغړ نيمه بربنډ هلته پراته وو
او د ټولو په لاسونو کې جامونه... (۱۰ـ۱۶۱)

شاعر دغه غریزي غوښتنې د ښامار بې ګناه قربانیان ګڼي او فکر کوي چې دوی به یو مهال د وجود ښار په لړزان راولي.

شاعر حکم نه کوي چې د ایګو «ځانځاني ښامار»، جنسي غوښتنو او یا معنوي عشق ترمنځ کوم یو ښایي بریالي شي او انسان باید د کوم یوه ومني.

ایګو دومره پرځان مین دی چې هره غوښتنه او د ژوند هره رنګیني د ځان تابع کوي او ټول عمر یوازې د ځان په هکله فکر کوي، جنسي غوښتنې که همداسې یا غې پریښودل شي خبره رسوایي ته رسیږي او د فروید په ژبه: «له انسان څخه د شهوت دیو جوړوي.» (۷ـ ۱۵۴)

او که یوزاې د معنوي عشق شالیلا ته پناه وړي نو د صوفیانو په څېر به یې ځای د انزوا بیابان وي.

صوفیان فکر کوي چې نفس یا ځانځاني ښامار یوازې د عشق له معنوي قوت څخه ویریږي او هیڅ کله نه شي ورسره مخامخ کیدای، په ځانځاني ښامار کې کله چې د عشق الهه قهرمان ته بلنه ورکوي چې له هغې سره د عشق او مینې رښتینی سفر پیل کړي نو هغه ویریږي او ورته وایي چې نه زه همدلته خوشاله یم او نه غواړم له تاسره ولاړ شم.

د هنر کار دا نه دی چې اخلاق تدریس کړي او یا هم حکم وکړي، ځانځاني ښامار د هرې اروایي پېښې تمثیل کوي او د هرې غوښتنې ځای او څرنګوالی را پېژني، ښایي عشق، ماهیت یې او معنوي دریځ یې لاهم نه وي پېژندل شوی.

زړه ناخود آګاه یا ټولیزه ځان ناخبري:

دا پوښتنه وه، پوښتنه آخرینه
ځکه، ځکه دا سوال خو

د زاړه زاړه شعور د وروسته پاتې ګرد او خاورې نه راغلی پورته شوی بیرته کښیناسته فنا شوه په ایرو کې. (۱۰ـ ۱۳۵)

کارل ګوستاویونګ زوړ یا ټولیز «جمعي» شعور داسې را پېژني: ټولیزه ځان ناخبري د هغو پوهنو مجموعه ده چې پخوانیو انسانانو د خپلې شهودي پېژندنې په مرسته د طبیعت له «پدیدو» څخه درلوده.

د یونګ له نظره د زړو یادونو، نښو او پېښو بیا تداعي د انسانانو په رواني رغښت کې غوره برخه لري او کله خو دا پېښې د اروایي ځوریدنو لامل ګرځي.

ټولیز شعور تر اوسه د خوب او اساطیری شهود په مرسته زموږ ویښ یا خود آګاه شعور ته خپل پیغامونه راستوي، دغه پیغامونه د رازونو او سمبولونو په مرسته تداعي کیږي. یونګ د دغې سمبولیکې ژبې زړو رمزونو ته ارکېټېپونه Archetypes وایي، آرکېټېپونه یا زړبیلګې «کهن الګو» څه دي؟

یونګ یې تر ټولو بدوي انځورونه ګڼي چې د انسان په ځانخبري شعور کې د سمبولونو یا بیلګه یې ښکارندو په توګه ځای نیسي، دی یې داسې تعریفوي: «هغه پدیدې چې له خپل اصلي

موډل څخه مايه اخلي او پرته له دې چې خپله اصلي الګو له لاسه ورکړي د بېلا بېلو جزئياتو په بڼه را څرګندېږي». (يونګ ـ ۱۰۱)

لږ وړاندې يې له غرايزو سره د اړيکو په هکله ليکي:

«هغه څه چې موږ ورته غريزه وايو فزيولوژيکې راکاږني دي چې د حواسو په وسيله درک کيږي، خو په همدې وخت کې زموږ په خيالونو کې هم ځان را څرګندوي او غالباً خپل شتون په سمبوليکو نښو کې زيادوي همدې ته زړېبلګه Archetype وايم». (۱۰ـ ۱۰۲)

ارکېټېپونه په رواني هستۍ کې خورا مهم دي ځکه د انسان د ټولو تصوراتو، غريزو، غوښتنو، ځوريدنو او روحي بحرانونو پر زړي «هسته» اغيز لري.

د يونګ يو شاګرد آنتونيو مورنو فکر کوي چې ارکېټېپونه د اوږدو مودو په تېريدو سره په ټوليز شعور کې ځای نيسي، ارکېټېپونه د افرادو، نسلونو او قومي تړاوونو د همرنګه، هم بڼه او سره ورته ځانګړنو له ورته والي او اوږدمهالي تکرار څخه جوړېږي، د پديدو په وړاندې که قديم وي يا نوی خو چې زموږ پر کړو وړو اغيز ولري او سره ورته يا مشابه ځانګړنې ولري په جمعي ضمير کې د سمبولونو په مرسته ځان را څرګندوي. (۷ـ۸ـ ۱۳)

د دې بېلګې ډېرې ښوول شوي، چې څنګه زاړه يادونه آن وروسته له سلګونو کلونو څخه په وروستيو نسلونو کې ځان څرګندوي، د بېلګې په توګه د اسې ماشومان ليدل شوي چې د سلګونو کاله پخوا پېښې په خوب کې ويني يا هم د خپلو زرکلنو نيکونو مذهبي مراسم ور په يادېږي، حال دا چې د دوی نسل نور نو په هاغه ګروهونه وي ګروهمن. موږ به د نوح (ع) توپان، د حضرت ابراهيم (ع) په اور کې غورځول، د حضرت اسماعيل (ع) قرباني او نور د اسې حوادث يا په خوب وينو يا به په خپلو خيالاتو کې د هغو لپاره تصورات لرو، آن کيدای شي له هغو څېرو څخه کومه نښه په ياد لرو چې د چنګيز خان په يرغلونو کې يې زموږ نيکونه او اناګانې وژلي دي.

په ناخود آګاه کې درې روحي حوزې د دريبو پوړونو «قشرونو» په توګه فرض کړئ.

۱ـ د بشري تاريخ ګډ روحي پوړ، چې له ټول انساني تاريخ سره اړيکي لري.

۲ـ د قومي تاريخ ګډ روحي پوړ، چې زموږ د نيکونو «هغو نسلونو څخه چې له موږ سره د وينې او وراثت اړيکي لري» له ژوند سره اړه لري يعنې هغه روحي ګرومونه، اخيستنې، اغيزې، انګيرنې او تصورات چې موږ ته له جنيتيکي پلوه په مېراث را رسيږي او کيدای شي زرګونه کلونو ته ورسيږي.

۳ـ زموږ د وګړني «فردي» تاريخ روحي پوړ چې له زوکړې څخه بيا تر مرګه د برسېرن پوړ په توګه رامنځ ته کيږي او په هغو پېښو او تصوراتو پورې اړه لري چې د فرد په ژوند کې تجربه کيږي، ويني يې او احساسوي يې.

دغه زړې رواني انګيزې زموږ په روحي شخصيت باندې ژور اغيز لري آن ويلی شو چې زموږ روحي شخصيت له همدغو څخه جوړ دی، ځکه خو پوهاند مجروح په ځانځاني ښامار کې دې ته ځانګړی ځای ورکوي:

لاروی د نيمو شپو وم
هلته ناست د سمڅې خولې ته

هک حیران وم
نږدې هلته
ښکاریده ړنګ دیوالونه
کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار دا
رواقونه ځوړند ځوړند مرمري ستنې ولاړې ځنې ملاستې
داسې فکر مې کولو:
آخر څوک به را پیدا شي
زمانې به وریادیږي تېرې تېرې
ددې ورکې آبادۍ
خبر به واخلي (۱۰ـ۲۵)

د ښامار قهرمان ته څو څو ځله تاریخ تکراریږي، هغه د یوې پیچلې کړۍ په منځ کې را ایسار دی هر ځل عذاب، مرګ او روحي بحران، کله کله داسې پېښې او کیسې ورته تکراریږي چې ده ته اشنا وي خو په سرچینه او وخت یې نه وي خبر:

لاروي چې دا حال ولید
بې اختیاره په خندا شو
ځکه ځکه دا داستان هسې داستان و
چې ده چېرته اوریدلی په بل ځای کې مکررو څو څو واره (۱۰ـ ۱۴۹)

او یا:

بیابان و، تر وړمۍ وه، توره شپه وه
خو له ماسره دننه یوه ډیوه وه بلیدله
دا ډیوه د تېر وختونو خاطره وه
انسانان مې لا لیدل د خیال په سترګو
د غمجنو فریادونه، ډک له قهره اوازونه
غږ د مینې محبت مې لا تر غوږ و... (۱۰ـ۱۳)

زړه او ټولیزه ناخودآګاه د ځانځاني ښامار په کیسه کې مهم ځای لري، په کیسه کې څو ځله د ښامار واکمن، لاروی او یا هم د کیسې د راوي لید لوري سره ګډیږي او د پېښو تکرار په اوبو کې د کړیو په څېر تکمیلیږي، ښار څو ځله شاړیږي او ورانیږي څو ځله د ښیرازۍ وختونه را په یادیږي، قهرمان ښار ته راځي، واکمني کوي او مري، ښامار د چینجیو په ډنډ کې ړیږي او لوییږي او ښار ته ځي، یو ځل مخکې له لاروي څخه رارسیږي، دواړه تصوره اخیستل کیدای شي یا خود پېښو استمرار او تکرار او یا هم د یوې پېښې بیا بیا انځورول له مختلفو لید لوریو څخه، کیسه یوه ده، موږ په خپله زړه ناخود آګاه کې څو څو ځله ژوند کړی دی.

ارواپوهان فکر کوي چې د تناسخیانو د بیلا بېلو معادونو ژوند هم تر یو بریده په ټولیزه ناخودآګاه کې د هغوی په تېرو خاطراتو پورې اړه لري چې د مذهبي ځانګړتیا او اهمیت له مخې هغوی ته ډېره د پام وړ دی.

یو ځل کله چې د مرګ استازي بوډۍ قهرمان ته ورځي او له ځان سره تللو ته یې بولي خو قهرمان ورته وایي چې ماته موقع راکړه چې بیا ژوند وکړم او دا ځل به هغه تېروتنې نه کوم چې تېر

ځل مې کړي خو بوډۍ ورته وايي چې نه ته به بيا هم همدغه څه وکړې، ځکه دا هر څه به ستا هېروي، د جمعي ناخودآګاه د ټولیز ځان ناخبري شعور، ځانګړنه همدا ده چې ټول تېر ژوندونونه یا خاطرات يې هېروي يوازې د ځينو سمبولونو او رمزونو په څېر په خوب يا کله هم ويښ شعور ته راځي. له زړو اساطيرو سره زموږ مينه – سره له دې چې پرې عقلي باورنه لرو – له همدې ځايه ده، چې زموږ په زړو يادونو کې ځای لري او په لرغوني شعور کې بلاخره خپل عقلي ځای ته ځان رسوي.

په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمايل:

ايمانويل کانت فکر کاوه چې هنر د ښکلا خوښوونې له غريزې سره مخامخ اړيکې لري استاد روهي هنر ته دغه تعريف غوره بللی:« هنر د ټولنيز شعور او بشري فعاليت يو ټاکلی شکل دی، چې واقعيت (Reality) په هنري ايماژونو کې منعکسوي او په استتيک ډول سره د نړۍ د پېژندنې او انځورونې وسيله ده.» (۱ – ۲۲)

دا د هنر تر ټولو عقلي تعريف دي خو بيا هم په کې د منځ ټکی استتيک «ښکلا خوښوونه» ده، انسان ښکلا ته د رسيدو لپاره هنر رامنځ ته کوي او له هغه ځايه، چې ښکلا خوښوونه د يوې غريزې په توګه د بشر همزولې ده، هنر هم، چې ددغې غريزې ممثل دی، له بشر سره ګډ نړۍ ته راغلی. هنر له ښکلا او تخيل څخه زيږي او د انسان د روحي تندې د خړوبولو چاره ترسره کوي. موږ ولې هنر ته اړيو، ځکه په شعور کې مو ځينې شاته تمبول شوي ګرومونه (عقدې) غواړي له دې لارې څخه ځان آزاد کړي.

ښامار که څه هم پخپله په يوه ښکلي قصر کې اوسي خو ښکلا يې نه خوښيږي په ښار کې د ښکلا هر مظهر نابودوي. په لومړۍ ورځ کله چې ښار ته ننوځي نو د ښکلا نښه «غرڅنۍ» په غشي ولي:

په دې وخت کې نژدې هلته
غرڅنۍ وه ګرځيدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لينده کې غشی کېښود
په يو کش غشی روان شو
غرڅنۍ زړګی شو څېرې... (۱۰-۳۱)

خو د ښکلا پر عکس ښامار د بت پرستۍ ګروهې ته اهميت ورکوي او غواړي په خپله ګټه يې وکاروي. ښامار د ښار راهبانو ته دنده ورکوي، چې دده د هسکې مانۍ خواته يو معبد جوړ کړي، چې دده «ښامار» مجسمه پکې ايښې وي چې نيم انسان او نيمه اژدها وي، بوډا راهب د ښامار په استازيتوب خلکو ته امرو نهي کوي او د ښامار قرباني او نذرونه مني.

خپل ځان ته پرستش د ځانځاني ګروم «عقدې» نښه ده همدغه ګروم د هنر او ښکلا پر ضد دريږي. په ځانځاني ښامار کې له ځانغوښتنې او ځانځانۍ څخه را زيږيدلې ګروهه او عقيدوي تمايل د ښکلا او هنر پر خلاف ده استاد مجروح ليکي:

د معبد د ګنبد لاندې
يو بوډا به ستر راهب و
جامې ژيړې، کميس اوږد

سرسرتور هم
د بت پښو ته به تل ناست و
بیا به ده د بت له خولې کړه بیانونه...
...ټول ښایسته ښکلي شیان چې
د هر چاوو په کورو کې
ټول راتوی خرې خرې شول
دبت پښو ته
زیبایي له ښاره ولاړه
په معبد کې زنداني شوه (۱۰ـ ۳۳-۳۴)

د نوې اروا پوهنې له نظره شاته تمبول شوي غرایز او عواطف که د هنري استعداد له مجرا څخه فوران وکړي نو د هنري پنځوونو «تخلیق» لامل ګرځي او Ego «ځانځاني» چې ددغو غریزو او عواطفو د فوران مخالفت کوي له هنر او ښکلا خوښونې سره هم مخالفت کوي، د هنري استعداد د ودې مخه نیسي، د خود پرستۍ شعور هڅه کوي د ګروهیزو دلایلو او خنډونو په مرسته د هنر او ښکلا مخه ونیسي.

داسې ادعاوې ډېري دي چې د ښکلا خوښوونې غریزه د انسان په حیواني روان پورې اړه لري، حال دا چې د انسان Super Ego له حیواني غرایزو څخه کرکه لري، خود پرست شعور غواړي انسان له ټولو حیواني غریزو څخه لري کړي. داروین فکر کاوه، چې:

«د ښکلا پېژندنې حس له پوهې سره اړیکي لري او آن ژوي هم د ښکلا پېژندنې حس لري». (۱۴-۱۲۵)

جیرین Girin همدا خبره په بله بڼه داسې کوي:

«د ښکلا د پېژندلو لپاره له غریزي ځواک پرته په بل څه فکر نه شو کولای».(۱۴-۱۲۷)

د ځانځاني بت د لمانځونکي ځواک او د ښکلا خوښوونې د غریزي ترمنځ شخړه او رواني جګړه په ځانځاني ښامار کې څو ځایه په تفصیل راغلې چې ډېره په زړه پورې ده.

په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ:

د استاد مجروح له متن څخه ښکاري چې عقل او فکر د احساساتو او غریزو په مقابل کې ځای لري. پر ځان مین شعور عقل او فکر د خپلو غلامانو په څېر استخداموي او خپله پاچاهي د همدوی په زور ټینګوي.

په نوې اروا پوهنه کې عقلي ځواک او فکر د وسایلو په توګه د وینې شعور لپاره کار کوي. دغه ځواکونه پرځان مین شعور ته لاره هواروي چې د ځانستاینې، ځانولۍ او ځانښونې لپاره منطقي لارې پیدا کړي؛ غریزي او عاطفي ځواکونه په شا وتمبوي، استاد مجروح لیکي:

غریزې او عاطفې او هیجانونه
وو ددې هېواد لرغوني او سیدونکی
بې پروا به ګرځیدل آزاد سرمسته
په ځوانۍ او په ښکلا کې

تل بهار وو
تا کړه دغه اوسیدونکي، له ځان دوري
یا پابند تا په قیدو په دسپلین کړل...
... تاد وی واستول زندان ته
ځمکې لاندې
زنداني د تل دپاره ابدي شول
تا مونده کړه، فقط دوه شیان
غلامان بس
یو و عقل، بل و فکر
دواړه ستا مشاورین شول...

د انسان روحي بدلونونه غیر ارادي او نامرئي لاملونه لري، ځکه چې له تحت الشعور سره مخامخ اړیکي لري، عقل او فکر د انسان د ذهني فعالیت ارادي ځواکونه دي او د شعوري فعالیت عمده وسایل دي، له علمي پلوه هم د استاد مجروح دغه سمبولیک تمثیل د منلو وړ دی.

ژورخپګان (Depression):

دا تر ټولو ملموسه او جدي رواني ستونزه ده چې انسانان ورسره مخامخ وي. ډېر ځله د ژور خپګان یا دیپریشن لامل نه وي معلوم، ارواپوهان فکر کوي چې د ژورخپګان د علاج پیل همدا وي چې لامل یې وپېژندل شي. یوه رواني فرضیه داسې هم ده چې ژورخپګان هغه مهال رامنځ ته کېږي چې انسان له خپل ځانه ناهیلی شي. پر ځان بی حده باور او بیا د ناتوانۍ له امله د دغه باور ماتیدل دیپریشن رامنځ ته کوي.

د شکست او ماتې احساس له خپګان سره مل وي «ځانځاني ښامار» وایي چې ستر فاتح «خودي ښامار» یعنې پر ځان مین شعور د دغې ناروغۍ راوړونکی دی:

ستر فاتح د ټول عالم خو
ډېر راوړي وو له ځان سره میکروبونه د ساري ساري امراضو
یو مهلک زهر قاتل یې
د وجوده خپریدو هم
ده راوړي و دې ښار ته
درې مرضه:
یو مرض غم او خپګان و
بل مرض قهر و عضب و
درېیم ډار او واهمه وه...
... زیات شمېر ښځې، ماشومان او بوډایان به
په مرض د غم خپګان اخته کیدل... (۱۰ـ۴۱)

ارواپوهان کله کله له خپلو ناروغانو سره د خبرو اترو، مصنوعی خوب ورکولو یا هیپنوتیزم (Hypnotism) او نورو طریقو په وسیله غواړي د هغوی تحت الشعور ته لاره وکړي او د ګڼو هېرو

شویو عقدو په منځ کې د ناروغ د خپګان لامل وپېژني بیا نو د دوی په نظر درملنه اسانه وي. راځئ وګورو د ځانځاني ښامار اتل څنګه هڅه کوي د خپل خپګان لامل وپېژني.

... بله ورځ، چې دا توپان سخت چلیدلو
ژوند، هستي یې لړزوله
ناڅاپي ورته ښکاره شو، ددې هسې پریشانۍ
علت سبب لوی
ده ګومان کړلو یو وختی
چې په ژوند او په هستۍ کې
یو لوی درد خو، تېریدل د زمانې دي
اوس یې پام شو چې عظیم درد
د زمان تېریدل نه دي
هیبتناکه وحشتناکه درد خو بل دی
دریدل د زمانې دي

د شعور واکمن سره له دې چې پر ښار حکومت کوي، په ښکلې مانۍ کې اوسي، بې قیدو شرطه واکمن دی خو بیا هم له ژورخپګان سره مخامخ دی. تل ځوریږي او ویریږي، د خپل خپګان، ځور او ویرې په لامل هم نه پوهیږي، په داستان کې شاعر نتیجه اخلي چې بالاخره قهرمان د خپل خپګان لامل مومي او هغه د مرګ حتمي راتلل دي.

په دې اړه د ښامار له روایت څخه دا پایله هم ترلاسه کیږي چې ژورخپګان که ونه سپړل شي په روح کې ګواښمن ګرومونه «عقدې» رامنځ ته کوي چې دغه ګرومونه بیا د جنایت او جرم لاملونه ګرځي او د انسان په نهاد کې جنایت کولو ته میلان رامنځ ته کوي:

زلمو تل شخړې جګړې کړې د ښمنۍ کړې
مرګ قتلونه به یې کول
تویولې به یې وینې یو د بل تل
ډېر کوچنیان به د ځوانۍ له عمره مخکې
د خپګان په نرۍ تبه رنځیدل او مړه کیدل

ژور خپګان د قهر، ویرې، اضطراب او بې باورۍ لامل هم ګرځي، بې باوري د یوې روانې نیمګړتیا په توګه ټولنیزې ستونزې هم را زیږوي:

که مرض د غم خپګان به لږ قلار شو
که د قهر او د غضب تبه به لاړه
واهمه او ډار هېڅ وخت نه ورکیدلو
ساري بد مرض خود او
چې جاري تل شامدام و
نور به خلکو یو پر بل اعتماد نه کړو
نه باور د چا په مینه محبت و
نه دوستي وه، نه اخلاص و، نه ریښتیا ریښتیا خبرې
ډاریدل خلک یو بل نه

لـه مـرگ څخه ویـره :
«د ژوند تلپاتې اضطراب دادی چې ژوند تلپاتې نه دی !»
لومړني انسانان چې وپوهیدل مرگ حتمي دی او له مړینې چاره نشته نو له تلپاتې اضطراب سره مخامخ شول، لـه مـرگ څخه ویره د ناځانخبري شعور پـه درې واړه پوړونـو «تـاریخي»، «قـومي» او «فردي» کې پټه ده او هر انسان د موریانې په څېر له دننه څخه خوري. د تلپاتې ژوند لپاره هڅه د انسان یوه داسې تلوسه ده چې تل یې دغه عجیب موجود کړولی دی او تقریباً همیشه په خپل دې کړاو او هڅه کې ناکام پاتې شوی.
زړې اسطورې، بیلا بیلې مذهبي کیسې، افسانې، شعرونه، انځورگرې او تـاریخي روایـات ددې شاهدان دي چې انسانانو تلپاتې ژوند ته د رسیدو لپاره څومره کړاوونه گاللي دي.
تر نورو د زړې موندل شوې حماسې گیل گمېش یوه لویه برخه په دې هکله ده چې ددې حماسې اتل گیل گمېش له مرگ څخه د تېښتې او تلپاتې ژوند ته د رسیدو لپاره اوږده سفرونه کوي. هغه چې وینې ډېر نږدې دوست یې «انکیدو» چې غورا غښتلی او ځواکمن و، مرې نو پخپله فنا یې باور راځي، دا نو د گیل گمېش په څېر متکبر او غښتلي پهلوان ته تر ټولو لویه غمیزه «تراژیدي» ده چې پر خپل مرگ باور وکړي. گیل گمېش ددی لپاره چې د تلپاتې ژوند راز ومومي د بلې دنیا سفر پیلوي او د نوح(ع) چې په منظومه کې د «اوته نه پیش تیم» په نامه یاد شوی ملاقات تـه ورځي. لـه دغې مشـهورې او زړې حماسې څخه به دا څو کرښې راوړباړو !

اووه شپې او ورځې مې د هغه «انکیدو» مړی وساته !
نه مې پرېښوده چې خښ یې کړي
آن چې له پزې څخه یې چینجي راولویدل
د هغه تر مړینې وروسته مې ژوند ته ونه شو کتلای
او لکه د بیابانونو غل، ورڅخه پټ گرځمه
اوس اې میرمنې !
ای «سی دوري سابیت»* چې درته گورمه !
آیا کولای شم چې له مرگ سره مخامخ نه شم
او له دې ویرې څخه ځان لرې کړم؟
سي دوري سابیت گیل گمېش ته وویل:
«گیل گمېشه ! خوشې هڅه کوې؟
هغه تلپاتې ژوند چې ته یې لټوې
هیڅکله به یې تر لاسه نه کړې
هغه وخت چې آدم یې هستاوه
مرگ یې هم په نصیب کړ... (۱۰ـ۱۴۳)

* سی دوري سابیت snider sabit هغه پوهه ښځه چې گیل گمېش ته په یوه مزله کې مخې ته ورځي.

لـه مـرګ څخـه ویـره دومـره د انسـانانو پـر شـعور، حواسـو او خوبونـو حاکمـه ده چې د روحـي اضطرابونو، خپګانونو، ناهیلیو او د پوچۍ د احساس لامل ګرځي.

انسان فکر کوي، دا هر څه ولې کیږي، یعنې څه؟ او بالاخره مرګ !!!

د یونان، روم او هند په زړو افسانو کې لسګونه پېښې داسې موندلی شئ چې یو څوک د ابدي ژونـد پـه لټـه کـې خپـل هرڅـه پریږدي او لـه ځانـه بهـر وزي. د حضـرت خضـر (ع) چینـه، د آب حیـات اصـطلاح، د کلپسـو وصـال، د لمـرد زوی – یـا د لمـرد رب النـوع – طلایـي ویښـته او داسـې نـور هغـه اساطیري سمبولونه دي چې د تلپاتې ژوند هیلې انځوروي.

کره کتونکي وایي، چې «اودیسوس» ځکه د یونانیـانو پـه نظر استثنایي قهرمان دی چې خپلې میرمنې او هېواد ته د وفاداری لپاره له ابدي ژوند څخه تېر شو، هغـه مهـال چې د «اوجیجیـه» ټاپو تـه ورسید او د کلپسو په نامه یوه ښاپیری پرې مینه شوه، دغې ښاپیری اودیسـوس اتـه کالـه پـه ډول ډول بهانو له ځان سره وساته او بالاخره یې چې خپل کور ته د هغه د ستنیدو تنده ولیده ورته یې وویـل، چې که له ما سره پاتې شي نو ابدي ژوند به دې په برخه شي، خو اودیسوس ونه منله او پـه پـای کـې زئیـوس له کلپسو څخه غوښتنه وکړه چې اودیسوس ته اجازه ورکړي چې ولاړ شي.

څومره لوی قیمت! ښایي اودیسوس هم ځکه داریسک منلی و، ډاډه و، چې ابدي ژونـد نشـته او بالاخره به مري، خو په هر صورت ظاهراً یې د خپلې وفاداری لپاره لوی تاوان په ځان منلی و.

ګویته د فاوست په تراژیدي کې همدې ته اشاره کوي، فاوست د یوه تلپاتې ژوندون لپـاره خپـل روح په شیطان پلوري.

د شرقي صوفیانو په آثارو کې پر معنوي ابدي ژوند ټینګار کیږي، دلته هم د فنا او مرګ لـه ویـرې څخه تیښته شته، عرفان یوه لاره په ګوته کوي او هغه د عرفاني سلوک او درجو پـه تېرولـو سره حق تـه رسیدل دي، دوی بـاور لـري چې د ریاضت، تقوا او نفس سره د مبارزې لـه لارې د وصلت او وحدت درجو ته د سالک رسیدل هغـه تـه جاوید او ابدي ژوند او فلاح ور پـه برخـه کـوي. موږ ګورو، چې د تصوف له نظره د ابدي ژوند یو لوی خنډ نفس دی، هغه نفس چې موږ ورته ځانځاني ښامار یـا ایګـو هـم وایو.

استاد مجروح کټ مټ همدا خبره تمثیلوي او ددې پېښې رواني اړخونه انځوروي، هغه اضطراب او ویره چې انسان یې له مرګ څخه لري په ځانځاني ښامار کې څو ځله انځور شوې ده:

پرښته د تروږمو
بله ورځ، دا زموږه قهرمان ستر،
شو را پورته له درانه خوبه ناوخته
د همیش په شان یې وکتل خپل ځانته آئینې کې
خو هر څومره چې به ځېر شو ائینې ته
یوه څېره ناشنا ناشنا ورته ښکاره شوه
ده ونه پېژاند ځان هیڅ
ځکه ځکه،
دده عکس په آئینه کې ډېر مغشوش و
او عجبه خو لا دا وه
په آئینې کې دا څېره ورو ورو روانه ورکیدله

* * *
هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لویې دروازې ته ودریدله
څېره بده، هم مرموزه
تور کمیس تور یې پرتوګ تور یې زړوکی د لوګي وو
د ښار لویه دروازه شوله برسېره،
په خپل سر له خپل ځانه
بوډۍ ننوته ښار ته
د هغې هسکې مانۍ په لورې لاړه
خو ناشنا شانتې بوډۍ وه،
بې له دې نه چې قدم په ځمکه کښېږدي.
د ښایسته زینو نه وختله پورته
بې له دې نه چې کوم مکث یا توقف کړي
د مرمرو جګو ستنو نه شوه تېره
د ښایسته ځلانده قصر دروازې ته ودریدله
دې بوډۍ بیا،
نه زنځیر د دروازې وشرنګولو،
نه یې ور وټکولو،
ور برسیره په خپل سر شوه
بوډۍ لاړه، شوه په قصر کې دننه
دا ناشنا زړه بوډۍ خو
څېره بده هم مرموزه
ستر واکمنه پرښته د تروړمو وه
دا راغلی وه د ستر واکمن دیدار ته
خو لا اوس هم
تیار نه و ملاقات ته قهرمان ستر
پرښته وه ور روانه، ورنژدې شوه
قهرمان ستر یې له لاسه ونیولو
بیا موسکۍ موسکۍ کیدله
څېره بده هم مرموزه
بیا یې وکړو اشارت ناشنا افق ته
هلته دورې قهرمان ته
څه چې ځو اوس

قهرمان زموږ وړدار شو
له دې هسې نا اشنا مسافرت نه
نو یې دا شانتې ځواب کړو :
زه خو دلته میشته خوښ یم
ددې ښار په دیوالو کې
د ښاریانو د څراغ په پلوشو کې
ستر واکمنې پرښتې ورته په نرمه ژبه ووې
خبر نه یې؟ چې اوس دلته خو څوک نشته
نه کوم ښار شته، نه ښاریان نه څراغونه !
قهرمان په زاری ووې
اخر زه خو ، لا تر اوسه،
په خپل ژوند پوه شوی نه یم !
نه لذت ما کوم میندلی ! نه لیدلې خوشالي ما
لا تر ننه، لا تر اوسه
حتی نه دی پیدا کړی، ما خپل ځان هم
لږ نوبت راکړه چې لاړ شم،
یو ځل شاته،
تېرو شو پړاوو ته بېرته ستون شم
خپله ورکه، نامعلومه، خو پیدا کړم !
بیا یې ووې:
خبر نه یی؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فایدې دی، ستا دپاره
ځکه ته به بیا تکرار کړې
کړې کړې ګناهونه
بیا به درومې، ځغلې ځغلې،
ځانځاني پسې د ځان خپل
هم په دې سراب پسې به بیا روان شې
په اخر کې، یو ځل بیا به،
ته را ورسیږې دلته، دې صحرا ته
قهرمان په زاری ووې
ته غوږ کښېږده...
زه خو اورم یو اواز له لرې ځایه
زه یقین لرم چې هلته په بېدیا کې
ما څوک غواړي، ماته غږ کړي
څوک زما په انتظار دي

اجازت را کړه چې ورشم
تپوس وکړم چې څه وايي؟
زه باور کړم، کوم مهم پيغام لري زما د پاره
بوډۍ بيا وموسکېدله، په خندا شوه
نو يې ووې:
دا خو زه يم چې راوړی مې پيغام دی، ستا د پاره
يو پيغام د پيغامونو !
ته پخپله ښه پوهيږې،
چې په سراسر نړۍ کې
اوس څوک نشته غير له مانه
چې اواز در باندې وکړي
انتظار وي ستا راتګ ته
يا پيغام کوم درته راوړي
کوم آواز
چې اوس ته اورې
بل څه نه دي
د خزان بې رحمه باد دی
زما دوست زما ملګری
چې را الوزي په غنو په اغزو کې
قهرمان يو ځلې بيا پېل په زارۍ کړو
اخر دومره خو فرصت لږ شانتې را کړه،
چې يو ځلې، د درياب غاړې ته لاړ شم
يو وار بيا تماشه وکړم،
د اسمان د آبي رنګه کنارو زه
د سيند پورې غاړه تېر شم دورې دورې
دا خپل ځان لږ شانتې هېر کړم
څو شېبې لنډې خو وکړمه ژوندون زه
لکه څوک چې هڅه کاندي
کوم بد خويه، ناکلاره کوچنی په خوب باندې بيده کړي
په دې شانتې، دا بوډۍ هم
مهربانه وه بې شانه
په پسته ژبه لګياوه، نرمه نرمه
په ورو ورو يې ورته ووې
اې زما د زړه واکمنه
هر څه تېر دي
اوس خو ډېر ناوخته شوی دی ناوخته

د زړه سره ! ستا یادیږي؟
په هر لار چې تا ګوزر کړو
پل معبر دې ورانولو
په هر سیند چې تېرېدلې
نو بېړۍ به دې سبځلې، خپلې شاته
تا ګومان کړو.
چې په دې شان د غلیم لاره شوه بنده
هیڅ دشمن به په تا ونه کاندي برید نور
په واقع کې ته خو هغه قهرمان یې
چې دې خپلو فتوحاتو یې مات کړی مغلوب کړی
اوس نه پل شته، نه معبر شته، چې پرې تېر شې
نه کښتۍ شته، نه زورقه چې په سیند دې پورې باسي
لارې نشته
ټولې بندې دي تړلې
یګانه لار د خپل ځان د هېرولو،
هغه لار ده، چې یې زه درته در ښایم
یګانه پړاو چې هلته
د خپل ځان له جهنمه خپل ځان خلاص کړې
هغه ځای دی،
چې زه اوس تا له خپل ځان سره هلته بیایم
* * *
د لومړي کرت د پاره
په خپل ژوند کې
قهرمان په حساب پوه شو
بینایي ورته پیدا شوه
چې هیڅکله، په عالم کې
تښتېدلی هیڅوک نه شي له قسمته
که هر څومره نن سبا کړي
سرنوشت ته
بیا سبادی، بیا انجام دی، خاتمه ده
قهرمان په ژور تل کې د هستۍ خپل
احساس وکړو
چې مطلق یوازې پاتې دی یوازې
او فقط یوه لاره پاتې بله نشته
هغه لار چې تللې تللې، د ناشنا منزل په لوري
په تورتمو تروړمو کې

نامعلومه، بې انجامه
نو را پاڅیدو ولاړ شو
د تورتم په پرښتې پسې روان شو
بیا را ووتل دوی دواړه
د مانۍ له کنډوالونه
د لوی ښار له خرابونه بیا روان شول
لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

دریيم فصل

په ځانځاني ښامارکې شعور او تحت الشعور

ښايي پوهاند بهاؤالدين مجروح لومړی افغان معاصر شاعر و ،چې په خپل شعر کې يې دنوې اروا پوهنې يوه موندنه (تحت الشعور) تمثيل کړې ده. او هغه هم په ډېره په زړه پورې بڼه ، ځانځاني ښامار په حقيقت کې د ځانځاني نړۍ د لاروی سفر له شعور څخه و تحت الشعور ته تمثيلوي او دا ښيي ، چې څنګه د تحت الشعور په تورو سمڅو کې د انسان ډېره برخه هستي پټه ده ؟

پخپله استاد مجروح داژدهای خودي (فارسي متن) په پايليکونو کې کاږي:

«ځان خبری شعور هغې سمڅې ته ورته دی ، چې ژورتيا يې ځانپرسته شعور ته دليدو وړ نه ده ، خو په يوه بحراني دوره کې وګړی خپل چاپيريال تش ، وران او وچ ويني ، نو فکر کوي ، چې د ژوند انګيزې ښايي په تحت الشعور کې پټې وي. يا په بله ژبه د ژوند سرچينه د سمڅې په ژورو کې ورکه ده او بهرته له بهيدو څخه پاتې ده. انسان مجبور دی ، چې د ذهن له بې ژونده برخې تير شي يا د اثر په ژبه (د وچ بيابان او دښتې سفر پيلوي) او د تحت الشعور د رشل ته رسېږي ، مګر... ځانپرسته شعور په تحت الشعوري منځپانګه کې ورکېږي او (ځانځاني) او (انانيت) يا ځانولي له لاسه ورکوي ، په عامه ژبه دې حالت ته ليونتوب وايي.» (۱۱ـ ۱۴۲)

استاد مجروح يو بل ځای د تحت الشعور په اړه ليکي:

« د تحت الشعور غبرګون د شعوري کړنو جبران دی ، په دې مانا ، چې شعور بهر پلوی دی ، او هڅه يې داده ، چې د بهرنۍ نړۍ له حالاتو سره جوړ جاړی وکړي ، خو پر عکس د بنيادمانو ګډې تجربې ښيي ، چې تحت الشعور درونې غبرګون ښيي.» (۱۱ـ ۱۵۹)

تحت الشعور (ناخوداګاه) يا ځان ناخبری شعور Unconscious د The skeptic's Dictionary - انلاين سيند -

د اسې تعريف کړې:

The Unconscious or Subconscious mind, according to classical fieudian psychoanalysis is a part of the mind that stores Repressed memories .

ژباړه :

ناخوداګاه يا تحت الشعور د فرويد د کلاسيکی اروا پوهنې له مخې د شعور هغه برخه ده ،چې شاته تمبول شې خاطرې او غرايز پکې خوندي (زيرمه) شوي وي.

سکيپټکيس ډيکشنري د ناخوداګاه يا تحت الشعور د واړه انګريزي معادلات: Unconscious او Subconscious را اخېستي. (Un) د (لا) يا (نا) او Sub د (تحت) او conscious د شعور په مانا دي. عربي معادل يې لاشعور او تحت الشعور کېږي او پښتو يې پوهاند زيار ځانخبري او ځان ناخبري بولي.

دا تر شعور ورها خوا د انسان د هغو شاته وهل شويو ،هېرو شويو او ځپل شويو غريزو ،تخيلاتو ، خوبونو ، غوښتنو ، او عقدو زيرمه ده ،چې د فردي ، قومي او ګډ بشري ژوند په اوږدو کې له شعوري ساحې څخه تحت الشعوري برخې ته رسوب کوي. اوس مهالي اروا پوهان فکر کوي ، چې هيڅ عاطفي

– فکري – تخييلي – ذهني او استدراکي پېښه کاملا نه ورکېږي او لکه ماده يوازې خپله بڼه بدلوي ، ښايي ګڼې پېښې تحت الشعور ته ننوزي. دفرويد کشف دا و ، چې دغه تحت الشعوري پديدې هڅه کوي په بيلابيلو بڼو بېرته دشعور ساحې ته راشي نوموړی په دې اړه په زړه پورې مثال هم ورکوي ، چې وروسته به په تفصيل راشي خو اوس به تحت الشعور د پيژندلو لپاره يو څه نور تفصيل هم ورکړو .

ددې لپاره ، چې تحت الشعور وپېژنو او د شعور له ساحې څخه يې په توپير وپوهېږو اول به د شعور تعريف وګورو . دځانځاني ښامار شاعر پوهاند مجروح په خپل يو بل اثر « دجبر او اختيار ديالکتيک» کې دشعور ساحه دهاملتون او بالدوين له نظره رامعرفي کوي:

« شعور conscious هغه نسبتا کامله، نسبتاً رڼه پوهه ، چې روح يې په خپلو حالاتو او خپلو اعمالو لري. موږ دشعور تعريف نه شو کولای. موږ پخپله ښه پوهيدای شو ، چې شعور څه شی دی ؟ مګر موږ نه شو کولای ، چې غير له کومې اشتباه دا رڼه پوهه ، چې موږ يې په ځان لرو ، نوروته دتعريف په شکل وپوهولای شو . ددې علت بسيط دی. شعور دهرې پوهې په ريښه کې پروت دی . (هاملتون)

هغه حالت ، چې موږ ورو ورو په يو بې رويا خوب کې له ځانه بې ځانه کيږو ... هغه حالت په کوم کې ، چې موږ ورو ورو ديو آواز په وسيله راويښيږو او په ځان پوهه پيدا کوو دا هغه څه دی ، چې شعور ورته وايي» (بالدوين)

استاد مجروح وړاندې داخلاقي شعور پېژندنه هم کوي ، چې پر اعمالو دقضاوت قوه ده. (۱۱ـ۱۷۳)

له تحت الشعور سره موږ هيڅ راز ارادي تماس نه لرو . شعور زموږ دويښې پوهې ساحه ده ،چې کارووبې. استاد مجروح ليکي ، چې « فکر پخپله دتحت الشعوري قواوودتاثير لاندې دی.» (۱۱ـ ۷۰)

دفرويد له نظره تحت الشعور په يو بل ځای کې داسې راپيژني:

« دفرويد په عقيده تحت الشعور د روح هغه منطقه ده ،چې دانسان ابتدايي اوحيواني غرايز پکې په مجادله کې دي ، عقل ، فکر ، تخييل ، اخلاق ، صنعت ، اونور انساني صفات او مظاهر که موږ په دقت تحليل کړو ، نو په تهداب کې به يې دغه حيواني غرايز بيا مومو .... دفرويد په فکر د انسان اساسي غريزه جنسي او شهواني غريزه ده ، چې دآرټ (شعر) مجسمه تراشي ، نقاشي ، تمدن... په راز راز رنګينو جامو کې ځان راښکاره کوي. (۱۱ـ۷۱)

که څه هم تحت الشعوري فعاليتونو يا د شاته وهل شويو عقدو فوران ، ځان ناخبری (ناخوداګاهي)تمايلاتو ته بشر له پخوا هم متوجه و ، د يونان ، هند ، مصر او بين النهرين زاړه آثار ، دنړۍ ځينې لرغوني مذهبي متون او لرغونی ادب ددې شاهد دی ،چې انسان خپلو ځانځاني الهامونو ته متوجه و . او ډېر ځله يې په خپلو هنري – ادبي پنځونو کې دغه الهامونو ته اشاره کړې ده.

له ډېر پخوا څخه خوبونو ، تخييلي سمبولونو او په اساطيرو او حماسو کې دکرکټرونو غير شعوري انګيرنې په تحت الشعور کې غريزي غوښتنې ناپيژندل شوې تداعي ګانې موږ دې حقيقت ته متوجه کوي ،چې دتحت الشعور ساحې ته ورته يو پټ راز وسواسي بشر ته ځان ورښوولی دی.

حماسه پيژندونکي فکر کوي ، چې ګيل ګميش يوازې ددې لپاره دهوم ببه (درس دځنګل پاچا) جګړې ته ملا ونه تړله ، چې تر ځان بل ځواکمن يې نه غوښت ، چې ژوندی دې وي ، بلکې داساطيرو

پوهان فکر کوي ، چې ښايي له تاريخي پلوه ګيل ګمبش له هوم ببه څخه په قومي ناخوداګاه کې ګروم (روحي عقده) درلوده او کله يې چې دهغه وژل وليدل دغه ګروم پرانېستل شو . د پاچا اديپ په حماسه کې دفرويد پلويان په ناخوداګاه کې هغې پټې عقدې ته اشاره کوي ، چې ګواکې زامن يې دپلرونو په وړاندې لري ، د دوی په نظر پاچا اديپ خپل پلار يوازې دتصادف له مخې نه و وژلی، بلکې په تحت الشعور کې يې له هغه سره کرکه وه. نوي اروا پوهان يو ګام وړاندې ځي او په دغې تراژيدي ډرامه کې ابوالهول او دهغه معما له پلارولۍ سره دکرکې سمبولونه ګڼي ، چې په عيني توګه نه بلکې دا ديپ په ذهن کې به پېښ شوي وي. په اروا پوهنه کې د اديپ عقده مشهوره ده او دا هغه عقده ده ،چې زامن يې له پلرونو سره لري.

خو زيګموند فرويد کولای شول په روح کې دتحت الشعوري پديدو او پر شعور دهغوی اغيز راوپېژني ، که څه هم استاد مجروح دفرويد کشف بشپړ نه ګڼي اووايي:

« دتحت الشعور کشف د اهميت له مخې دکريستوف کولومب دکشف په څير و ، نوموړی ، چې امريکا ته ورسيد فکر يې وکړ هندوستان ته رسيدلی دی او په دې پوه نه شو ،چې يوه نوې لويه وچه يې موندلې ده. په همدې توګه فرويد د ناخوداګاه شعور قلمرو وموند خو هغومره ، چې نن ددې امر (تحت الشعور) په اهميت خبرې کېږي ، فرويد په خپل وخت کې نه و ورته متوجه شوی.

وروسته بيا دده د لارې نامتو لاروی يونګ C.G.Tung دتحت الشعور په اړه خلک وپوهول . »

(۹ ـــــ

۱۵۵)

فرويد دتحت الشعور په معرفۍ کې شاته وهل شويو احساساتو ته اهميت ورکوي او فکر کوي ، چې هېر کړای شوي او ځپل شوي غرايز ، عواطف ، غوښتنې او احساسات دي ، چې تحت الشعور ورڅخه جوړيږي ،دی دغې پروسې ته Repression وايي. راځئ هغه تمثيل ،چې دغه نامتو اروا پوه يې د شعور او تحت الشعور په اړه لري دلته رانقل کړو ، فرويد دغه څرګندونې دامريکې په متحده ايالاتو کې د يوې علمي وينا په ترڅ کې کړي دي: « اجازه راکړئ داسې وګڼو ، چې دکنفرانس په همدغه کوټه کې ،چې ټول اوريدونکي يې باادبه او پوهنپاله خلک دي - او زه ترې مننه کوم – خو فکر وکړئ دلته داسې څوک هم وي ، چې له رواني پلوه ناروغه وي او ناسم رفتار لري فکر وکړئ دغه سړی په خندا وو ، پرله پسې خبرو او پر زمکه دپښو په کشولو زما فکر له اصلي موضوع څخه اړوي او دخبرو خنډ مې ګرځي. زه به ناچار دخبرو له دوامه لاس اخلم او ښښنه به غواړم ، بيا به نو څلور ښاغلي ، چې ښه ځواکمن هم دي، راپاڅېږي او دغه مزاحم سړی به تر يو څه ټيل متيل وروسته له دغه ځايه وباسي. شړل شوی سړی به بېرته دراتلو اجازه نه لري او زه به خپلو خبرو ته دوام ورکوم. خو ددې لپاره ، چې خنډ بيا رامنځته نه شي او مزاحم سړی بېرته دخبرو تالار ته رانه شي څلور متور ښاغلي به خپلې څوکۍ له دروازې سره کېږدي اومزاحم به رانتوتلو ته نه پرېږدي. يعنې تر ممنوعيت وروسته دهغه له رانتوتو سره مقاومت هم کېږي. اوس که دغه ساده مثال له رواني لاملونو سره پرتله کړو د شاته وهل کيدو Repression ښه مثال ګرځيدای شي. (۷ـ۸۸،۸۷)

تردې وروسته فرويد دشعور او لاشعور تر منځ هغو درزونو او منفذونو ته اشاره کوي ، چې ښايي دشاته وهل شويو پديدو دنفوذ لپاره رامنځته کېږي.

فروید دخبرو تالار خوداگاه (دشعور ساحه) او بهر دتحت الشعور ساحه ګڼي ، شړل شوی سړی دشاته وهل شویو غوښتنو مثال بولي او فرضیه وړاندې کوي ، چې دغه غوښتنې او تمایلات نه یوازې داچې بهرته شړل کېږي، بلکې دشعورساحې ته دراګرځیدو مخه یې هم نیول کېږي .

د فلسفې دتاریخ یو نامتو لیکوال یوستین ګرودر په خپل کتاب (دسوفي دنیا) کې دفروید همدغه تمثیل رانقلوي او په تفسیر کې یې لیکي:

« هغه افکار ، چې دځانخبري ضمیر (شعور) له نظره ممنوع او نامطلوب دي. د شعور له ساحې څخه شړل کېږي خو دهغو بې حده ځپل د رواني ناروغیو لامل ګرځي» . (۱۷-۵۰۸)

تر فروید را وروسته اروا پوهانو دتحت الشعور ساحه ډېره لویه ګڼلې او پریکړې ته رسیدلي ، چې دانسان رواني اضطرابونه ، حرکات ، غبرګونونه ، انګیزې او انګیرنې تر ډېره بریده له تحت الشعور څخه اغیز مني نظر شعور ته. دوی وایي دشعور مثال دکنګل د هغه لوی غره په څیر ده ، چې یوازې د څوکې یوه وړه برخه یې له اوبو څخه راوتلې وي. همدغه وړه برخه ،چې ښکاري دشعور برخه ده او تر اوبو لاندې دغره لویه برخه ، چې نه ښکاري ، تحت الشعور دی.

پردې دپوهیدو لپاره پیچلي استدلال ته اړتیا نه شته موږ یوازې د عمر یوه وړه برخه په شعوري وینښتیا کې ژوند کوو ، دخوب ، بې خودۍ او هېرتیا شیبې مو له لا شعور سره دي دناخوداګاه قومي او ګډه بشري برخه ټوله په لا شعور کې پټه وي او دفردي روان لویه برخه هم هره شیبه په تحت الشعور کې رسوب کوي. هره شیبه ، چې تېریږي خاطره یې لاشعور ته سپارل کېږي.

کارل ګوستاویونګ دخپل کتاب (انسان او د هغه سمبولونه) په لومړي فصل کې دتحت الشعور په اړه مفصلې خبرې کوي ، دغه نامتو اروا پوه دکتاب همدغه فصل پخپل قلم لیکلی او نوم یې دی (د انسان له ناخوداګاه سره اشنایي) یونګ په پیل کې دناخوداګاه په اړه کښلي:

« داسې وقایع شته ، چې موږ په ځان خبرې کې ورته پام نه دی کړی یا په بله مانا دغه پېښې زموږ دځانخبرې درشل ته نه دي وررسیدلي ، دا وقایع پېښې شوي دي خو موږ په نیمه ځانخبرې کې پرته له دې ، چې په ځانخبرې بڼه یې وپیژنو هغه مو جذب کړي دي. موږ یوازې هغه وخت ددې پېښو دشتون په اړه خبریږو ، چې دیوې شیبې شهود Intuition ته ورسیږو یا د ژور تفکر پر مهال ددغو پېښو لورته ورنږدې شو . امکان لري موږ ددغو وقایعو هیجاني او حیاتي اهمیت ته پام نه وي کړی ، خو وروسته دیو ډول تر اند وروسته (پس اندیشه After thought) په توګه زموږ له تحت الشعور څخه سر راپورته کړي.»

(۱۲-۲۲)

یونګ د تحت الشعور دپیژندلو لپاره دانسان پر خوبونو کار کوي او دخپلو ناروغانو بیلګې ارائیه کوي ، چې څنګه یې خوبونو له تحت الشعور څخه دځپل شویو او هېرو شویو رواني پېښو استازیتوب کاوه ، یونګ دخوبونو او تحت الشعوري سمبولونو پېژندنه وړاندې کوي او له زړو خاطراتو څخه دنوي نسل دیادونو اونښو ذکر کوي ، چې دوی ته په میراث پاتې دي. یونګ زړو افسانو ، اساطیرو او کیسو ته اشاره کوي او دانسانانو ګډ سمبولیک او ناخوداګاهي واقعیتونه معرفي کوي؛ مثلا یونګ وایي: هغه څوک ، چې تر خپل وس لوی کارونه کول غواړي یا له خپل توان او دریځ اوچت خیالونه لري ښایي په خوب کې ځان دالوتلو یاهم رالویدلو په حالت کې ووینې.

دیونګ له همدې اشارې څخه ښکاري ، چې ځانځاني یا ځانولي (خودي) یا Egoism په تحت الشعور کې ژورې ریښې لري ، چې ډېر ځله زموږ له ارادې څخه بهر وي ، اوس به راشو او وبه ګورو ،چې د انساني روح دغه پیچلې او مغلقه برخه زموږ استاد مجروح څه ډول تمثیل کړې ده :

په دویم څرخ کې د ځانځاني ښامار لاروی ،چې د واقعیتونو او ژوند دماناوو په لټون پسې وتلی د ځان موندنې په نیت د خپل شعور بریدونه ماتوي او دلاشعور مغارې ته ننوزي ،استاد دغه برخه داسې تمثیلوي:

لاروی د نیمو شپو نور خبر نه شو
چې په څه شانتې روان شو ،
د تور تمې مغارې د خولې په لوري.
د ماښام ښاپیرکو ځلانده سترګې بې حسابه ورته ځیروې.
د تور تم پهره داران وو ، هلته ناست ده ته یې کتلې.
غټوغټو هرې خواته وو جالونه اوار کړي.
تنابونه راښکودلي کلک تړلي.
لاروی په ځان پوه نه شو ، چې له دوی نه څنګه تېر شو.
لاړو لاړو ...
فقط دومره په ځان پوه و .
چې احساس دبیرې ډار هېڅ ورسره نشته
بیا لیدل ده ،
چې روان قدم قدم و ، کوزېدلو له زینو نه ،
په نرمۍ په آرامۍ ډېر
دا زینې وې هم آوارې هم پراخې.
د زینو رنګ معلوم نه و
هم احساس کړو لاروی ، چې ،
د قدم لاندې څه نشته
نه ډېره کومه ځمکه کلکه سخته.
تابه وې ، چې هرې خواته هر څه موم دي.
یوه ماده پسته سیاله هم ببرنګه
ده ګومان کړو وزن یې نشته
دښکې په شان سپک دی.
په لړزه لړزه روان دی
په ورو ورو ښکته سقوط کړي
دغه ځای یو هسې ځای و
چې نه تود و اونه سوړ و
نه رڼا وه نه تورتم و
د بوالونه ښکاره نه وو
شاوخواته هر څه ورک پناه پناه وو

په مغشوش خړ پړ منظر کې
خو یوازې هلته دورې په یو ځای کې
د تورتم په ژور پای کې
یوه کوچنۍ شانتې رڼا وه ځلیدله
د ښکې په شان سپک سپک
هغه ټولې غلغلې ټول شور ماشور چې ،
پاس د سمڅې په مدخل کې اوریدلو
د هغو کوم اثر نه و
نه غړمباوه د دیوانو ، نه شرنګار د زنځیرونو
نه د ربا د ځغلیدو وه د وحشي مست مست اسونو
نه خو هلته سمندر و ، نه د ریاب نه یې بستر و
چې به کله په کلار غلی خاموش و
بیا به کله توپاني شو له غضبه غرېدلو
هلته چو په چو پیاپي وه
بل څه نه وو
ارامي وه ، نااشنا سکوت سکون و
هر قدم چې لاروی ښکته کېدلو
سپین غبار ترې تاویدلو ، خړې لړې زیاتېدلې
په دې لړو په غبار کې
ناشنا شبحې جوړېدلې ، خوځیدلې هر ې خواته
بیا به تار په تار کېدې محوه کېدلې
بیا به دورې هلته نورې نوې بڼې د اشباحو راوتلې
خوځېدلې ، هم به تللې هم راتللې ، جوړېدلې ورکېدلې
د غه سمڅه ژوندی روح وه لاشعوره
په سکوت په آرامۍ کې یې ژوندۍ د خیال دنیا وه
هی لګیاوه څه خوبونه ورسره وو رویاګانې یې لېدلې
د خیالونو تصویرو په جوړولو کلکه بوخته
مودې ډېرې تېرېدلې
په دې هسې ښکته تللو
لاروی ښکته روان و ، سپک بې وزنه
ژور تل ناشنا غبار و ، خړې لړې
ډوبېدلو ډوبېدلو

د انساني روح پټو برخو ته د اسې سفر پخوا هم تمثیل شوی دی ، په لویدیځ کې د انته په الهي کمیدي کې او په یوناني اساطیرو کې اورفیوس پخپلې معشوقې اوریدیسیه پسې د اروا حو دنیا ته سفر کړی دی. د فلسفې د تاریخ ځینې پوهان فکر کوي ، چې معاصرو غربیانو هم د غه تمثیل له ختیزو صوفیانو څخه اخیستی ، اسد آسمایي فکر کوي ، چې د نیشاپوري عطار منطق الطیر او د غزنوي

سنايي سير العباد الى المعاد همداسې سفرنامې دي ، چې انسان يې دخپلو روحي وسوسو له مخې د شعور ساحې ته کوي.

د استادمجروح کار توپير لري اوهغه ځکه ، چې په شلمه پيړۍ کې خپل افغان مخاطب ته دختيزو عرفاني تمثيلونو او لويديځونويو ارواپوهنيزو علمي موندنو يوه ګډوله دشعر په ژبه داسې تمثيلوي ، چې فکري موندنې نوې خودتمثيل زمان – مکان، پرسوناژونه او کرکټرونه اشنا او محلي دي. که تر استاد مجروح وړاندې پښتو ادب وکتل شي ،نوې اروا پوهنې په تېره بيا دتحت الشعور داسې روڼ – علمي او شاعرانه تمثيل نه دی شوی. که څه هم استادمجروح نه غواړي د لاشعور ساحه معرفي کړي، بلکې دی هڅه کوي وښيي ، چې څنګه ځانځاني او پر ځان مين شعور دځان ناخبري شعور په برخه کې زيږي ، وده کوي او بالاخره د انساني روح ټول قلمرو نيسي. د لاشعور دبرخې اهميت له همدې ځايه څرګندېږي ، ځکه دانساني شخصيت اصلي ماهيت په همدې ځای کې جوړيږي استادمجروح غواړي ووايي ، چې تحت الشعوري غريزې موږ بدلوي اوهغه څه رانه جوړوي ، چې يو . اروا پوهان - له هغو څخه استاد په ځانځاني ښامار کې – فکر کوي ، چې له تحت الشعوري اغيزو څخه رازيږيدلی شخصيت که څه هم له ځان سره په کشمکش کې وي اونه غواړي هغه منفي ځانګړنې ولري ، چې لري يې مګر دتحت الشعور ژور اغيز يې اصلاح ته نه پريږدي ، دا کشمکش په تېره بيا دجنايت کولو پر مهال خپل اوج ته رسيږي ، د داستايفسکي (جنايات او مکافات) رمان دهمداسې يوه روحي کشمکش په زړه پورې تمثيل دی.

د استادمجروح يو پيغام دادی ، چې انسان په خپل محيط او ټولنيز ژوند کې – له فلسفي پلوه له بل او طبيعت سره په اړيکو کې – دومره بوخت شي ، چې ځان ، خپل روحي حقايق او په تحت الشعور کې زيرمه شوي حوادث بيخي هېر کړي. ځکه خو د تحت الشعور محتوا ورته پردې او نااشنا ښکاري. يوازې دانه، بلکې انسان غواړي په لوی لاس په خپل تحت الشعور کې زيرمه شوي عواطف او غرايز هېر کړي او سترګې ورڅخه پټې کړي. کله انسان داسې شي ، چې ددغو غريزو ، غوښتنو او تمايلاتو له رايادولو څخه ويريږي ، پر ځان مين شعور ويره لري ، چې په لاشعور کې له زيرمه شويو يادونو سره مخامخ شي ، دا چې ولې انسان له دې حقايقو څخه ويريږي استاد مجروح مخامخ ځواب نه وايي خو د متن له تفسير او تحليل څخه په اروا پوهنه پوه لوستونکی کولای شي د ځانځاني ښامار له سمبولونو څخه ځانته ګڼ دلايل استخراج کړي ، ددغې پېښې او له لا شعور څخه ويره د استاد مجروح په شعر کې داسې راغلې ده:

چې شپه تېره شوه سهار شو
نو د ښار له شورماشوره
ومه دورې دورې تللی
نه اواز نه انعکاس و
ټپه ټپه چپيايي وه
شپه که توره تروږمی وه
خومزل رڼا رڼا و
سبا يې چې روښنايي شوه
رسېدلی ومه زه بيا
د يوې تورې نا اشنا مغارې خولې ته

چې خپره شوه د سهار رڼا هر خواته
ګیر چاپیر دنیا بې شانه نا اشنا وه ،
رامعلومه شوه ، چې ډېر وم لرې تللی
انسانانو له جهانه چېرته دورې پرېوتلی
یوه سوزانه داغزو ډکه صحرا وه
غوړېدلې د اسمان تر کنارو خپره لمنه
له کوم وخته ، چې جهان راپیدا شوی
په ډبرو کې وچ شوی
دیو خوړ کوږ وږ بسترو
لوی لوی غرونه تور دیوان وو
ساه نیولي په خپل ځای باندې کلک شوي
پټه خوله ساکت خاموشه
یو دبل تر شا ولاړ وو منتظره
ښکارېدله ، کومه لویه حادثه وه را روانه
وحشتناکه ، لړزوونکې ، ناخبره ، نابېره ، نا انسانه
نږدې ما وته د سمڅې توره خوله وه
ننوتې چېرته لرې
نا پایابه ، ورکه ورکه په ناشنا ناشنا تورتم کې
دا عجیبه تماشه وه
ناڅاپي مې شوه له سترګو پرده پورته
د ښاریانو د ژوند رمز شو رابرسېره
انسانان ولې استوګنه په ښارو کړي ؟
په برجونو ، ماڼۍ ګانو ، پخوپلنو دیوالو کې ؟
آدمزاتي جوړوي لوی لوی ښارونه
له ښارونه تاووي لوی دیوالونه
بیا دننه په کورو کې اقامت کړي
بیا یو بل سره په شخړو په جنګونو
په نېکمرغه ژوندون شپې سبا کوینه
له دې ژوند څخه مراد د انسان څه دی ؟
هغه دا دی:
له دې دښت څخه ډېر لرې او سېدل دي ،
له دې تورو غرونو سترګې پټول دي
د تیارې تروږمۍ سمڅې هیرول دي
انسانان یوازې یو څه نه ډاریږي
چې کوم وخت چېرته بهر لاړ شي له ښاره
بیا ناوخته شي ستانه د ښار په لوري

توره شپه وي ، تروږمۍ وي
دروازې د ښار تړلې کلکې پورې
د ښار هيڅ يو اوسيدونکی جرآت نه کړي
چې د ښار له دروازونه دورې لاړ شي
خو ،چې کله شي ستومانه له جنګو ، له ستېزونه
نو د شپې سره راغونډ شي د کوچنۍ ډېوې رڼا ته
بيا له دې ناشنا دښتونونه کيسې کړي
وايي وايي
« يو لوی غار دی چېرته پټ پروت
توره خوله يې هيبتناکه ، ننوتې ځمکې تل ته
رسيدلی د دوزخ ناشنا درشل ته
نيمه شپه ترې ډاروونکې اروا ګانې راوزي ، ځي ،
غرو غونډو کې ننوځي
ژوندي کېږي لوی کنډونه ګړنګونه ،
تور ديوان ترې نه جوړيږي
د وچ رود کوږوږ بستر هم
راژوندی شي اژدها شي
بيا روان د دښت په لور شي
کله کله هم نږدې ځي ، د ښار پورې دروازې ته
داکيسې ټول ماشومان په دقت اوري
ځکه ځکه په معنی يې ښه پوهيږي
او لويان ورباندې خاندې مسخرې کړي
خو په زړه کې ښه ببريږي پټ لړزيږي
مګر زه ومه له هغه بيابانه
راتېر شوی بې خبره له خطره
د سهار په پلوشو کې
چې ښه ځير شوم دې دنيا ته
نو يوبل راز حقيقت راته ښکاره شو
د ښار خلک يو پر بل دومره اخته دي
يو دبل په ښو او بدو دومره بوخت دي
چې بهر له ځايه نه ځي
هيڅ نظر په جهان نه کړي
خبر نه دي
چې د دوی ښايسته ښار خو
لوړ برجونه ، د پوالو سره ،
په دې دښت او بيابان کې ډېر کوچنی دی

ډېر ناڅیزه ،
یوه واحه ده په صحرا کې نامحدوده
جزیره ده په دریاب کې نا پایابه
خبر نه دي
که توپان له ریګستانه راولاړ شي
که دا بحر ناڅاپي متلاطم شي
نو دسترګو په یو رپ کې
ښار حصار به پاتې نه وي
هست او بود نیست اونابوده
زما ببره وه له دې بې خبرۍ نه
له دې هسې بې غمۍ نه
ډارېدمه
چې یوه شپه د شپو به مړه وي چراغونه
انسانان به ډوب پراته په خوب بیده وي
ددې غار له ژورتل نه به راووځي
د تور تمو ارواګانې
په دښتو باندې لښکرې
او ترڅو چې سبا کېږي
ښار به نه وي
ترې به پاتې کنډوالې وي ، ویرانې وي.

مګر شعور conscience د استاد مجروح په نزد د یو خوړ کوږوورږ بستر ته ورته دی ، چې د لاشعور له سمڅې بهر پروت دی.

شعور د انساني روح دویښ ذهن هغه برخه ده ، چې له عقلي پلوه زموږ ورځنی ژوند تنظیموي. ډېر ځله شعور په عقلاني ځواک تکیه کوي. که مجرد عقل بیل وګڼو نو پوښتنه رامنځته کېږي ، چې آیا دا د انسان د هستۍ یوه خوراکوچنۍ برخه نه ده ؟

ځکه هر څه په ویښ شعور کې نه شي محدودیدلای ، احساسات ، عواطف ، غریزې ، د ښکلاخوښونې ذوق ، تخییل او نور د اسې ارزښتونه یا خو له شعوره بهر او یا یې هم یوه برخه په شعور پورې اړه لري ځکه خوویلای شو ، چې د انسان پر ځان مین شعور تیروزي که فکر وکړي ، چې هر څه (دی) دی او یا (دی) هر څه دی.

د استاد مجروح اصلي پیغام په ځانځاني ښامار کې همدا دی چې پر ځان مین شعور موږ ته دروغ وایي ځکه فکر کوي ،چې ټوله هستي ، هرڅه او ټول ځواک له ده سره دی. نوې اروا پوهنه د شعور له د اسې ځانولۍ څخه رازیږیدلي مفاهیم ځانولي Selfishness او ځان مرکزیت Egocentrism بولي. دا د شعور احساساتي حکم نه دی، بلکې دایې له هستۍ څخه پوهه ده ، شعور دا ګڼي ، چې پر هر څه حاوی دی یعنی له ټولې هستۍ څخه خبر دی ، حال دا ، چې هستي ډېره تر ده لویه ده آن چې په انسان کې دننه پټه شوې دنیا تردې ډېره لویه ، پیچلې ، ناپیژندل شوې او مبهمه ده چې زموږ ویښ شعور دې پرې اګاه اوسي.

موږ کله ،چې ویده یو او خوب وینو ،نو فکر نه کوو ، چې دخوب محتوا دې واقعي نه اوسي ځکه هغه مهال موږ دا هېره کړې ، چې ویده یو موږ په خوب کې دخپل خوب غیر منطقي پیښې هم جدي او رښتیانی ګڼو یوازې هغه مهال دهغو په غیر واقعي توب پوهیږو ، چې راویښ شو ، ویښ شعور هم فکر کوي ، په هرڅه خبر دی ځکه خو ځان ټول څه ګڼي او پر ځان مین وي ، استاد مجروح وایي ، چې (عقل) د پر ځان مین شعور کلک ملګری هم بالاخره له هغه څخه بیلیږي او یوازې یې پریږدي ځکه خو پر ځان مین شعور یوازې او لالهانده د حقیقت په لټه کې ورک ګرځي، ددې لپاره دنابلد ملګري تر سرلیک لاندې برخه کتلای شئ.

د ځانځاني ښامار پېښې د شعور او تحت الشعور د ساحو تر منځ په حقیقت پسې د ورک لاروی برخلیک دی ، چې په نړیوالو ادبیاتو کې بیلابیلې جلوې او تمثیلونه لري خوزموږ استاد مجروح دلومړي ځل لپاره په پښتو ادب کې دخپل دغه شهکار په مرسته پر دغو مفاهیمو پوهیدلو ته لاره هواره کړې ،چې خورا په زړه پورې ده.

څلورم فصل

په ځانځاني ښامار کې ځينې سمبولونه

تر هر څه وړاندې راځئ وګورو چې سمبول څه شی دی؟ د سمبول لغوي مانا ده نښه، ښکارندوی «مظهر»، نماد یا رمز او په مانا کې دیوې انتزاعي مفکورې عيني او محسوسه ښوونه ده. په بله ژبه سمبول د شیانو د مادي، هیئت او د هغو د فکري او انتزاعي ماهیت ترمنځ داسې استدراکي پول دی چې د یوې ذهني پروسې «بهیر» په ترڅ کې رامنځ ته کیږي.

کارل ګوستاو یونګ سمبول داسې را پېژني:

هغه څه چې موږ سمبول بولو یوه اصطلاح یا نوم حتی یو تصویر، چې کیدای شي زموږ په ورځني ژوند کې د یوه مانوس شي ښکارندوی وي خو له خپلې معمولې او ښکاره مانا څخه پرته یوه تلویحي ځانګړې مانا هم ولري. سمبول د یو مبهم، ناپېژندل شوي یا له موږ څخه د کوم پټ څه نښه ده... نو یوه کلمه یا شکل هغه مهال سمبولیک ګڼلای شو چې له خپلې ښکاره او مخامخ مانا څخه پرته په بل څه هم دلالت وکړي. سمبول ناخودآګاهي اړخونه لري چې هیڅکله په دقیقه توګه تعریف شوي نه دي». (۲۲،۱۴-۱۲)

د هغه اهمیت له مخې چې سمبول یې په ادبیاتو او هنر کې لري د سمبولیزم په نامه ځانګړی هنري – ادبي جریان یا مکتب رامنځ ته شوی چې د نړۍ د ادب په تاریخ کې د پام وړ ځای لري. استاد روهي د سمبولیزم لپاره دغه تعریف غوره کړی دی:

« سمبولیزم په سادګۍ سره دې ته ویل کیږي کله چې څوک د یوه ذهني حالت د څرګندولو لپاره یو تصور «ایماژ» ترلاسه کړي او هغه په داسې ډول افاده کړي، چې د ذهني حالت د څرګندولو پر ځای د هغه په باره کې ترلاسه شوی تصور مجسم کړي». (۲ ـ ۴۱۸)

د سمبولیزم د مکتب د را منځ ته کیدو کال ۱۸۸۶ښوول شوی چې د سمبولیزم اعلامیه د فیګارو «Le Figaro» په ادبي ضمیمه کې خپره شوه. د دغه مکتب مخکښان بودلر، مالارمه او ورلن ګڼل شوي دي.

خو په ادبیاتو کې د سمبول کارونه د دغه مکتب په څېر نوې نه ده په ډېرو زړو ادبي آثارو کې سمبولونه کارول شوي، انسانان د سمبول له مفهوم او کارولو سره زرګونه کاله پخوا آشنا وو، مذهبي هنري او کاري سمبولونه یې کارول. په زاړه هند کې د «بیدپا» فیلسوف «کرینکا دمنکا» چې زموږ په فرهنګي حوزه کې د «کلیله ودمنه» په نامه پېژندل کیږي د سمبولیزم غوره نمونه ده. په شرقي فرهنګ کې د سمبولیزم لپاره د «محاکات» اصطلاح کارول شوي ده.

له ادبیاتو او هنر پرته په اروا پوهنه کې هم سمبولونه ځانګړی اهمیت لري دفروید او یونګ له نظره د انسانانو خوبونه او رویاګانې له سمبولونو څخه ډک دي. موږ چې څه په خوب کې وینو خامخا زموږ له ناخودآګاه سره اړیکې لري.

ناخودآګاه په خوب کې د سمبولونو په مرسته حضور مومي، د خوبونو تحلیل د سمبولونو په مرسته کیږي او اروا پوهان د دغو سمبولیکو تحلیلونو په مرسته د ناروغ اروايي ستونزې تشخیصوي او درملنه یې کوي. یونګ فکر کوي چې په خوب کې د ناخودآګاه سمبولیک حضور له اروا پوه سره

مرسته کوي. چې د ناروغ ستونزه وپېژني نو دا ښکاري چې سمبول په ارواپوهنه– ادب او هنر کې مهم حضور لري.

ځانځاني ښامار چې هم ارواپوهنيز اهميت لري او هم يو غوره ادبي اثر دی له نويو او قراردادي سمبولونو څخه ډک دی. موږ به دلته د دغه اثر يو شمېر سمبولونه معرفي کړو او د هغو رواني موقعيت ته به اشاره وکړو. خو د سمبولونو تر معرفي مخکې ښايي هېره نه کړو چې له يو سمبوليک مفهوم څخه تعبير کيدای شي متفاوت وي او د شاعر او هنرمند له خوا کارول شوی سمبول به د هر لوستونکي لپاره بيل يا په يو څه توپير مفهوم ولري، ځکه خو که دلته له ځينو سمبولونو څخه زموږ تفسير او تعبير د درنو لوستونکيو په اند سم نه وو دليل به يې د تعبيرونو همدا تفاوت وي، همدا راز دا يادونه هم اړينه ده چې موږ دلته يوازې څو ټاکلي سمبولونه معرفي کوو، ځکه د اثر د ټولو سمبولونو پېژندل به زموږ د ليکنې له حوصلې بهر وي.

ښار :

ښار د يو شمېر داسې خلکو د اوسيدو ځای دی چې د يوه اقتصادي– سياسي لامل لپاره سره ګډ ژوند ته اړ کيږي، پخوانيو خلکو هغه مهال ښارونه رامنځ ته کړل چې کرنيز توليدات به يې بازارونو ته راوړل، د لومړنيو اقتصادي او ولسي چارو د سمون لپاره دغو بازارونو يو سيستم وموند، همدا سيستم په حکومت بدل شو، ښارونه له حکومتونو سره همزولي دي، ځکه خو ښار د طبقاتو، بيلا بيلو قومونو او ټولنيزو متفاوتو ځانګړنو لرونکو خلکو استوګنځای دی. معمولاً د ښار خلک د يوه خاص قوم يا کورنۍ خلک نه وي، له فلسفي پلوه ښارونه «له بل [فرد] سره» د ارتباط چاپيريال دی. قانونمندي او اقتصادي فعاليت د ښارونو خاصه ده، په پخواني يونان کې ښار دولتونه بيل وو، يعنې هر ښار خپل حکومت درلوده، آتن او سپارتا يې لوی ښارونه وو د همدې لپاره په پخواني يونان کې ښار د اجتماعي ژوند خپل ځانګړی مفهوم درلوده «ښاري» د تبعه په مانا هغه مهال د يو شمېر ځانګړو حقونو او مسئوليتونو خاوند و، دغو حقونو او مسئوليتونو پر ښاريانو د اجتماعي ژوند يو شمېر محدوديتونه تحميلول نو په دې پار د ښار ژوند د مقيد ژوند نښه ده، په ځانځاني ښامار کې استاد مجروح د ښار لپاره ليکلي: «ښار يعنې ګډ اجتماعي ژوند» په ښامار کې ښار د وجود د شعوري برخې سمبول هم دی، د انسان د وجود نښه ده، ځکه ښامار پر ښار واکمني کوي، استاد مجروح ليکي:

يوه ورځ د ورځ ماښام خړه تياره وه
زه را ووتم د ښار له شور ما شوره
دروازې د ښار شوې پورې
شوم روان د دښت په لوري
حال ويجاړی
لټولې مې د ورک سمندر غاړې (۱۰ـ۱۳)

ښار د بوخت ژوند، اړيکو او له نورو سره د همېشني تماس سمبول دی د استاد مجروح فرضيه داده چې انسان هغه وخت ځانته متوجه کيږي چې د ښار له شور ماشوره را ووزي او په چوپتيا او يوازيتوب کې د خپلو سوچونو په مرسته خپل لاشعور وپلټي هله به پوه شي چې پر نفس يې څومره لوی ښامار حاکم دی.

په زړو افسانو کې ډېر ځله داسې حالت وینو چې یو کرکټر د لویې پریکړې یا اوږده سفر لپاره له ښار څخه بهر را ووزي او د یو مستقل شخصیت په توګه خپله اراده تمثیلوي. بودا له ښاره ووت، دربار یې پرېښود او ځنګله ته ولاړ، هلته یې د ژوند حقیقت بیاموند.

بیابان:

بیابان د ښار پر عکس د یوازیتوب، خپلواکۍ او له ځان سره د اوسیدو سمبول دی. پخوا به چې خلک له یوه ښاره بل ته تلل نو له بیابانونو به اوښتل، په بیابان کې سفرونو انسانانو ته د فکر کولو موقع برابروله، بیابان د اشراق او شهود لپاره ښه ځای دی، په بیابان کې یوازې انسان ځانته متوجه کیږي او له «بل» سره یې اړیکه پرې کیږي. په بیابان کې انسان ویریږي او خپلې کمزورۍ ته یې پام اوړي. په بیابان کې انسان فکر کوي چې یوازې هست شوی، یوازې ژوند کوي او یوازې مري، د فردیت یا (Individualism) احساس په بیابان کې پر انساني اروا حاکمیت کوي. مجنون هغه وخت مشهور شو چې له ښار څخه بیابان ته ولاړ، د هغه په اړه یوه افسانه داسې ده، چې مجنون ادعا کوله، چې په بیابان کې مې هغه وخت لیلا وپېژنده چې په ځان کې مې د هغې روح ولیده. مانا دا چې مجنون هم په بیابان کې ځان ته متوجه شو او بیا یې لیلا په رښتینې مانا ولیده، د استاد مجروح لاروی هر کله چې غواړي د وجود پر حقایقو پوهیږي یا تحت الشعور ته لاره پیدا کړي نو له ښاره ووزي او د بیابان په لاره مزل پیل کوي، بیابان دلته زموږ د لاقیدي، خپلواکي او د ځان پر لور د سفر د لارې سمبول دی:

بیابان و، تروږمۍ وه، توره شپه وه
خو له ما سره دننه یوه ډیوه وه بلیدله...
... په دې شانې په هغې تورتم صحرا کې
پټه پټه غلې غلې
یوه رڼا شان دنیاګۍ مې وه ملګري
د خپل خیال په لومه ګیروم
په خپل ځان باندې کړې وړې چاپېروم
هې مزلې مې کولې

د ورک سمندر غاړې:

سمندر ډېر ځله د خوځندوالي یا تحرک، ژوند، لویوالي او پاکۍ سمبول دی، په لویدیزو ادبیاتو کې د حیرانتیا، ژور تفکر او فلسفي بحثونو لپاره هم کارول شوی دی خو هغه مفهوم چې د اروا ښاد استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې «د ورک سمندر غاړې» ترکیب لري هم نوی دی او هم څېړنه غواړي چې ولې استاد مجروح دغه ترکیب دومره مهم کړی چې قهرمان لاروی یې په ټول اثر کې وریسې ګرځي. د ځانځاني ښامار لاروی د ورک سمندر په غاړو پسې بیابانونه او ښارونه تر پښو لاندې کوي، په فارسي اژدهای خودي کې پخپله لیکوال د ورک سمندر غاړې داسې شرح کوي:

«سواحل گمشده، ایام طفولیت عشق های جوانی».
(۱۱ـ۴۱)

آیا دا سمه ده چې انسان دې په ماشومتوب او د ځوانۍ په عشقونو پسې دومره سرګردانه وي؟ زه فکر کوم د ورک سمندر غاړې تردې پرته نور مفاهیم هم لري.

دغه عبارت د هستۍ د اصلي ماهیت ورکه ده، ښايي ددې پوښتنې ځواب دی، چې موږ څوک یو، ولې راغلي یو او چېرته ځو ددغو پوښتنو له ځواب موندلو څخه لاروی ناهیلی دی ځکه خو د ورک سمندر غاړې همداسې ورکې پاتیږي او هېڅکله نه لاروی، نه شالیلا او نه ښامار وررسیدلای شي. لاروی یې له هر چا پوښتنه کوي خو بیا یې نه مومي، په مجموع کې دا د بشر ورکه ده او داسې ورکه چې موندل یې ناشوني دي وګورئ:

د تورتم او د رڼا دې تلو راتلو
ځغلیدو را ځغلیدلو
لاروی لږ خبرولو
چې شپې ورځې دي رواني د رومي د رومي
خو خبر له دې نه، نه و
چې له کوم ځایه راځي دوی
په دې هسې بیړه بیړه
چېرته ځي د څه دپاره؟
بیا به کله
یو احساس شبیه امید نژدې امید ته ور پیدا شو
نو خپل ځان ته به یې ووې
زه ګومان کړم چې آخر به
په دې سیمه څوک را پېښ شي
په دې خوا به ګوزر وکړي
له ملکونو دورې دورې دلته راشي مسافر کوم
د هغه دورې پراته هېواد کیسې به راته وکړي
ښايي ښايي چې د ورک سمندر
غاړو نه خبروي (۱۱۴-۱۰)

لاروی:

د نیمو شپو لاروی د داستان اصلي قهرمان دی، دا په حقیقت کې یو شخص نه دی، دا د حقیقت لټونې تلوسه ده چې د انسان په رواني رمزو رازونو کې سرګردانه ګرځي لاروی کله متکلم دی، کله مخاطب، کله راوي او کله پخپله شاعر، د راوي لید لوری څو ځله بدلیږي او لاروی لا هم په حقیقت پسې ستړی دی. لاروی یو پاک کرکټر دی، شالیلا یوازې دی پېژني او ښامار ورڅخه کرکه کوي، په زندان کې پراته رندان یې هر کلی کوي او ماشومان او غرڅنۍ ورسره مینه لري. لاروی د حقیقت نښه ده او غواړي د وجود بې خبره او سیدونکي د وجود له رازه خبر کړي. زما په ځانګړی تعبیر موږ کله کله په یوازیتوب کې پخپل ځان کې دننه له کوم چا سره خبرې کوو، رومانتیکه ژبه یې زړه بولي، ارواپوهان ورته بې طرفه ضمیر وایي هغه څوک چې موږ ورسره خبرې کوو زموږ په خپګان یا خوشالۍ پسې نه

ګرځي او ډېر ځله هغه څه وايي چې توقع يې نه لرو، زموږ په وجود کې همدغه څوک د حقيقت لاروی دی.

ښامار:

ښامار افسانوي ځناور دی، د غټ مار مانا هم لري خو په دې تفاوت چې ځانګونه او پښې لري او له خولې څخه يې اور باديږي، ښامار د ظلم، زور، وحشت او حيوانيت سمبول دی، که څه هم په ځينو چيني رواياتو او افسانو کې د مثبت حيوان رول لري، بلکې په چين کې يو منل شوی ځواکمن سمبول هم دی خو له لرغونې زمانې څخه ښامار په ښېلا ښېلو افسانو کې د وحشت د سمبول په توګه حضور لري. صوفيانو له ښامار، له غرونو، دښتو او ځنګلونو څخه را ايستلی دی او د انسان په روح کې يې ځای کړی، له پخوا څخه د انسان نفس له ښامار سره تشبيه شوی دی: مولانا جلال الدين محمد بلخي ليکلي:

ما در بت ها بت نفس شماست
زانکه آن بت مار و این بت اژدهاست
هفت دريار را در آشامد هنوز
کم نگردد شورش آن خلق سوز
دوزخ است اين نفس و دوزخ اژدهاست
کو به دريا ها نگرد کم و کاست «مثنوی»

ملا ارزاني خويشکی وايي:

دا نوسک يو لوی اژدار دی
په اووه سوو زر سره
هر سر يې پاس تر عرشه
کښته تېر تر تحت الثره

رحمان بابا ددې لپاره چې د جاهل همدمي ډېره وحشتناکه وښيي وايي:

د جاهل تر همدميه به بهتر وي
که له چا سره همدم وي اژدها

په ځانځاني ښامار کې «ښامار» عيني موجوديت نه لري دا کاملاً سمبوليک حضور دی ځکه چې د ښامار لپاره ځينې نور نومونه هم کارول شوی، لکه پهلوان، سترټولواک، قهرمان، زمامدار، واکدار، بادار، سردار، فرماندار، فرمانروا او نور. د استاد مجروح په کتاب کې ښامار پرته له يوه ځای څخه تر ډېره د يوه جابر انسان ځانګړنې لری، په مانۍ کې اوسيږي، کله کله پر آس سپور شي. د جګړې وسايل کاروي او انسانان خپل حضور ته مني. دا د سمبوليکو آثارو ځانګړنه ده چې يو کرکټر دې په څو ډوله هيئتونو کې را څرګند شي. د ګويته په «فاوست» کې مفستيو په څو ډوله څېرو کې ظاهريږي. او د فاوست معشوقه د لرغوني اسطوره يي څېرې يوناني «هلن» په څېره کې بيا را ژوندی کيږي.

د ځانځاني ښامار د فزيکي موجوديت تصوير په هغه برخه کې تمثيل شوی چې کله زيږي او رالوييږي وګورئ:

... بيا به ورو ورو په چيمجيانو کې يو غټ شو

نور چیمجیان به یې خوړل ډېر
بیا به نور هم غټیده قوی کېدلو
دا چیمجی به لوی ماهي شو، مار ماهي شو
جسامت به یې غرونه غرونه د نهنګ شو
هی چیمجیان به یې خوړل ټول
د تور ډنډ او به به یې څښلې
ولړه تنده به یې نوره زیاتیدله
بیا پیدا به یې پښې کړې
هم تېرې تېرې منګولې، هم وزرې هم څانګونه
هم اوربوز هم اوږدې داړې تېز غاښونه
دواړه سترګې به یې د وینو کټورې شول
له سپړمونه به یې د اور لمبې ختلې...

دا برخه د ښامار له هغه تصور سره مطابقت لري چې موږ یې په اساطیرو کې لرو، د اساطیرو او افسانو له لارې موږ د دیو، ښاپیرۍ، هما، عنقا، سیمرغ او نورو افسانوي موجوداتو بېلابېل تصویرونه لرو دا ذهني تصویرونه د ښامار په اړه هم شته خو په لږ او ډېر توپیر د یوه غټ مار په توګه دی چې لاس او پښې لري او له خولې څخه یې اور راوزي.

خو نفس ولې ښامار ګڼل شوی، ښایي پخوانیو صوفیانو به له نفس سره په مخالفت کې غوښتل دغه حیواني ځانګړنه خورا وحشتناکه وښیي او د انسان له رحماني خصوصیاتو دې یې بیل کړي.

نفس ته شیطان، ابلیس، دیو، دښمن، دوزخ، نوسک او نور سمبولیک اصطلاحات هم کارول شوي دي. په یو شمېر افسانو کې ښامار عادت لري چې ښکلې نجونې او ناوه ګۍ وخوري. د مومن خان و شیرینو په کیسه کې په هندوستان کې داسې ښامار او سیږي چې هره ورځ د یوه او ښ بار خوراک ترڅنګ یوه یوه پېغله هم غواړي او ښاریان مجبور دي چې ورته برابر یې کړي، له ښځمنو سره د ښامار علاقمندي د دغه موجود هغه سمبولیک اړخ څرګندوي چې په انسان کې له جنسي غریزې سره اړه لري، د صوفیانو له نظره نفس د غریزي خواهشاتو مجموعه ده او جنسي غریزه یې په سر کې راځي، ښامار د جنسي غوښتنې لپاره سمبول دی او هره ورځ د خړوبیدو لپاره یوه نوې څېره غواړي.

« د فروئیدیزم له نظره ښامار هغه خیالی ستونزه ده چې نو بالغه کسان له جنسي ژونده ویروي او د هغوی لېبیدو سختې مقابلې ته اړ باسي. (۱۸ـ۲۸)

نو د اروا پوهنې له نظره هم داسې ښکاري چې پخوانیو صوفیانو او معاصر استاد مجروح ښامار هسې بیځایه د نفس لپاره سمبول نه دی ټاکلي.

سمڅه :

مغاره یا لوی غار په ځانځاني ښامار کې د لاروي د سفر یو مهم منزل دی، استاد مجروح د کتاب په لمن کې ورته لیکلي: «یعني لاشعور» نو له همدې پیله پوهیږو چې سمڅه یا مغاره د تحت الشعوري دنیا لپاره یو سمبول دی خو ولې، سمڅه د خلوت لپاره، او د تفکر، شهود، الهام حتی وحي راتلو لپاره مناسب ځای ګڼل شوی دی. پیامبرانو او د خدای (ج) ولیانو به ورځې شپې په سمڅو کې تېرولې او د عروج پړاوونه به یې وهل، اصحاب کهف یا د سمڅې یارانو یوزاې د ظالمو حاکمانو لاسه نه،

بلکې د لوی خدای د پېژندلو لپاره سمڅې ته پناه وړې وه، په زړو اساطیرو کې د مړیو، یا ارواحو دنیا ته د تلو لپاره افسانوي لارویانو د اوږدو تیارو سمڅو لار وهله، د اپلاتون مثل نظریه د غار د نظریې په نامه هم یادیږي ځکه په غار کې تړلي وګړي د هستۍ او نړۍ په اړه ژور فکر کوي. مغارې له بهرنۍ نړۍ سره د اړیکو د پریکولو مکانونه دي، هر څوک چې غواړي په خپل ځان کې ننوځي، سمڅې ته به ننوځي. د ارواپوهنې په نظر تحت الشعور په ذهن کې د هغې توري مغارې په څېر دی چې پای یې نه دی معلوم او خدای خبر تر کوم ځایه به رسیږی دا ټولې قرینې ښیي چې هم په لرغونیو افسانو کې، هم په عرفاني متونو کې او هم د ارواپوهنې په نظریو کې سمڅې او مغارې د تحت الشعور لپاره سمبول ټاکل شوي دي، د همدې لپاره د ځانځاني ښامار لاروی هر ځل چې غواړي په ورکو حقایقو پسې لټون پیل کړي د یوې توري سمڅې تر خولې ځان رسوي.

غرځنۍ:

په ځانځاني ښامار کې غرځنۍ د آزادۍ او محبت نښه ده، استاد مجروح په حاشیه کې لیکي:

«غرځنۍ: آزاده او بې ګناه مینه او محبت، د استبداد لوی دښمن آزادي بې ګناهي او مینه ده» ۱۰ـ ۴۳)

غرځنۍ داسې یو ژوی دی چې په دښتو، غرونو او ځنګلونو کې ژوند کوي ددې ترڅنګ چې ښکلې ده، معصومه او بې ګناه هم ده، ډېر ځله یوازې د ځان په ساتلو فکر کوي او دا یې په فطرت کې نه شته چې چا یا څه ته زیان ورسوي. په ادبیاتو کې د ښکلا، بې ګناهي او معصومیت په خاطر ستایل شوې ده. له خپلې آزادۍ سره مینه لري ځکه خو د آزادۍ دښمنان ورته دامونه ږدي، پخوانیو پاچایانو به د هوسیو او غرځنیو ښکار کاوه. ارواپوهان فکر کوي چې پخوانیو پاچایانو غرځنۍ او هوسۍ یوازې د هغوی د خوږې غوښې لپاره نه ښکار کولې بلکې دا د قهارو او ځواکمنو انسانانو په نهاد کې د هغې وحشي ځانګړنې تلوسه وه چې د زور، قهاریت او وینې بهونې لپاره یې لري. د یوه آزاد، بې غرضه او ښکلې موجود وژل ښایي همدغه رواني تنده خړوبوي. د ځانځاني ښامار قهرمان «خود پرسته شعور» چې ښار ته ننوزي نو لومړنی کار یې د غرځنۍ وژل دي، ښامار غواړي په دې حرکت څو څېزونه وښیي:

۱ـ دی بشپړ واکمن دی او څه چې غواړي هغه کولای شي.

۲ـ آزادي، ښکلا، معصومیت او مینه یې نه خوښیږي.

۳ـ خلک باید د هغه حکم ومني او که نه دی به یې په یوه غشي ووژني.

۴ـ د غرځنۍ په غوښه ځان مړوي.

دا په روان کې دننه د خود پرسته شعور حاکمیت او قهار فطرت ته اشاره ده چې د احساساتو، عواطفو او غریزو مخه نیسي او د آزادي، مینې او ښکلا هر تمایل وژني:

پهلوان په لور د خلکو،
اشاره د نیزې وکړه په درې واړې
بیا یې ووې
هغه څوک چې مې فرمان وړي په سر سترګو
هغه ټول به په امان وي

زه د دوی د سرو سیوری
زه د دوی د ژوند ساتونکی
په دې وخت کې نژدې هلته
غرځنۍ وه ګرځېدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لینده کې غشی کېښود
په یو کش غشی روان شو
غرځنۍ زړګی شو څېرې
شوه خپره وره په خاورو
نو یې مخ کړلو د ښځو په طرف بیا،
داسې ووې!
نن مې اوږد مزل کړی په دښتو کې
لږ ستومانه شانتې ښکارم
هم مې زړه کیږي خوراک ته،
ورځئ لاړې شئ پالنګ راته تیار کړئ!
او هم دغه غرځنۍ را وریته کړئ!
یو ځل لوی عظیم سکوت په هر خوا پلن شو
غرځنۍ لاړې په تېښته،
لویو غرو لیرې دښتو ته
هم له دغه زمانې نه را په دېخوا،
لا تر اوسه
غرځنۍ بېرته ستنې نه شوې ښارو ته،
تربدلې رمبدلې له انسانه

شالیلی:
په بیدیا کې، د هغې لارې په غاړه
هلته ناسته وه په خاورو
یوه پېغله نازنینه
زوړ کمیس یې اغوستلی شین بخن و
اوږدې زلفې پریشانې
نرمې نرمې د صحرا باد ښورولې
د غروب په سره رڼا کې یې د سرو زرو شغلې شغلې کولې
یو منګی ډک د اوبو یې خواته پروت و

دا شالیلا څوک ده، هغه له خپل شین کمیس، څېرې ګریوان او له اوبو ډک منګي، موسکا پر شونډو او بې پروا حسن سره څو ځلې را څرګندیږي او لوی رول لوبوي، دهغې په څېره او نقش کې هم لږ و ډېر بدلون راځي خو زما په نظر یې روانې کرکټر هماغه یو دی. استاد مجروح په اژدهای خودي کې ددغه کرکټر په اړه لیکي:« الهه سبز پوش: غریزه جنسي آمیخته با محبت عشق و زیبایی». (۵۱.۱۱)

شالیلا د جنسي غریزې، مینې او ښکلا سمبول ده او په کیسه کې مثبت نقش لري. شرقي عارفان فکر کوی چې له غریزې تمایل پرته هم مینه یو کامل مفهوم لري، دوی هغې مینې ته چې د جنسي غریزې پر بنسټ بنا وي مجازي او که د یو عرفاني مقصد لپاره وي حقیقي عشق وایي.

د فروید ارواپوهنه چې وروسته د هغه د پلویانو او شاګردانو له خوا وپالل شوه فکر کوي چې عشق یوازې جنسي او غریزي بنسټ لري او د عشق لپاره کوم معنوي اصل نه شته. ځینو د نوې ارواپوهنې پر بنسټ د مجنون په مینه ملنډې وهلي او هغه یې اروایي ناروغي بللې، ددوی په فکر که مجنون نه شوای کړای لیلا تر لاسه کړي بله نجلۍ به یې موندلې وه، نه دا چې په هغې پسې یې ځان واژه.

د استاد مجروح شین کمیسې لیلا ددې دواړو مزج او ګډو له ده. دا د عشق او مینې سمبول ده خو د مینې لامل یې غریزي او جنسي میلان دی. که داسې نه وای ولې شاعر دهغې ښکلا تمثیلوي او ولې یې د نارینه اتل په وړاندې یوه ښکلې پېغله ټاکلې ده؟که څه هم چې شالیلا د پاکۍ، سپیڅلتوب او ساده والي نښه ده، رڼې اوبه «د ژوند ، روڼوالي او ښیرازۍ سمبول» ویشي او تږې مساپران خړوبوي. شالیلا له لاروي سره مینه لري او کلونه کلونه یې په انتظار ناسته وي.

شالیلا له لاروی سره یوځای د ښامار دربار ته ځي او دحقیقت له ویلو څخه باک نه لري. شالیلا ښکلې هم ده او د شرقي صوفیانو د عشق د سمبول په څېر د معنوي ارزښتونو یوه نښه هم ده.

شالیلا د عرفاني معشوق په څېر لاروی «سالک» د حقیقت لوړو مدارجو ته رسوي خو د نوې ارواپوهنې له نظره د هغه غریزي تمایل ښکارندوی هم ده چې پرځان مین شعور یې د مقابلې وس نه لري او په لاشعور کې پټو غریزو او غوښتنو ته د وررسیدو لپاره د لاروي لارښوونه کوي. سړی ویلی شي چې شالیلا د هغې معنوي مینې سمبول دی چې د جنسي غریزې پر بنسټ رامنځ ته کیږي او ورو ورو په انساني روح کې ریښې غځوي، یو مهال دومره پیاوړې شي چې د صوفیانو د معنوي معشوق ځای ونیسي. له شالیلا سره مینه د انسان قدیمه تلوسه ده، د نړۍ لویې کیسې، شعرونه،هنري آثار حتی روحي پېښې خامخا په داسې یوې مینې پورې تړلې وي، آدم(ع) د حوا لپاره ځمکې ته راغی او د هابیل او قابیل ترمنځ د مینې په خاطر لومړنۍ وینه وبهیده. له ادمه تردې دمه شالیلا زموږ د روانې تندې لویه برخه ده، استاد مجروح وایي:

تا به وې چې:
له کوم وخته چې عالم را پیدا شوی
دغه پېغله نازنینه هلته ناسته
د خپل ورک مساپره لاره یې څارله
د خپل ژوند او د هستۍ له ژور تل نه
تمه تمه منتظره وه دیدار ته
ددې هسې سرګردانه مساپر خپل

لاروی د شالیلا په عشق کې دومره ژور شي چې بلاخره فکر کوي د هغه ورکه «یعنې د ژوند ریښتنې مانا – د ورک سمندر غاړې» دهغې په سترګو کې دی:

لاروي نه ځاپه ولید
چې د ورک سمندر غاړې
دهغو آبي چشمانو په دریاب کې
نژدې هلته ښکاریدلې

عشق هغه پیچلې معما ده چې له بشر سره یوځای زیږیدلې او تر څو بشر وي ورسره به وي، خو دا معما هېڅکله نه ده حل شوې، چا د دنیا د ټولو ښځو بدن ته سفر ګڼلی او چا د نر او ښځې ترمنځ له مجازي مینې څخه ډېر لوړ او الهی سوغات بللی.

استاد مجروح وایي چې عشق غریزي سرچینه لري خو معنوي مدارجو ته د وررسیدلو هغه ځواک دی چې که له لاروي سره مل نه وي هېڅ ځای ته به ونه رسیږي. په ښامار کې شالیلا همداسې یو سمبول دی.

په ځانځاني ښامار کې یو بل سمبول «ټولواکمنه د مارانو» دعشق او سرسبزۍ د نښې په توګه شالیلا ته ورته هغه سمبول دی چې په ځانځاني ښامار کې د یوه روحي بحران « سیلاب او باران» پرمهال له روح څخه وځي. دا په سیند کې پر یوې ګرګې پروت هغه کړۍ کړۍ شین مار دی چې په سر یې یو سور ستوری ځلیږي دا پېښه سړي ته د هندي ارباب الانواعو بېلا بېل ظهور او غیبتونه تداعي کوي چې کله د یوې ښځې، نر یا کوم ژوي په توګه را څرګندیږي. البته زه نه پوهیږم، چې د ژوند په یوه ځانګړي پړاو کې د روحي بحران له امله هماغه د عشق او محبت الهه « شین کمیسې شالیلا» څنګه د یو کوړۍ کوړۍ مار په جسم کې حلول کوي ما د هند په ځینو زړو روایتونو کې دې ته ورته پېښې لوستلي یا اوریدلي دي. خو دلته یې پر اساطیري او سمبولیک شالید یا سابقه څه نه شم ویلای.

د اژدها ستاینځای:

هر هغه څه چې د انسان ایډیولوګ شي په روان کې ځانته ځای مومي. ایډیولوګونه یا په میراث پاتې کیږي، یعنې کسبي وي یا د یوې عقلي او فکري پروسې په پایله کې ترلاسه کیږي. د میراثي اعتقاد د تثبیت لپاره اول باور کیږي او بیا د باور لپاره دلایل په لوی لاس رامنځ ته کیږي، حال دا چې عقلي باورونه د دلایلو پر بنسټ وروسته دعقلي ځواک له حکم څخه رامنځ ته کیږي. باورونه او اعتقادات هم په شعور او هم په تحت الشعور کې ژورې ریښې لري.

کله کله ځان «خود» یا «زه» د همدغو اعتقادونو مرکز ګرځي او ځان ستاینه پر ځان لمانځنه بدلیږي. د ځان لمانځنه «پرستش خود» د نرسیسیزم وروستی حد دی، په روح کې د همدغه حالت لپاره «د اژدها ستاینځای» نښه ده.

په ځانځاني ښامار کې اژدها حکم کوي، چې په ښار کې د هغه لپاره معبد جوړ کړي:

ستر ټولواکه پهلوان بیا
خپلې هسکې ماڼۍ خواته
آبادي یې بله وکړه باشکوه
نوم یې شو د عبادت ځای

دا معبد و، ستاینځای و، د ښامار مار
د ټولواک مجسمه وه
له ډبرې جوړه شوې
نیم وجود یې د انسان نیم اژدها و،
پر ځان مین شعور دغه معبد د ځانلمانځنې لپاره جوړوي، عجیبه ده، استاد مجروح لیکلي دي چې د ښامار مجسمه داسې جوړه شوې وه چې نیم وجود یې د انسان او نیم نور د اژدها و، ددغې هیولا انساني بدن په شعور کې واقع دی او هغه نیمه برخه یې چې د ښامار بڼه لري په تحت الشعور کې ده تحت الشعور د ځانستاینې اصلیت ښیي او د ښامار اصلي څېره انځوروي.
په عامه وینا کې خلک وایي: فلاني له دې یا هغې مسئلې، فکر یا شخص څخه بت جوړ کړی او لمانځي یې، په لرغونو زمانو کې انسانانو چې د هر څه فنا لیدله نو تمثالونه جوړول یې پیل کړل دغو تمثالونو د داسې څېزونو استازیتوب کاوه چې خلکو ته په ایډیولوګونو بدل شوي وو، د بتانو جوړولو او بت پرستۍ له همدې ځایه وده وکړه، په تاریخ کې وینو چې قهارو، جابرو او پر ځان مینو واکمنانو خپل تمثالونه جوړول او خلک یې د هغو ستاینو ته را بلل، دا د ځانلمانځنې اجتماعي بڼه ده.
راهب د هغو دلایلو نښه او سمبول ده چې نور حواس، غرایز، افکار او روحي تمایلات ځانځانۍ ستاینې ته رابولی او ددغې ناسمې ګروهې لپاره عقلي دلایل جوړوي.

د و ز خـیـا ن :
زموږ شاعر د دوزخیانو لپاره په حاشیه کې لیکلي: «د ژوند قدرتونه، طبیعي غریزې، عواطف او هیجانونه» خو تردې مخکې چې پر دغو مفاهیمو غور وکړو، ښایي په یاد ولرو چې په ځانځاني ښامار کې یو ډېر په زړه پورې تمثیل چې د ځپل شویو عواطفو لپاره او په تحت الشعور کې د هغو د زنداني کیدو د تصویرولو په نمت راغلی ددغو دوزخیانو انځور دی.
دوزخیان د ښامار د مانۍ تر ځمکې لاندې زندانونو کې په زنځیر او زولنو تړل شوي دي او کله چې په شور راشي نو ټوله ځمکه خوځوي آن تردې چې ښامار هم په خپله مانۍ کې د هغو زوږ احساسوي.
ځانځاني ښامار په وجود کې له موجودو ځواکونو او احساساتو څخه یوازې عقل او فکر استخداموي او له ځان سره یې ملګري کوي، نور عواطف، هیجانونه، احساسات، غرایز، غوښتنې، ښکلا خوښوونه، هنري تمایلات عشق او محبت ټول ځپي او د تحت الشعور کندو ته یې استوي که څه هم دغه ځواکونه په اسانۍ نه ځپل کېږي، ځکه د تحت الشعور لویه برخه له هغو څخه ډکه وي او د «ایګو» د غوښتنې پر خلاف د انسان په شخصیت جوړونه کې کاري ونډه لري خو ارواپوهان فکر کوي چې ددغو عاطفي ځواکونو ځپل په روح کې د خطرناکو ګرومونو «عقدو» د رامنځ ته کیدو لامل هم ګرځیدلای شي.
استاد مجروح دې پېښې ته داسې اشاره کوي:
قدرتونه د تعمیر د ابادۍ اوس
قدرتونه د تخریب د خرابۍ دي
ځکه ډېر کلونه کېږي
دوی پراته دي، په تورتم بندیخانو کې

پر زنځیر باندې تړلي
پیدا کړي دوی بل شان نوې څېرې دي
اروا ګانې د دوزخ ترې جوړې شوې
کوم قدرت چې نوم یې «مینه محبت» و
اوس یې نوم د «تنفر» دی غوره کړی
پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وایي

خو استاد ولې پر دغو ځواکونو د «دوزخیانو» نوم ایښی؟ پر ځان مین شعور ددې لپاره چې عواطف وځپي او له خپلې مخې څخه یې لرې کړي نو د عقل او فکر په مرسته دا باور رامنځ ته کوي چې غرایز د ګناه سرچینې دي، ځکه خو د دوزخیانو نوم وربانديږدي، د منځنیو پیړیو په یو شمېر مذهبی متونو کې موږ وینو چې جنسي غریزه له دوزخ سره تشبیه شوې بلکې جنسي روابط د دوزخ د دروازې نښې ګڼل شوي دي. داسې انځور شوې تابلوګانې لیدل شوي چې ښځینه جنسي غړی له سرو لمبو څخه ډک د مرګ د تنور په بڼه راښیي. دا بیله څېړنه غواړي چې ولې د منځنیو پیړیو په اروپا کې مذهبی باورونه دومره ډېر د جنسي تمایلاتو پر ضد وو.

پرښته د تروږمیو:

په ځانځاني ښامار کې یوه زړه بوډۍ ده چې د تروږمیو پرښته هم ګڼل شوې، دا د مرګ نښه او سمبول ده، د فنا، ورکېدو او له منځه تللو استازې ده. خو دا عجیبه مرګ دی، زړه بوډۍ ناڅاپه وارنه کوي بلکې په پسته ژبه له خپل قرباني سره خبرې کوي او مرګ ته یې وربولي، دا هم نه ددې لپاره چې پر هغه د مرګ سختۍ اسانه کړي بلکې دا پخپله یوه شکنجه ده او غواړي د ځانځاني ښامار قهرمان «ښامار» په دې وپوهوي چې له ټول زور او ځواک سره سره بالاخره په فنا محکوم ده او مرګ باید د یوه واقعیت په توګه ومني.

استاد مجروح دغه زړه بوډۍ داسې انځوروي:
هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لویې دروازې ته ودرېدله
څېره بده، هم مرموزه
هېولا وه بدمنظرې
تورکمیس توریې پرتوګ توریې زړوکی د لوګې وو

بوډۍ هېڅ څوک نه شي ایسارولای، ټولې دروازې پخپله ورته پرانیستل کېږي او مخامخ ځان خپل قرباني ته وررسوي. دغه مرموزه بوډۍ د هېڅ چا نه خوښېږي خو هر چاته ځان رسوي، هغه ډېره ځواکمنه ده، ښامار، واکمن او اتل یوازې همدې ته د زاریو ګونډه وهي خو دا هر څه بې فایدې دي، ځکه انسان په مرګ محکوم دی.

«کل نفس ذایقة الموت» سورة ال عمران

په پخوانیو افسانو کې زړه بوډۍ، کوډګره بوډۍ او تورکمیسې بوډۍ د مرګ او جاسوسۍ نښه وه.

په پښتو فولکلوریکه حماسه «موسی خان او ګلمکی» کې یوه مکاره بوډۍ دوه ځلې را ځرګندیږي یو ځل پاچا ته د ګلمکۍ پټ ځای ورښیي او بل ځل په خپلو نوکانو کې زهر پټوي چې د ګلمکۍ په لاس پاخه شوي خواره پرې ولړي او موسی خان او ولیخان دواړه پرې مړه کړي.

ددغې حماسې بوډۍ چې مرګ او تباهي پخپلو نوکانو کې لیږدوی کټ مټ د ځانځاني ښامار د تروږمیو هغې ښاپیرۍ ته ورته ده چې د مرګ استازې ګڼل شوې ده. په ګڼو اروپایي افسانو کې پر جارو سپره کوډګره بوډۍ د قهرمانانو د مرګ چلونه سنجوي او د مرګ زیری راوړي.

د ځانځاني ښامار دغه بوډۍ په انساني شعور کې هغه تریخ باور دی چې موږ یې د خپل مرګ په اړه لرو. ټول پوهیږو چې مرو، ټول د خپلې فنا شاهدان یو، حتی پر ځان مین شعور هم باور لري چې بلاخره مري، موږ له خپل دغه باور څخه ځوریږو هم، په تخیل کې ارمان کوو، چې د تل پاتې ژوند پرچینه ورپېښ شو، زموږ د همدغه زوړ او جمعي تخیل په نتیجه کې داسې افسانې لرو چې انسانانو ددغې چینې ناکامه لټې پیل کړي، خو مه دې شه! مرګ او بیا هم مرګ. پر مرګ تریخ باور زموږ په دننه کې پټ دی زړه بوډۍ زموږ په ناخودآګاه کې ناسته ده او کله کله مو شعور مروړي، خو بیا هم ځانځاني ښامار «پرځان مین شعور» خپل استبداد، تکبر او ځان ستاینې ته دوام ورکوي. د تروږمیو پرښته همدا پیغام له ځان سره لري خو پر ځان مین شعور یې په اسانه نه مني بالاخره زاری کوي چې بیا ژوند ورکړي خو بدرنګه بوډۍ ورته وایي:

خبر نه یې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فایدې دی ستا دپاره
ځکه ته به بیا تکرار کړې
کړي کړي ګناهونه
بیا به درومې، ځغلې ځغلې
ځانځاني پسې د ځان خپل... (۱۰ـ۱۰۱)

زړه بوډۍ یوازې د مرګ سمبول نه ده، دا پر مرګ د ترخه باور نښه هم ده او د هغې شکنجې رمز هم چې مرګ یې انسان ته د خپل حقیقت په وریادولو ورکوي، مرګ را روان دی خو تر رارسیدلو مخکې یې خپل باور زموږ په ذهن کې کرلی دی، ددې بوډۍ غږ تل او هر ځای اوریدل کېږي.

* * *

ځانځاني ښامار ګڼ نور قراردادي او نوي سمبولونه لري چې خورا ډېر څه پرې لیکل کېدای شي، خو زه فکر کوم چې په دغه بحث کې د ټولو پېژندنه نه ځاییږي او له بلې خوا له ټول کتاب څخه همدا څو یې د کتاب د سمبولیک ارزښت د ښوولو لپاره کافي دي، خو هېره دې نه وي چې د هنري سمبولونو تعبیر متفاوت وي، کېدای شي درانه لوستونکي له ځینو دغو تعبیرونو سره نه وي موافق. خو زموږ هڅه دا وه چې د اروا پوهنې له مخې ځینې هغه سمبولونه معرفي کړو چې د روحي بحران د ځینو برخو تمثیل یې کړی دی.

پینځم فصل

په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ

له ځانځاني ښامار پرته اروابناد پوهاند مجروح یو شمېر نور شعرونه هم لري چې ځینې یې په یوه بله مجموعه «ناآشنا سندرې» کې خپاره شوي دي. په دې شعرونو کې یو څو سیاسي – ټولنیز پیغامونه لري، په ځینو کې د تاریخ د ترخه طنز نښې وینو او ځینې یې ټولنیزو نیمګړتیاوو ته ګوتنیونه ده، یو یا دوه یې د اتلو او حماسو شخصیتونو په ستاینه کې لیکلي دي. موږ به یوازې د «ناآشنا سندرې» منظومو ته کتنه وکړو، چې له ارواپوهنې سره ارتباط لري.

ناآشنا سندرې د «شاعر» او «زمانې» ترمنځ د مرکو هغه مجموعه ده چې د زاړه یونان له اساطیرو او افسانو (Myths) څخه غوره شوي دي. پیل یې د شاعر او زمانې ترمنځ د یو رومانتیک او تغزلي بیان په راوړلو شوی دی بیا د «اورفیوس» او «اوریدیسه» کیسه پیلیږي. د کیسې لنډیز داسې دی: په قدیم یونان کې یو شوریده شاعر اوسیده چې «اورفیوس» نومیده او یوه ښکلې پېغله چې «اوریدیسه» نومیده پرې مینه شوه دوی سره واده هم وکړ خو یوه ورځ په یوه پېښه کې اوریدیسه مار وچیچله او مړه شوه د هغې مین شاعر اورفیوس ډېر وځوریدل او ژړا انګولا یې پیل کړه اسمانونو او ځواکمنو ارواګانو ته یې زاری پیل کړې چې اجازه ورکړي د خپلې معشوقې د لیدو لپاره د مړیو دنیا ته سفر وکړي. اورفیوس دا سفر پیل کړاو د تناروس غار ته ورننوت، په خپل سفر کې یې ډېر ځواکمن ارباب الانواع وکتل او زاری یې ورته وکړې چې اجازه ورکړي اوریدیسه بېرته د عشق د احترام په خاطر ورسره دنیا ته ستنه شي. د شاعر عاشقانه نغمو او ویرونو د هغو زړه نرم کړ او اجازه یې ورکړه چې اوریدیسه ورسره ولاړه شي خو شرط یې دا و، چې په بېرته تللو کې به اورفیوس مخکې او اوریدیسه به ورپسې وي او تر هغو چې د ژوند او مرګ له پولې نه وي اوښتي شاته به خپلې معشوقې ته نه راګوري، شرط ومنل شو او دواړه روان شول، خو اروفیوس چې د خپلې معشوقې وصال لیونی کړی و شرط یې هېر شو او په لاره کې یې مخ راواړه چې ووینې اوریدیسه شته که نه، بس همدا کتل و او د شرط ماتیدل ناڅاپه یې مینه له مخې ورکه شوه، چې بیا یې هېڅکله ونه لیده شاعر له دې غمه لیونی شو او دنیا ته په راګرځېدو یې داسې سوې نغمې پیل کړې چې کانې، بوټو او مرغانو ورته ژړل، د اورفیوس په نغمو نجونې او پېغلې مینې وې خو ده هېڅ توجه نه ورته کوله بلاخره نجونو ورڅخه د کسات اخیستلو هوډ وکړ؛ ډبرې، نیزې او چړې یې راواخیستې خو هره وسله به د اورفیوس شاعر د نغمو په مقابل کې ویلې شوه او کار یې نه کاوه، نجونو چې دا حال ولیده نو شور ماشور یې پیل کړ او د شاعر د نغمو غږ یې ورک کړ، بالاخره غشې، نیزې او ډبرې په شاعر ولګیدې او هغه یې له پښو وغورځاوه، قهرجنو پېغلو د شاعر اورفیوس بدن ټوټې ټوټې کړ، د هغه سر یې په سیند کې وغورځاوه خو نغمې او شعرونه یې لاهم غلي نه شول آن چې ونو، اوبو او هر شي د غه نغمې تکرارولې بالاخره د ځنګلونو او سیندونو الهی د هغه د بدن ټوټې را غونډې کړې او په «لیبترا» نومي ځای کې یې خښې کړې. د هغه پر قبر یوه ونه شنه شوه او یوه بلبل په کې ځاله وکړه ویل کیږي چې د نړۍ تر ټولو خوږ غږی بلبل پر همدې ونه چغیده او د اورفیوس د مینې ترانې یې ویلې، ښایي شاعر به په هغې دنیا کې له خپلې معشوقې سره یوځای شوی وي خو نغمې یې دلته جاویدانې پاتې شوې.

* * *

بله کیسه د انګې او نرګس ده. انګې په یونان کې یوه ښکلې الهه وه او موریې پرې انګې «انګازه» نوم ایښی و، دغې ښکلې او بې پروا شهزادګۍ یو بد عادت درلوده چې خبر لوڅه وه او ډېره به غږیده، د هر چا وروستۍ خبره به یې تکراروله، یوه ورځ په یوه پېښه کې ددې د ډېرو خبرو له امله ارباب الانواع پرې وخښمیدل او هغه یې له ژبې څخه محرومه کړه داسې چې یوازې وروستۍ خبره یې تکراروله او بس، نور یې څه نه شو ویلای، د انګې همدا جزا بس نه وه یوه ورځ په یوه ښکلي زلمي ورپېښه شوه چې نرګس (Narcissus) نومیده، نجلۍ زړه بایلو ده خو نه یې شو کولای دغه زلمي ته خپله مینه اظهار کړي ځکه ژبه یې بنده شوې وه، نرګس چې په ښکار وتلی و نو په خپلو ورکو ملګرو پسې یې غږ کړلو انګې د هغه غږ تکراراوه، نرګس حیران و چې دا څوک ده، بالاخره نجلۍ وغوښتل ښکلی نرګس په غیږ کې ونیسي خو کبرجن زلمي کبر وکړ او له هغې څخه یې ځان لرې کړه، انګې له دې غمه پر ځنګل ننوته، ورکه شوه خو غږ یې د تل لپاره پاتې شو، نن هم چې تاسو په غره کې ناره وکړئ نو د خپلې ناري انګازه به واورئ، دا هماغه انګې ده چې ځواب درکوي ښه، انګې خو ولاړه خو راځئ وګورو چې د نرګس برخلیک څه شو، هغه چې خپل حسن ته ډېر مغرور و نو نه یوازې د انګې بلکې د ډېرو ښکلو نجونو زړونه یې ورمات کړي وو او د ټولو ښیرواې ورپسې وې بالاخره د انتقام الهی دغه ښیراوې قبولې کړې او نرګس یې په غم اخته کړ، هغه داسې چې، یوه ورځ نرګس غوښتل اوبه وڅښي، کله چې چینې ته ورکوز شو په اوبو کې یې خپل مخ ولید، ګومان یې وکړ، چې بل څوک دی بس زړه یې پرې بایلود، نرګس پر خپل عکس مین شو او دې مینې یې پر ژوند اور ولګاوه، نرګس د خپلې مینې له غمه خواریده او چیغې به یې وهلې، خوارې انګې به دهغه چیغې تکارولې او نرګس به ویلې کیده بالاخره د هماغې چینې پر غاړه د عشق له غمه مړ شو، پر چینه یو ګل را وټوکیده چې سپینې پاڼې او ژیړه سترګه یې درلوده، دغه ګل اوس هم نرګس بولي چې لکه یوه سترګه دې بې وفا دنیا ته حیرانې حیرانې ګوري.

دا کیسې د (Mythology) یا اسطورو د منطق له نظره د پخواني یونان عقاید او له تخییلي ارباب الانواعو سره د انسانانو د اړیکو څرنګوالی ښیي او له ادبي – هنري پلوه د هغه مهال په زړه پورې روایات دي ځکه موږ وینو چې عشق، طبیعي انځورونه، او رومانتیک مناسبات او عالي تخییل په دغو کیسو کې له ورایه ښکاري، د کیسو جوړښت په خپل افسانوي انداز کې خپل ادبي ارزښت هم لري. خو موږ په دې بحث کې پر دغو ارزښتونو نه غږیږو او حتی د استاد مجروح د شاعرۍ په رنګینیو او سبک هم بحث نه کوو. زما په نظر «ناآشنا سندري» د اروا پوهنې له نظره هم د اهمیت خاوند اثر دی، ددغه شعر ځینې سمبولونه موږ د اروا پوهنې دنیا ته بیایي او د انسان په دننه کې پېښې تداعي کوي. د اورفیوس، انګې او نرګس د کیسو پېښې که له یوې خوا په بهرنۍ دنیا او د طبیعت په غیږ کې پېښیدلای شي یو بل تصور یې دا هم دی چې هر شخصیت او کرکټر د انساني روح او یوې ښکارندې سمبول وي او پېښې دې په بهرني چاپېریال کې نه، بلکې دننه په انسان کې پېښې شي او شاعر دې وغواړي چې دغه اروایي رمزو راز او پیچلې اړیکې د داسې خوږو کیسو په مرسته تمثیل کړي. راځئ وګورو له همدې اړخه د ناآشنا سندري اثر څنګه تعبیرولای شو.

د اورفیوس او اوریدیسه د کیسې لویه برخه هغه پېښې دي چې اورفیوس شاعر یې د مړیو په دنیا کې وینې. اورفیوس د خپل تخییل په مرسته د تناروس غار ته ننوځي او هلته د ماورالطبیعه شخصیتونو سره ملاقات کوي.

نه پوهیږم ولې، له ډېر قدیمه انسان تلوسه لري، چې د هغې دنیا په راز پوه شي او وپوهیږي چې وروسته له مرګه پر انسان څه راځي او څه ډول ځای ته ورځي. ګیل ګمېش همداسې تلوسې د بلې نړۍ سفر ته اړ یوست، دو شیانته پاچا له شیطانانو سره د جګړې په پلمه اصلاً د خپلې محبوبې «شکونتلا» مینې اسمانونو ته ورساوه او هلته یې خپله شکونتلا بیا وموندە، سړی ویلی شي چې د اورفیوس کیسه د شکونتلا د افساني بل وریانت دی.

دانته هم د خپلې معشوقې «بیاتریسه» په مرسته د بلې دنیا سفر پیل کوي او دوزخ، برزخ او جنت ګوري. (PP-۱۹)

په شرقي عرفان کې پیر د خپل مرشد لاس نیسي او د مانا دنیا ته سفرونه کوي، او په «حال» کې د ملکوت د دنیا سیاحت کوي.

اروا پوهنه په دې نظر ده چې داسې اروایي سفرونه د تحت الشعور ساحې ته د ورتللو په مانا ده، ځینې به په وجد او جذبه کې ورځي او شاعر و لیکوال به د تخییل او تفکر په مرسته ورځي.

د تحت الشعور دنیا خورا مهمه ده، هلته د مړیو په اړه خاطرات او تصورات خوندي دي.انسان چې له چا سره مینه لري او دغه مینه یې عاطفي، غریزي او په مجموع کې رواني ځواکونه تر اغیز لاندې نیسي نو د مینې ګڼ خاطرات د تحت الشعور ساحې ته رسوب کوي، چې بیا بېرته د فوران پر مهال د انسان شخصیت، اعمالو، کړوړو، تفکر او احساساتو ژور غیزښندي.

موږ مخکې هم اشاره ورته وکړه، چې فروید باور لري چې جنسي تمایلات او غرایز تر ټولو اغیزمن ځواک دی چې د انسان تحت الشعور او شعور دواړه تر اغیز لاندې لري، ځکه خو ډېر ځله انسان په خپلې هغې ورکې پسې ګرځي چې دغه تلوسه یې په روح کې خړوب کړای شي، انسان په خپله ناخودآګاه کې د خپلې ورکې معشوقې لټه پېل کوي د هغې خاطرات را سپړي او غواړي بیا څو شیبې له هغې سره واوسي. د اورفیوس کیسه ښیي چې ورکې معشوقې ته رسیدل به ممکنه وي خو د لنډې مودې لپاره. تحت الشعور ته د ورتلو لارې ارادي نه دي، هلته چې هر څه پېښیږي هغه هم زموږ په اراده کې نه دي، اورفیوس ونه شو کړای له اوریدیسې سره ډېر وخت تېر کړی هغه ورڅخه ورکه شوه او دغه دوهم ځل ورکیدو د شاعر روح داسې وځاپه چې د سویو کړیکو او سوځوونکو نغمو شور یې دنیا لیونۍ کړه. دعالي هنر او شعر سرچینه همداسې سوز او شور دی. که موږ غواړو د ادبیاتو او هنر اروا پوهنه وڅېړو نو باید د انسان دغه ډول رواني خصوصیت ته پام وکړو.

د اورفیوس د سفر دغه برخه ولولئ:

چې پیدا کړي خپله ورکه «اوریدیسه»
نو روان شو د تورتم جهان په لوري
د ارواحو د امواتو قلمرو ته
«تناروس» د غار له خولې نه
ښکته لاړ د ځمکې تل ته
لومړی تېر شو د ارواحوا د اشباحو له هېواده

د استاد مجروح یو بل اتل « دځانځاني ښامار لاروی» هم کټ مټ همداسې یو سفر پېل کړی و او د تحت الشعور سمځو ته ننوتلی و، یوازې په دې توپېر چې هغه د ژوند مانا لټوله او اورفیوس خپله معشوقه غوښته، دواړه پلټنې په تحت الشعور کې ترسره شوې، هلته هم د شین کمیسې شالیلی وجود تر سترګو کېږی او دلته هم شاعر اورفیوس داوریدیسه دیدن کوي.

عجیبه ده چې اوریدیسه په هغې دنیا کې هم ګوډه ګوډه ځي ځکه په دې دنیا مار په پښه چیچلې وه.

اوریدیسه یې احضار کړه
د ارواحو له کتاره
اوریدیسه مار چیچلې
ګوډه ګوډه را نږدې شوه... (۷.۲۰)

شاعر اورفیوس د خپلې معشوقې مرګ هومره ځورولی چې د خپلې معشوقې وروستی تصور یې د یوه رواني ګروم په توګه خپل کړی دی، اوریدیسه د هغه په تحت الشعور کې هم ګوډه او سیږې او دا ده د شعور او تحت الشعور ترمنځ د یوې مخامخ اړیکې یوه غوره بیلګه.

د ناآشنا سندرې لومړۍ برخه د ارواپوهنې له نظره د تحت الشعور یو په زړه پورې تمثیل دی. د زاړه یونان راوي په دې نه پوهیده چې شاعر اورفیوس بلې فزیکی نړۍ ته نه دی تللی، بلکې هغه په ځان کې ننوتلی، خپل لاشعور ته ورغلی او هملته یې خپله غریزه «اوریدیسه» لیدلې ده.

خو د انګۍ او نرګس کیسه بیا بیله ده، دا کیسه د نرسیسیزم (Narcissism) د مهمې رواني ځانګړتیا ریښه را پېژني او یو ادبي روایت یې د زړو یوناني اسطورو له منځه را اخیستی دی. تردې وړاندې چې د نرسیسیزم په اړه بحث ته راشو، وبه ګورو چې انګۍ څه ډول یو سمبول دی. په کیسه کې مو ولیدل چې انګۍ ښکلې الهه ده خو یو څه شوخه او خبر لوڅه ده.

له رواني پلوه انګۍ او نرګس د انسان دوه متضاد خصلتونه ښیي. انګۍ نورو ته پام ساتي، ځاري یې او د بل په خبرو کې ورلویږي، انګۍ د بل غږ تکراروي او تر څو «بل» څه ونه وایي دا چوپه وي، د بل عیب لټول د انسان یو منفي عادت دی، که انګۍ د نورو په چارو کې غرض نه کولای د ارباب الانواعو په ښېرا به نه اخته کېده، راځئ د استاد مجروح له خولې یې واورو چې انګۍ ولې په ښېرا اخته شوه:

یوه ورځ د ورځ «ژونونو»
مقتدره رب النوعه چا خبر کړه
چې مېړه یې «ژوپیتر»
د ځمکو اسمانونو خودمختاره زمامدار
چېرته پټ پټ د ځنګلونو او چینو له الهو سره
کوي بوس و کنار
«ژونونه» شوه حسوده
تروره ګرځېدله خپل مېړه یې لټولو
مخامخ شوه له انګۍ سره
«انګۍ» پیل کړو په خبرو
«ژونونه» دومره شوه په سوال ځواب مصروفه
چې الهو فرصت پیدا کړو
زر زر لاړې شولې پټې هره خوا
چې «ژونو» شوله خبره له احواله
نو له قهره یې انګۍ ته داسې وویل:

وايي «چې نه کار هلته دې څه کار» د انسان له ناسمو عادتونو څخه همدا دی چې د نورو په چارو کې ځان بوختوي خو ډېره ځله د نورو منفي چارې پلټي، انګۍ د همدې عادت سمبول دی. خو نرګس د دې پر عکس پر ځان مينتوب، له ځانه د رضايت او په خپلو ښېګڼو کې د ورکيدو نښه ده.

دغه افسانه وايي چې دواړه عادتونه ښه نه دي او نتيجه اخلي چې هم د نورو په چارو کې منفي لاسوهنه او هم پر ځان غره توب د جزا وړ دي، تاسو وليدل چې انګۍ او نرګس دواړه د ارباب الانواعو له خوا مجازات شول.

* * *

خو راځئ وګورو چې پر ځان مينتوب (Narcissism) څه ته وايي؟ ويکيپډيا پر ليکه دايرة المعارف يې داسې پېژندنه را اخيستې ده:

Narcissus, the Greek hero after whom narcissism is named became obsessed with his own reflection.

The term narcissism means love of one self, and refers to the set of character traits concerned with self – admiration, self – centeredness and self – regard.

The name was chosen by Sigmund Freud, from the Greek myth of Narcissus. Who was doomed to fall in love with his own reflection in a pool of water?

While almost everyone is narcissistic to some degree, certain forms of narcissism can be highly dysfunctional, and are classified as pathologies such as the Narcissistic personality disorder and malignant narcissism.

http;//en.wikipedia.org/wiki/Narcissism.

ژباړه: «نرګس يوناني اتل دی چې ترده وروسته نرسيسيزم دهغه په نامه شو، چې د خپل تصوير په ليدو رنځور شو «رواني عقده يې واخيسته». د نرسيسيزم د کلمې مانا له خپل ځان سره مينه ده او د انسان په شخصيت کې د هغې ځانګړنې «خصيصې» نوم دی چې ټول پام يې د ځان ستاينې او ځان ته د حيرانتيا په اړه وي. ځان د هر څه مرکز ګڼي او غواړي نظر او پام پر ځان ولري. دا نوم زيګموند فرويد ايښي دی. هغه دا نوم له هغې يوناني اسطورې څخه اخيستی و چې په هغه کې نرګس ته پر ځان د مينتوب جزا ورکړل شوه، هغه خپل مخ د اوبو په ډنډ کې وليد او په ځان يې زړه بايلوده.

د يادولو وړ ده چې هر انسان له ځينو اړخونو څخه پر ځان مين (Narcissistic) دی. د نرسيسيزم بېلا بېل ډولونه د يوې نميګړتيا «معلوليت» يا روحي ناروغۍ په توګه يادولای شو.

د آسيب پېژندنې «طبي علومو» له نظره په بېلا بېلو څانګو دغه ويشل شوې ناروغي ګواښمنه ده او د يوه اختلال او روحي بې نظمۍ بڼه لري».

همدې انسايکلوپيډيا يې لنډ تعريف داسې را اخيستی:

«د ځانځانۍ، ځان ته د پام د معلوليت پر اساس بې حده او افراطي پر ځان مينتوب ته نرسيسيزم وايي چې د انسان يو رواني ځانګړتيا ده».

پخپله د نرګس پښتو کلمه هم د يوناني (Narciss) څخه اخيستل شوې ده، نو کولای شو په پښتو کې دغې رواني ځانګړتيا ته «نرګسيت» هم ووايو.

د شخصيت جوړونې پوهان او د ټولنپوهنې هغه متخصصان چې د فرد او ټولنې پر اړيکو څېړنه کوي په دې باور دي چې د منفي نرګسيت يا نرسيسيزم لوی عيب دا دی چې وګړی د شخصيت جوړونې په بهير کې د ځان اصلاح ته پام نه کوي. ځکه پر ځان مين شعور يا په نرسيسيزم اخته روان په ځان کې کمی او نيمګړتيا نه شي موندلای ځکه خو د اصلاح لټه نه کوي. نامتو شخصيت څېړونکې ميرمن

هیلن چاکتر په خپل کتاب «شخصیت څنګه وده کوي» کې په دې بحث کوي چې څنګه باید ځان ته له یوې بې غرضې زاویې وګورو او پرته له دې چې پر ځان مین شعور مو مخه ونیسي تل د ځان د اصلاح لپاره هڅه جاري وساتو:

«خپل ځان په داسې حیث مطالعه کړه لکه یو «بیل» شخصیت چې دی او ځانته خصوصیات او مقومات لري.

پخپل ځان کې په دایمي ډول تغیرونه راوله، هغه تغیرونه چې ته یې لازم او ضروري بولې او ددې مشق او تمرین څخه هېڅ کله غافل مه اوسه او کهالي مه په کې کوه». (۲۲ـ۲۴)

خو هغه څه چې د یوه علمي اصل په توګه مهمه ده او مخکې د نرسیسیزم په تعریف کې اشاره ورته وشوه هغه داده چې هر انسان له یوه اړخه نرسیسیت دی، یعنې په هر شخصیت کې دغه رواني ځانګړنه شته، صوفیانو به ویل چې د نفس زنداني کول هم د ځان د معنوي ګټې لپاره یوه هڅه ده، مانا دا چې بیا هم د «زه» لپاره کوښښ کول دي.

له «خودي» سره د نرسیسیزم توپیر دادی چې لومړی هغه یو فلسفي مفهوم دی، خو نرسیسیزم د ارواپوهنې یوه داسې اصطلاح ده چې د انسان په شخصیت، کړو وړو او روحي عکس العملونو کې یې علایم او نښې د پېژندلو وړ دي.

فروید فکر کاوه چې په یوه عادي فرد کې نارمل نرسیسیزم ورانوونکی نه دی او ټولنې ته د زغملو وړ وي. خو دغه رواني ځانګړنه که په یوه برخه کې د افراط تر بریده ورسیږي چې یا خپله د انسان نور استعدادونه، توانمندۍ او روحي سلامت وران کړي یا خو بل وګړي او ټولنې ته زیان ورسوي، بیا نو د یوې روحي ناروغۍ نوم ورکولای شو.

د نرسیسیزم لپاره یو وګړي په خپل ځان کې بېلا بېل څه موندلای شي. څوک له خپلې څېرې او ښکلا سره، څوک له جامو سره، څوک له خپل کوم استعداد سره او څوک له خپلې روغتیا یا کوم بل عادت سره افراطي مینه لري. ارواپوهان وایي چې د وخت په تېریدلو سره دغه مینه په روحي وسواس بدلیدای شي.

د څېرې – استعداد یا ظاهري کړو وړو په اړه نرسیسیزم دنورو د نظر له مخې هم رامنځ ته کیدای شي، د یوې مشهورې فلمي ستورې په اړه یوه کیسه شته چې ټولو یې د مخ د ښکلا او سپین والي صفت کاوه، دغې اداکارې له خپل پوستکي سره دافراط تر بریده احتیاط کاوه، د خپل جلد بیمه یې له یوه لوی شرکت سره په لکونو ډالره کړې وه، یو ځل د شوټنګ پر مهال د لرګي یوه وړه ټوټه یې پر وچویلي ولګیده او لږ یې مخ ټپي شو.

ددغې فلمي ستورې د بیمې شرکت یو میلیون او اته سوه زره ډالره ولګول چې پر وچوپلي یې د ټپ داغ پاتې نه شي، ددغه ټپ اندازه د یوه نوک نیمایي هومره وه خو دغه مشهوره اداکاره ورته څو میاشتې وځوریده.

په ټولنیزو چارو کې پر خپله مفکوره ودریدل او ټینګار او ځانته حق په جانب ښکاریدل هغه مهال په منفي نرسیسیزم بدلیږي چې شخص ښه باور ولري، چې دده خبره ناسمه ده او علمي اساس نه لري خو بیا هم ماته نه شي زغملای او د خپلې ناسمې خبرې د زبادولو لپاره سل ډوله دلایل راوړي. دا د غیر نارمل نرسیسیزم یو شکل دی.

را به شو د استاد مجروح «ناآشنا سندري» ته، کیسه په پوره خوږلنۍ او هنري ژبه موږ ته د نرسیسیزم یوه ابتدایي بیلګه را پېژني او په خورا په زړه پورې ډول یې له یوه بل رواني خصوصیت «په

نورو پسې خبرې کول او یا یې په چارو کې بې ځایه ځان ښکېلول» سره یو ځای راوړي، د دواړو عادتونو انجام هم ښیي، دا په حقیقت کې د انسان پر ځان مین شعور، د نورو په چارو کې بې ځایه غرض، دننه په ځان کې سقوط او له ټولنې سره پر اړیکو یې اغیز په تمثیلي او هنري ژبه ارائیه کول دي چې زموږ پیاوړي اروا پوه شاعر په بریالیتوب ترسره کړي دي.

پـــا یـــلـــه :

اروا پوهنه نوی علم دی. خو په نورو علومو او هنرونو کې یې ریښې خورا لرغونې دي. په زړو اساطیرو او افسانو کې د انسان د رواني ځانګړنو په اړه څرګندونې شته. په شرق کې عرفاني ادبیات د انسان د رواني تمایلاتو، غوښتنو، پوښتنو او ځینو انګیزو رمزونه منعکسوي. په هغه ډول چې ځینې مهم فلسفي افکار په عرفاني او ادبي آثارو کې راغلي د انسان یو شمېر رواني ځانګړتیاوې هم معرفي شوي دي، چې د تحت الشعور د ساحې نښې، عشق، غریزي میلان، غمونه، خوښۍ، هیجانات او نور احساسات یې د یادولو وړ دي.

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې استاد مجروح لومړنی یا په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې تر ټولو وتلی شاعر او لیکوال دی چې د اروا پوهنې دنوي علم مسایل یې په خپلو ادبي لیکنو او شعرونو کې شامل کړي دي.

ځانځاني ښامار د اروا پوهنې له نظره هغه ادبي اثر دی چې د دغه نوي علم یو شمېر ارونه او بحثونه یې د هنر په ژبه را پېژندلي دي.

د فروید او د هغه د پیروانو د ځینو نظریاتو او موندنو په اړه په ځانځاني ښامار کې په زړه پورې تمثیلونه شته، مثلاً موږ چې دغه اثر لولو نو پوهېږو چې «زه» (Ego) څه ډول رول لري، اید (ID) او (Super Ego) څه دي او څه ډول د انسان پر روحي نړۍ کې موازنه ساتي. استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د ځینو نامتو فیلسوفانو، لکه اپلاتون او ژان پل سارتر نظریات هم څېړلي او شک یې پرې کړی دی.

په ځانځاني ښامار کې هڅه شوې ده چې عشق، خودي، عقیدې، غریزو، ځپل شویو عواطفو، زړو او هېرو شویو خاطرو او نورو ته له نوې زاویې څخه وکتل شي او معرفي شي. په دغه اثر کې د روح او د هغې د جوړونکو عناصرو ترمنځ خورا پیچلې او نه لیدل کیدونکې اړیکې څېړل شوي دي، چې بشر یې له آدمه تردې دمه د پېژندلو هڅه کوي.

په ځانځاني ښامار کې وینو چې زړو یادونو څنګه زموږ په شخصیت کې ځان پټ کړی او موږ په کرار نه پرېږدي، کیدای شي د داسې یادونو او خاطرو عمر زرګونو کلونو ته ورسېږي. په ښامار کې د شعور او تحت الشعور په زړه پورې تمثیل شوی دی او د روحي پېښو، انګیزو او پدیدو پېژندنه د په زړه پورې سمبولونو په مرسته شوې ده. ددې تر څنګ د استاد مجروح ناآشنا سندرې هم داسې یو هنري اثر ګڼلی شو چې د اروا پوهنې ځینې آرونه یې تمثیل کړي دي.

دا بحث یو ځل بیا ثابتوي چې د اروا پوهنې د پیچلیو مسألو د معرفي لپاره ادبیات ښه وسیله ده او دا د ادبیاتو هغه رول دی چې له پیړیو پیړیو راهیسې یې لري. اروا پوهنه چې د هر فرد لپاره مهمه پوهنه ده او د ځان پېژندنې لپاره غوره وسیله ګڼل کېږي بشپړ ساینسي زده کړه یې د هر وګړي لپاره مقدوره نه ده، ځکه خو یې د عمومي بحثونو د پېژندلو لپاره د ځانځاني ښامار په څېر آثار خورا په زړه پورې او ګټور دي. ځوان نسل که غواړي د انسان، ټولنې او طبیعت د پېژندلو لپاره ادبیات استخدام

کړي نو ځانځاني ښامار او د استاد مجروح نور شعرونه ورته ښه موډولونه ګڼل کېدای شي.د استاد مجروح په آثارو کې د روحي بحرانونو دلايل، څرنګوالی او پايلې په هنري ژبه څېړل شوي دي، ده د انسان وجود او روحي دنيا داسې تمثيل کړې ده چې پېښې يې په بهرنۍ دنيا کې هم پېښېدلای شي او که د ارواپوهنې له زاويې څخه ورته وکتل شي نو د انسان د روحي دنيا جوړښت هم را پېژني.

زما په ګومان د استاد مجروح ياد شوي آثار له يو بل اړخ څخه هم ګټور دي او هغه دا چې که زموږ ځوان شاعران، ليکوال او هنرمندان غواړي علمي بحثونه او داسې مسايل چې د انسان په روحي جهان پورې اړه لري په خپلو پنځونو کې مطرح کړي نو د ګڼو نړيوالو شهکارونو تر څنګ دې د ارواښاد پوهاند سيد بهاؤالدين مجروح پښتو آثار هم نه هيروي. چې مطالعه يې کړي او دا زده کړي چې څنګه دا مسايل په ادبياتو او هنر کې وپيي.

پای

اخځونه:

۱ـ اپلاتون. **جمهور**. فواد روحاني «ژباړه». شرکت انتشارات علمي و فرهنګي. شپږم چاپ. ۱۳۷۴هـ ش. تهران.

۲ـ پرتوي، م. **زيبايي شناسي نوين**. کميته دولتي. طبع و نشر. مطبعه دولتي. ۱۳۶۳هـ ش. کابل.

۳ـ چاکتر، هيلن. **شخصيت څنګه وده کوي**. د م. عبدالخالق واسعي ژباړه. پښتو ټولنه. ۱۳۴۰هـ ش. کابل.

۴ـ ختک، خوشال خان. **کليات** «دوهم ټوک». د افغانستان د علومو اکاډمۍ، آريانا مطبعه، ۱۳۶۹هـ ش، کابل.

۵ـ ختک، خوشال خان: **د خوشحال کليات**، د افغانستان د علومو اکاديمي، دولتي مطبعه، ۱۳۵۹هـ.ش، کابل.

۶ـ دانته، **کمدي الهی** «۳جلده»: شجاع الدين شفا «ژباړه» څوارلسم چاپ، موسسه انتشارات امير کبير، ۱۳۸۴، تهران.

۷ـ روهي، محمد صديق: **ادبي څېړنې**، دانش خپرندويه ټولنه، دوهم چاپ، دانش مطبعه، ۱۳۸۶هـ ش، پېښور.

۸ـ شاملو، احمد. **ګېل ګمېش**. نشر چشمه، څلورم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، تهران.

۹ـ غضنفر، اسدالله: **پيغامونه پټ پراته په افسانو کې**، ځولۍ «مجله» دويم کال، لومړۍ او دويمه ګڼه، ۱۳۸۶هـ ش، کابل.

۱۰ـ فرويد، زيګموند: **داستايوسکی وپدرکشي**، حسين پاينده «ژباړه» ارغنون «مجله» ۳مه ګڼه، ۱۳۷۳هـ ش، تهران.

۱۱ـفروید ، زیگموند: روانشناسي، مهدي افشار «ژباړه» ، لومړی چاپ، انتشارات کاویان، تهران.
۱۲ـ کالیداس. شاکونتالا. د مونیرو ویلیمزژباړه « انګریزي» د م.ع. صدیقي ژباړه «فارسي» . د اطلاعاتو کلتور وزارت. ۱۳۴۲هـ ش. کابل.
۱۳ـ ګردر، یوستین: دنیای سوفي، حسن کامشاد «ژباړه» ، شپږم چاپ، انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۱هـ ش، تهران.
۱۴ـمجروح، سیدبهاالدین: اژدهای خودي «دفتر اول و دوم» ، اداره نشر کتب کلید ، ۱۳۸۵، کابل.
۱۵ـمجروح، سیدبهاالدین: ځانځاني ښامار ، د کلید د کتاب خپرولو اداره، دوهم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، کابل.
۱۶ـمجروح، سیدبهاالدین: د جبر او اختیار دیالکتیک ، دوهم چاپ، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۳۵۳هـ ش، کابل.
۱۷ـمجروح، سیدبهاالدین: ناآشنا سندري، د کلید د کتاب خپرولو اداره، ۱۳۸۵هـ ش، کابل.
۱۸ـمورنو، انتونیو: یونګ و خدایان انسان مدرن، داریوش مهرجویي«ژباړه» ۱۳۷۶هـ ش، تهران.
۱۹ـ یوریپدس، د ټرای ښځي، (د اسد آسمایي او عبدالغفور لېوال پښتو ژباړه) د افغان کلتوري ټولنو جرګه، دانش مطبعه، ۱۳۸۷هـ. ش کابل.
۲۰ـیونګ، کارل ګوستاو: انسان و سمبولهایش، ابوطالب صارمي « ژباړه» ، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۲هـ ش، تهران.